

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
 OTTO PICK
 ŠÉFREDAKTOR
 ZDENĚK ZBOŘIL
 ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
 ROBERT SCHUSTER
 ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
 MILENA STREJČKOVÁ
 SEKRETÁŘKA REDAKCE
 IRENA KREJČOVÁ
 GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
 GRAFICKÁ ÚPRAVA MILENA BOUČKOVÁ
 AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
 FOTO NA OBÁLCE
 GABRIELA SCHEIMEROVÁ
 DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

LADISLAV CABADA, MILOŠ CALDA,
 ADAM ČERNÝ, PETR DOSTÁL,
 MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK,
 JOSEF FUČÍK, RADEK K HOL,
 MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG,
 KRISTINA LARISCHOVÁ, PETR LEBEDA,
 PAVEL MÁŠA, ALOIZ NEUSTADT,
 KAREL PEZL, OTTO PICK,
 MILOŠ POJAR, PAVEL PŠEJA,
 RICHARD SEEMANN, JIŘÍ SCHNEIDER,
 IVO ŠLOSARČÍK, JIŘÍ ŠTĚPANOVSÝ,
 KVĚTA ŠUBRTOVÁ, FRANTIŠEK ŠULC,
 FILIP TESAŘ, JOSEF VESELY,
 TOMÁŠ VESELY

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč. Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice 584,40 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne ProKonzult s. r. o., závod Vrútky, Švermova 8, 038 61 Vrútky.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421/43/4281434, fax: 0042143/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačevoiny povolené SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 4/2004 ROČNÍK XXVIII

STR.

SVĚTOZOR	2
AMERICKÁ POLITIKA ROCE PREZIDENTSKÝCH VOLEB	3

AMERICKÁ POLITIKA V ROCE VOLEB

SOUCITNÝ KONZERVATIVEC BUSH / Daniel Raus	4
NÁRODNÍ BEZPEČNOSTNÍ STRATEGIE USA 2002 / Radek Khol	5
VNITROAMERICKÁ DEBATA O BOJI PROTI TERORISMU / Jan Eichler	8
JAK SE VOLÍ AMERICKÝ PREZIDENT / Jana Sehnálková	10

VZTAHY A PROBLÉMY

ĚTNICKÉ LÖBBY A JEJICH VLIV NA ZAHRANIČNÍ POLITIKU SPOJENÝCH STÁTŮ / Miloš Calda	13
POLITIKA SPOJENÝCH STÁTŮ AMERICKÝCH VŮČI CASTROVĚ KUBĚ / Anton Sorokin a Jakub Hudák	15
HODNOCENÍ AMERICKÉ STRATEGIE NA PODPORU DEMOKRACIE NA STŘEDNÍM VÝCHODĚ / Jaroslav Bureš	17
SETKÁNÍ AMERICKÝCH STÁTNÍKŮ V MONTERREY / Radomír Jungbauer	20
DVA INICIÁTOŘI ŽENEVSKÉ VÝZVY ODPOVÍDAJÍ MEZINÁRODNÍ POLITICE / Jehuda Lahav	21

EKONOMICKÝ OBZOR

SVĚTOVÁ BANÁNOVÁ EKONOMIKA / Robert Zbíral	23
--	----

ZEMĚMI SVĚTA

ŘECKO V EU A NATO: ARMÁDA A STRATEGIE / Jan Závěšický	26
ROLE LIDOVÉHO SHROMÁŽDĚNÍ V ÚSTAVNĚPRÁVNÍM SYSTÉMU POSTSOVĚTSKÉHO TURKMENISTÁNU / Jan Šír	29

VOLNÁ TRIBUNA

HISTORIK V SOUČASNÉ ZAHRANIČNÍ POLITICE / Jaroslav Šedivý	31
SPOJENÉ STÁTY AMERICKÉ A AFRIKA: MINULOST A SOUČASNOST / Mesfin Gedlu	34

INFORMACE

ČESKÁ EUROATLANTICKÁ RADA CHCE NAPOMOCI LEPŠÍ KOMUNIKACI / Tomáš Klvaňa	36
---	----

RECENZE

CHURCHILL A STRATEGICKÁ DILEMATA PŘED SVĚTOVÝMI VÁLKAMI / Ivona Řezanková	37
ROČENKA SIPRI 2003 / Jan Eichler	38

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV	39
------------------------------	----

VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

Politika odložená na neurčito ► *Rekonstrukce zhroutených režimů na africkém kontinentu* ► *Jadranskou bránu už nikdo nechce* ► *Moldavsko: hledání národních zájmů* ► *Bezpečnostní situace Gruzie po prezidentských a parlamentních volbách* ► *Tchajwan: posun k novému nacionalismu* ► *Současná situace finské ekonomiky* ► *Iniciativy české zahraniční politiky ve vztahu ke Kubě*

1. – ruský prezident Vladimir Putin navrhl do funkce premiéra bývalého ruského velvyslance při Evropské unii Michaila Fradkova.

1. – Evropská unie zavedla sankční cla na americké zboží kvůli celním úlevám pro americké firmy. Cla zasáhnu širokou řadu zboží včetně textilu, šperků a hraček.

1. – členové irácké vládní rady se dohodli na znění nové ústavy, která by měla dočasně nahradit vakuum vzniklé po pádu režimu Saddáma Husajna. Ústava uznává islám jako hlavní náboženství v Iráku a označuje jej za zdroj právních norem, i když ne jediný. Kurdům přiznává autonomii a žernám zaručuje čtvrtinu křesel v zákonodárném sboru. Předpokládá také, že se Irák stane federací.

1. – na Haiti přijela více než tisícovka příslušníků amerického vojenského námořnictva a na 300 francouzských vojáků, a to na žádost prozatímního haitského prezidenta Boniface Alexandra, který se jako předseda Nejvyššího soudu v souladu s ústavou ujal funkce hlavy státu po abdikaci Jeana-Bertranda Aristida. Vůdce haitských povstalců Guy Philippe přijel mezinárodních mírových sil uvítat.

3. – srbský parlament schválil kabinet designovaného premiéra Vojislava Koštunice. Vláda získala většinu v parlamentu díky podpoře Socialistické strany Srbska Slobodana Miloševiče. Vláda má 19 členů a je tvořena členy Demokratické strany Srbska, liberální formace G17-Plus, monarchistické koalice Srbské hnutí obnovy a strany Nové Srbsko.

4. – německé opoziční strany CDU, CSU a FDP se dohodly na společném kandidátovi do květnových prezidentských voleb. Stal se jím dosavadní šéf Mezinárodního měnového fondu Horst Köhler.

6. – novým vůdcem polského vládního Svazu demokratické levice byl zvolen předseda jejího poslaneckého klubu Kryzstof Janik (53). Nahradil Leszka Millera, který z čela strany odstoupil a ponechal si pouze funkci premiéra.

7. – v parlamentních volbách v Řecku zvítězila dosud opoziční Nová demokracie Kostase Karamanlise, která obdržela 45,38 procenta hlasů. Dosavadní vládní Socialistická strana PASOK získala 40,57 procenta a nyní ji čeká odchod do opozice.

7. – strana Svobodných Jörga Haidera obhájila v rakouské spolkové zemi Korutany postavení nejsilnějšího politického subjektu.

9. – před zvláštním bělehradským soudem pro válečné zločiny začal proces proti šesti mužům obžalovaným z účasti na masakru u Vukovaru v listopadu 1991. Na

farmě Ovčara bylo tehdy postříleno nejméně 192 mužů. Jde o první případ, kdy se Tribunál pro zločiny v bývalé Jugoslávii se sídlem v Haagu obrátil na domácí soudy.

9. – ruský prezident Vladimir Putin jmenoval novou 17člennou vládu. Novým ministrem zahraničí se stal dosavadní zástupce Ruska v OSN Sergej Lavrov.

10. – jihokorejské opoziční strany Velká národní strana a Demokratická strana sesbíraly většinu 159 poslaneckých podpisů, aby zahájily proces sesazení prezidenta Ro Mu-hjona. Důvodem bylo, že prezident těsně před volbami vyjádřil nepokrytou podporu svým stoupenům ve sněmovně.

10. – Evropský parlament schválil směrnici zjednodušující volný pohyb osob mezi členskými státy.

11. – se konala schůzka nejvyšších představitelů Visegrádské čtyřky v Košicích. Jednalo se zejména o další spolupráci i po vstupu do EU. Prezidenti vyjádřili odhodlání společně bojovat proti světovému terorismu a krátce se také dotkli romské problematiky.

11. – na madridských nádražích Atocha, El Pozo a Santa Eugenie explodovala série náloží, jež si vyžádala víc než 190 lidských životů a přes 1200 zraněných. Vláda z atentátu nejdříve obvinila basckické separatisty z ETA. Později byla u jedné islámské mešity v Madridu nalezena videokazeta, na níž se k útokům přihlásila teroristická organizace al-Káida.

12. – jihokorejský parlament sesadil prezidenta Ro Mu-hjona.

13. – v souvislosti s atentátem na madridských nádražích byli zatčeni tři Maročané a dva Indové.

14. – dosavadní ruský prezident Vladimir Putin zvítězil v prezidentských volbách. Hlasly mu odevzdalo 69 procent voličů.

14. – v parlamentních volbách ve Španělsku zvítězila opoziční Španělská dělnická strana, když získala 42,64 procenta hlasů. Vládní Lidová strana skončila s 37,64 procenta hlasů na druhé místě. Vůdce socialistů a pravděpodobný nový premiér José Luis Rodríguez Zapatero krátce poté naznačil, že španělské jednotky by mohly být staženy z Iráku.

16. – v Afghánistánu byla zahájena americká operace Horská bouře, která má zabránit útoku členů al-Káida ze sousedního Pákistánu. Pákistánští vojáci následně obklíčili asi 300 až 400 ozbrojenců u města Vana na hranicích s Afghánistánem, mezi nimiž jsou zřejmě příslušníci al-Káida.

16. – zatím neznámá islamistická skupina Služebníci Alláha mocného a moudrého pohrozila Francii a francouzským zájmům v zahraničí útoky. Má se jednat o odvetu

za přijetí zákona, který ve francouzských veřejných školách zakazuje muslimské šátky.

17. – Brigády mučedníků Abú Háfize Masrího, které se přihlásily k atentátům v Madridu, vyhlásily pro operace ve Španělsku příměří. Skupina, která se hlásí k teroristické síti al-Káida, požaduje stažení španělských sil z Iráku.

17. – v kosovské Mitrovici vypukly ozbrojené srážky mezi Srby a kosovskými Albánci. Podnětem byla smrt dvou albánských školáček, kterou údajně zavinili Srbové. Při nepokojích zahynulo přes 30 lidí, bylo vypáleno a zničeno několik srbských kostelů a klášterů. Do konfliktu zasáhly jednotky NATO, které dostaly povolení k použití síly.

19. – Polsko oznámilo, že už není proti tomu, aby se při hlasování v důležitých orgánech EU zavedl princip tzv. dvojí většiny. Španělé, kteří původně byli také proti, prohlásili už po volbách, že i oni jsou připraveni ke kompromisu.

20. – se konaly prezidentské volby na Tchaj-wanu. Podle oficiálních výsledků volilo dosavadního prezidenta Čen-Suej-piena 50,11 procenta voličů, protikandidáta Lien Čana 49,89 procenta voličů.

21. – v čele německé vládní SPD stanul Franz Müntefering (63). Gerhard Schröder, který 6. února oznámil, že na tuto funkci rezignuje, zůstává kancléřem.

21. – první kolo krajských voleb ve Francii přineslo velký neúspěch pravicovému vládní stranám a naopak posílil levice. Volby rovněž potvrdily silné postavení krajně pravicové Národní fronty.

22. – raketa izraelských sil zabila v palestinském městě Gaza duchovního vůdce a zakladatele radikálního hnutí Hamas šajcha Ahmada Jasina. Hamas slibil tvrdou odplatu. USA a Rusko vyzvaly obě strany ke klidu. Ministři hraničí současných i budoucích členů Evropské unie na jednání v Bruselu likvidaci Jasína jednomyslně odsoudili.

23. – stockholmský soud uznal Mijaila Mijailoviče vinným z vraždy ministryně zahraničí Anny Lindové a odsoudil ho na doživotí. Lékaři neshledali, že by Mijailovič byl psychicky nemocný a tudíž nesvéprávný.

25. – předběžná zpráva, kterou zveřejnila komise Kongresu USA pro vyšetřování okolností, které vedly k teroristickým útokům z 11. září 2001 konstatovala, že útoky zavinila špatná komunikace tajných služeb a Bílého domu v době, kdy tam úřadovali Bill Clinton i jeho nástupce George W. Bush.

25. – předseda britské vlády Tony Blair přicestoval na historickou návštěvu Libye a setkal se s Muammarem Kaddáfím.

25. – v Bruselu byla zahájena dvoudenní vrcholná schůzka Evropské unie. Na programu byla jednání o boji proti terorismu, evropské ústavě a cestě k ekonomické prosperitě. Schůzka konstatovala, že evropská ústava by mohla být hotova do poloviny června. Premiéři také podpořili silnější roli OSN v Iráku.

26. – polský premiér Leszek Miller oznámil, že 2. května podá demisi. K rozhodnutí ho vedl pokračující pokles popularity vlády a zejména odchod tří desítek poslanců z jeho Svazu demokratické levice, kteří oznámili vznik nové politické strany – Sociální demokracie Polska. Jedním z jejich zakladatelů je předseda parlamentu Marek Borowski.

25. – tchajwanský prezident Čen Suej-pien byl oficiálně potvrzen jako vítěz prezidentských voleb. Opozice výsledky nadále zpochybňuje.

29. – premiéři Litvy, Lotyšska, Estonska, Bulharska, Rumunska, Slovinska a Slovenska, předali americkému ministerstvu zahraničí – depozitářům smlouvy o založení NATO – ratifikační listiny stvrzující jejich vstup do Severoatlantické aliance.

26. – izraelský Nejvyšší soud nařídil synovi premiéra Ariela Šarona, Giladovi, aby vydal dokumenty, které jsou klíčové pro vyšetřování korupčního skandálu, jenž by premiéra mohl stát úřad.

27. – nastupující španělská vláda Josého Luise Zapatera vyslovlou souhlas se zdvojnásobením španělského kontingentu v Afghánistánu na 250 mužů.

29. – generální tajemník OSN Kofi Annan předal delegacím kyprských Řeků a Turků na jednání o budoucnosti Kypru upravený plán budoucí konfederace ostrova.

29. – při několika sebevražedných útocích v uzbekistánské Buchaře a Taškentu bylo zabito 19 lidí. Podle uzbekického generálního prokurátora Rašíka Kadyreva je mají na svědomí islámští radikálové, kterým jde o destabilizaci země.

31. – francouzský prezident Jacques Chirac jmenoval po neúspěchu vládní pravicové koalice v regionálních volbách novou vládu. Staronovým premiérem se stal Jean-Pierre Raffarin, změna nastala v čele ministerstva zahraničí, které povede dosavadní evropský komisař Michel Barnier.

31. – litevský ústavní soud došel k závěru, že prezident Rolandas Paksas porušil ústavu ve třech případech z šesti, z nichž je obviňován. Toto usnesení dává zelenou parlamentu, aby definitivně hlasoval o prezidentově sesazení.

31. – kontroverzní rakouský politik Jörg Haider byl korutanským zemským sněmem znovu zvolen hejmanem.

Americká politika

v roce prezidentských voleb

V Evropě se traduje mnohokrát opakované tvrzení, že američtí prezidenti se mění, ale americká politika (a také ta její zahraniční část) nikoli. A když, tak velmi pomalu, až neviditelně. Jako každé zjednodušení jakéhokoli politického stavu věcí je vypovídací hodnota tohoto výroku velmi relativní, ne-li zanedbatelná. Spíše než o americké politice vypovídá o tom, co ten, kdo jej pronesl, vlastně ví nebo jen tuší o Spojených státech, a zejména odkud, z které části světa se na Ameriku dívá.

Už jenom rozdílný důraz, který kdo klade na označení Amerika nebo Spojené státy, znamená, že preferuje politické, geopolitické, prostorové, časoprostorové nebo jen časové vymezení předmětu svého zájmu. V různých analýzách evropské provenience je tomu obvykle tak, že se extenzivním teritoriálním studiem (vymezeným formátem politického prostoru) zabývají evropští studenti americké politiky během prezidentských termínů a na temporalitu se klade důraz jen v období prezidentských předvolebních kampaní. Jako kdyby v době výběru amerických prezidentů byla většina problémů Spojených států vnímána jen *dočasně*, anebo odkládána na dobu pozdější. Selektivně se pak komentuje jen to, co může ovlivnit úspěch jednoho nebo druhého kandidáta, o kterém se předpokládá, že se teprve stane nejlépe informovaným světovým politikem.

Soustředování pozornosti na osobu prezidenta zamlžuje vidění americké vnitřní i zahraniční politiky ve více úrovních, od individuální a privátní až po nadnárodní a mezinárodní. Také to, odkud komentátor nebo analytik pochází, přispívá k nekonečné různosti zejména evropských pohledů na americkou politiku. Ty z Moskvy, Berlína, Paříže či Londýna ještě dokážeme sledovat, i když se nám někdy zdají nepochopitelné, ale obtížněji to jde, když se snažíme pochopit názory z Dillí, Pekingů nebo dokonce Kuala Lumpuru a Abidžanu.

Po světové ropné krizi v sedmdesátých letech se některé země obávaly, že zůstanou na okraji zájmů soupeřících velmocí v tehdy skutečně i iluzivně bipolárním světě, a snažily se vnutit na mapu soupeřících velmocí nebo alespoň na mapu americké zahraniční politiky. Tak sem pronikly nejen Írán a Irák, svou pozici si udržela KLDR, novou si získaly Súdán a Alžírsko, ale tehdy se také zrodil politický mýtus *Pacific Century*, importovaný do Spojených států z Austrálie. Jeho posláním bylo přesvědčit nejen politiky, ale i občany Spojených států, že budoucnost světa je v Tichomoří a že celému 21. století budou dominovat události této oblasti. Obdivovatelé geopolitických šachovnic, v jednodušším provedení Karla Haushofera, v složitějším a aktuálnějším pojetí Zbigniewa Brzezinského nebo Samuela Huntingtona, tehdy mohli pociťovat jisté

zadostiučnění. Proto se trochu zapomnělo, že k velkým politickým změnám dochází v čase *historickém*, a nikoli *lidském*, prožívaném individuálně být i *pod zorným úhlem věčnosti*. Tak jako žádný voják nikdy neviděl žádnou válku, a to ani tu, které se bezprostředně účastnil, jinak než v rozměru několika čtverečních metrů svého bojiště (které navíc bitevním polem často ani nebylo), tak ani politik (občan nebo státník) nemůže přehlédnout celek probíhající politické změny a dovídá se o něm jen postupně, selektivně a zprostředkovaně.

Významovým obsahem *Pacific Century* byla víra, že Spojené státy musejí zapomenout na své evropské angažmá, řekněme aktuální terminologií, na transatlantický rozměr své zahraniční politiky, a měly by spíše věnovat pozornost dnešní jižní a jihovýchodní Asii, jižnímu Tichomoří, Dálnému východu a Latinské Americe. Aniž podceňujeme aktuální proměnu *čínské a indické cesty*, o kterých se vždy mluvilo jen v souvislosti s demokratickým nebo komunistickým politickým modelem, a který dnes na sebe bere v některých úvahách spíše podobu simulované budoucnosti, přece jen zůstává v Evropě středem zájmu perspektiva transatlantického spolenectví a spolupráce, a to i v době, kdy se zdá, že by tato vazba z vůle jedné nebo druhé strany mohla být redukována monotematicky a jednorozměrně.

Celý problém nabyl na zajímavosti, když se Evropa a Amerika nemohly dohodnout, jak postupovat v rozpadající se Jugoslávii, když válka v Afghánistánu přestala být jen válkou s fundamentalistickým Tálibánem a na vojensko-politickém horizontu se objevila al-Káida, když válka v Iráku vyvolala nejen nová předsevzetí, ale i staré předsudky, a také když se objevila nutnost vyrovnat se s globálními, avšak přesně lokalizovanými hrozbami a konflikty. Konečně pak byla nově položena stará a několikrát v posledním půlstoletí zopakovaná otázka, zda a jak mohou Evropa a Amerika (přesněji Spojené státy a Evropská unie) spolupracovat, soutěžit, nebo dokonce soupeřit. Debata o novém světovém pořádku (připomeňme, že zahájená mj. již Georgem Bushem seniorem) sice nezačala až po jedenáctém září a také ani na začátku nebo během stále ještě neukončených bojů o Irák, ale o to víc je v současné době intenzivnější a emotivnější.

Během této diskuse se objevila celá řada nových termínů, obvykle odvozených z vnitropolitického amerického diskurzu, které se rychle staly globálním duševním vlastnictvím. Pojem *lidských práv* byl, doufejme jen dočasně, odsunut do pozadí sloganem o *preemptivních* (zmrtevujících) *úderech* a *Národní bezpečnostní strategie* (ze září 2002) změnila názor na teritoriální obranu ve prospěch obrany před bezprostřední nebo vzdálenější hrozbou. Proti generalizujícím pojmům *nová a stará Evropa* nebo pohledu na Evropu jako kulturně nezanedbatelný, ale přece jen vojensky nevýznamný *poloostrov*, se objevily pojmy jako *hranice akceptování americké hegemonie*, *malvolentní a benevolentní imperialismus* a konečně i *neoliberalismus* a logicky i představa o *governance bez Spojených států*.

Tento nový slovník jako by korespondoval s pojmoslovím pohybujícím se na hranici vojenské a politické reality, science fiction nebo knih manželů Tofflerových. *Válka a antiválka*, *neviditelná válka*, *neviditelná velmoc*, *simulovaná budoucnost* posouvají uvažování o mezikontinentální spolupráci do jiné roviny, která se ovšem při bližším pohledu jeví jako nakloněná nebo populárněji – asymetrická. Už totiž nejde jen o bezpečnost, válku nebo mír, ale i o způsob a styl života, čas a prostor a novou existenci. Odpovědnost současných politiků, evropských i amerických, je proto jiná, než byla v minulosti.

Mimo jiné i proto budeme v Mezinárodní politice věnovat pozornost nejaktuálnějším událostem tohoto roku – masivnímu rozšíření Evropské unie, prezidentským volbám ve Spojených státech a možnostem spolenectví a spolupráce nebo možnostem dorozumívání se obou těchto systémů na zemi, vodě a v kosmu, v této znovuobjevené *noosféře* světové politiky.

-zz-

zboril@iir.cz

Soucitný konzervativce Bush

DANIEL RAUS

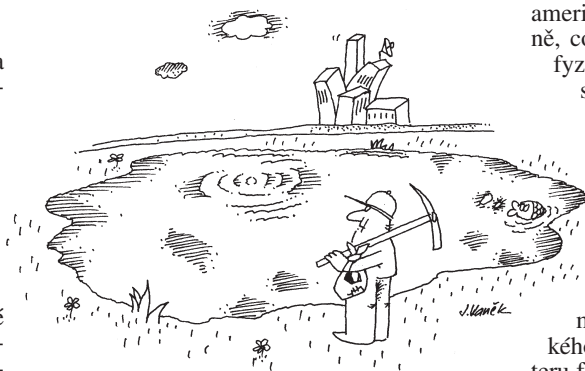
Termín „soucitný konzervatismus“ zní mnoha Američanům jako protiřečení. Zdá se jim, že když je někdo konzervativce, nemůže pociťovat soucit: jde mu přece jen o čísla. Pro mnoho jiných Američanů je to naopak rajská hudba, neboť vyjadřuje jejich hluboké přesvědčení, že věrnost osvědčeným hodnotám nevyklučuje, naopak podporuje takové city, jakými jsou vzájemnost či nezištná pomoc bližnímu. Viděno skrze politické brýle, je „soucitný konzervatismus“ (compassionate conservatism) konceptem, díky němuž se stal George Bush mladší prezidentem.

Bylo to v roce 2000 a soucitná tvář měla vyvážit image tvrdého texaského guvernéra, který se vydal do Washingtonu především snižovat daně, neboť stojí na straně bohatých. Po čem touží boháčů více, než po snižování daní? Soucitný konzervatismus není ale žádným „socialismem s lidskou tvářičkou“, a navíc by bylo vážným omylem myslet si, že daný koncept měl mít v podání prezidentského kandidáta pouze pragmatické využití. Dané myšlenky jsou totiž hlubokým přesvědčením praktikujícího evangelikálního křesťana George W. Bushe a jeho manželky Laury.

Od minulých voleb proteklo samozřejmě mnoho vody korytem washingtonské řeky Potomac. Letos čekají Spojené státy zase volby a s nimi přichází i oprašování osvědčených myšlenek. Nastal totiž jev, který od 11. září 2001 až do války v Iráku nikdo nečekal. Bushova popularita vážně poklesla a v začátcích demokratických primárek se ukázalo, že kterýkoliv z hlavních protikandidátů by republikánského prezidenta s přehledem porazil.

Je pravda, že průzkumy veřejného mínění nejsou volby. Stačí, aby se demokratický vyzývatel John Kerry dopustil několika chyb a jeho hvězda padne stejně rychle, jako nyní vyšla. Zatím ale Kerry všude prohlašuje: Američané chtějí změnu! A jeho slova zní natolik přesvědčivě, že jim většína voličů může lehko uvěřit. Kde jsou ty časy, kdy hlavní esá z řad demokratů (Clintonová a Al Gore) upustila od kampaně s poukazem na neporazitelnost nynějšího prezidenta.

Co tedy nabídne George Bush mladší, aby nedopadl jako jeho otec, který vyhrál válku v Perském zálivu, a vzápětí prohrál volby doma v Americe? Čím přesvědčí voliče, že změnu nechtějí, nebo že si jakoukoliv změnu přejí raději pod jeho vedením? Pokud se nepodaří do listopadu chytit arciteroristu Usámu bin Ládina, musí nabrat Bushova kampaň jiné obrátky.

Je nepochybné, že soucitný konzervatismus bude hrát opět důležitou roli. Bushovi se totiž stala podobná věc, jakou zažilo vícero republikánských prezidentů: z opozice tvrdě kritizovali své demokratické předchůdce za jejich rozhazovačnou politiku, ale když se sami dostali k moci, státní výdaje zvýšili do míry, o jaké se předtím demokratům ani nesnilo.

Na Bushovi je to evidentní, když se jeho postup porovná s bývalým prezidentem Billem Clintonem. Přírůstek státních výdajů se v porovnání s jeho obdobím totiž zvýšil na dvojnásobek. Běžné výdaje rostly mezi lety 2001 až 2003 o 16 procent ročně. Výdaje závislé na uvážení prezidenta dosáhly průměrný růst dokonce 27 procent. Za Clintona byla tato čísla zhruba poloviční. Krom toho vznikl díky válce v Iráku (uvažováno v dolarech) největší deficit v dějinách USA, což George W. Bush obhajuje všeobecně akceptovanou potřebou zvýšení bezpečnosti.

Pokud se tedy chtějí demokraté vrátit do Bílého domu, musí přesvědčit Američany, že pro ně zajistí stejnou bezpečnost, ale za nižší peníze. Volebním paradoxem se však může stát právě soucitný konzervatismus, protože ten vyrazí demokratům jejich tradiční zbraň z rukou. V bleděmodrém se může zopakovat situace, kdy Clintonovou nejsilnější zbraní byla (pro republikány tradiční) ekonomika.

Duchovním otcem myšlenky soucitného konzervatismu je pozoruhodný profesor z texaského Austinu Marvin Olasky. Kromě toho, že učí žurnalistiku, je jednou z výrazných osobností na Acton Institute a vydává týdeník World (který má v USA ambici konkurovat zavedené dvojici Time a Newsweek), napsal čtrnáct knih, z nichž nejslavnější se jmenuje „Tragédie amerického soucitu“. Kromě tří vlastních dětí má adoptovaného černošského chlapce.

„Tragédii amerického soucitu“ poznamenalo to, že když ji Marvin Olasky psal, prošel zvláštní zkušeností. Řekl si, že nemůže mluvit o problémech amerických bezdomovců bez toho, aby spatřil jejich svět jejich očima. Stal se tedy jedním z nich. Přestal se mýt, vzal si roztrhané texasky, laciné brýle, žil mezi bezdomovci, jedl stejná jídla jako oni a kladl si otázku, co těmto lidem vlastně pomůže.

Dospěl k pozoruhodnému závěru, že americký bezdomovec se nemá až tak špatně, co se týče jídla, oblečení a základních fyzických potřeb. Rychle totiž zjistil, kde se kdy podává zadarmo polévka, kde si může vyfasovat obnošené šaty, kde se může osprchovat a vyspat. Nikdo mu ale nenabídl řešení tristní situace, nikdo s ním nemluvil o otázkách, proč je vlastně na ulici, jak se tam dostal a co by mohl udělat pro změnu svého osudu. Současně dospěl k závěru, že bezdomovci mají podstatně větší problémy psychologického a duchovního charakteru než charakteru fyzického.

Marvin Olasky tedy učinil jednoduchý závěr: Bezdomovcům a všem potřebným v USA by se mělo poskytnout to, co potřebují. Jinými slovy, kromě teplého jídla a šatů by měli mít možnost osobního kontaktu a duchovního vedení ze strany lidí, kteří jim pomáhají (v USA se takový pomocník začal označovat slovem „mentor“).

Řečeno ještě jinak, stát (hlavně bohatý stát) se podle Marvina Olaského dokáže dobře postarat o fyzické potřeby, ale nikdy o potřeby duchovní. Sečteno a podtrženo, peníze na pomoc potřebným by se měly dávat přímo církvím a náboženským společenostem, v nichž působí lidé, kteří se zajímají o bezdomovce osobně, tedy „mentors“.

Olasky byl zamlada přesvědčeným marxistou, posléze se ale stal hluboce věřícím křesťanem. V těchto kruzích se také seznámil s budoucím prezidentem Bushem, který se okamžitě nadchl pro jeho myšlenky. Když potom nastoupil do Bílého domu, do 11. září 2001 je dokonce aktivně prosazoval. Po teroristických útocích se ale celá záležitost dostala na okraj hlavního zájmu.

Bližící se volby mohou ale přinést nový příliv a s ním obnovené myšlenky o soucitu, vyrůstajícím z konzervativních kořenů. Zda se úspěch zopakuje, to je těžké předpovídat. V centru pozornosti budou tentokrát asi přece jen otázky poněkud jiného charakteru.

daniel.raus@seznam.cz

Národní bezpečnostní strategie USA 2002

Institucionální kontext

Národní bezpečnostní strategie Spojených států amerických (dále jen NBS)¹⁾ je dokumentem, který by měla pravidelně předkládat každá americká administrativa na základě Goldwater-Nicholsova zákona z roku 1986, který také přinesl čtvrtou velkou reorganizaci ministerstva obrany po roce 1945.²⁾

RADEK KHOL

Tento krok měl umožnit Kongresu mnohem lepší kontrolu zahraniční, bezpečnostní a obranné politiky prováděné především administrativou. Do té doby trpěla americká bezpečnostní politika neschopností formulovat jasné středně- a dlouhodobé strategie. Kongres tak chtěl získat nástroj, jak poměřovat schopnost prezidenta, vládního kabinetu a bezpečnostních institucí předložit jasnou vizi ohledně bezpečnostní strategie Spojených států, jejich cílů a ambicí, přiměřenosti postupů použitých k jejich dosažení, provázanosti jednotlivých nástrojů široce definované americké bezpečnostní politiky a realističnosti jejich dosažení v určitém časovém horizontu. Druhým důležitým cílem bylo prosazení lepšího mechanismu civilní a demokratické kontroly nad americkou obrannou politikou, především nad ozbrojenými silami, obranným plánováním a hlavními investičními projekty Pentagonu.³⁾

Americká NBS je zároveň veřejným dokumentem, jehož zaměření se nejvíce blíží jasnému vymezení *grand strategy* USA. *Grand strategy* je termín používaný v praxi i v diskurzu tradičně především velmocemi s globálními zájmy a schopností je prosadit. V tomto chápání zahrnuje *grand strategy* co možná nejširší přístup k prosazení národních zájmů v mezinárodním systému na globální úrovni. Jedná se tedy o strategické myšlení ve smyslu provazování cílů se způsoby použití dostupných prostředků, které dohromady tvoří moc či sílu konkrétního státu. Dimenze této síly můžeme rozdělit na politicko-diplomatickou, ekonomickou, vojenskou a informačně-kulturní.⁴⁾ V této tradici bylo americkou *grand strategy* během studené války zadržování Sovětského svazu a světového komunismu. Podobná jasně definovaná strategie zaměřená na nezpochybnitelnou masivní hrozbu nicméně Spojeným státům po roce 1989 dosud chybí.

Americký prezident je povinen předložit NBS do 18 měsíců od inaugurace, nicméně prakticky žádný z nich to během 90. let nestihl v termínu. Bill Clinton předložil svoji první NBS až v roce 1994 a George W. Bush až v září 2002.⁵⁾ Národní bezpečnostní strategie je obecným politickým dokumentem, který by v ideálním případě měl být rámcem pro další strategické dokumenty. V případě Bushovy administrativy se tuto logiku nepodařilo příliš dodržet, protože prvním plánovacím strategickým dokumentem představeným veřejnosti se stala *Quadrennial Defense Review* (QDR) ze září 2001 a poté specializovaná *National Strategy for Homeland Defense* z července 2002.⁶⁾ NBS je také tradičně spíše deklaratorním dokumentem, který je nutné poměřovat s realitou naplňování jeho hlavních cílů a principů. Teprve konkrétní americká zahraniční a bezpečnostní politika dané administrativy ukáže, nakolik jde o realistický programový dokument. V případě Bushovy Národní bezpečnostní strategie 2002 se tak důležitým faktorem stává konkrétní politika během irácké krize a následné války vůči spojencům, včetně role NATO či uvalení ochrannářských cel na dovoz oceli, zemědělských a textilních výrobků apod. Nezanedbatelný není ani rozdílný styl NBS různých administrativ po roce 1989. Ten se pohyboval od propagandistického shrnutí zahraničněpolitických úspěchů před prezidentskými volbami, přes deklaraci obecných ambicí a podpory amerických principů a ideálů ve světě až po akční text ovlivněný de facto válečným stavem boje proti mezinárodnímu terorismu. Řada těchto dokumentů bohužel trpěla také rychlým zastaráním vzhledem k překotnému vývoji událostí, změně politických priorit s ohledem na vnitropolitickou situaci apod.

Po úspěšném ukončení první fáze operace „*Enduring Freedom*“ v Afghánistánu, kdy došlo k odstranění vlády hnutí Tálibán

a k eliminaci výcvikových struktur teroristické organizace al-Káida na jeho území, pokračovala debata o nové americké bezpečnostní strategii intenzivně dál. Ve významné míře k ní přispělo vystoupení prezidenta G. W. Bushe před americkým Kongresem, kde 29. ledna 2002 přednesl výroční „Zprávu o stavu Unie“. Definoval dva základní cíle příští americké politiky – boj proti teroristům a jejich podporovatelům a čelení hrozbě zbraní hromadného ničení. Při této příležitosti charakterizoval Severní Koreu, Írán a Irák jako režimy vyvíjející nekonvenční zbraně a podporující mezinárodní terorismus a označil je za „osu zla“ (*Axis of Evil*). Prezident Bush zdůraznil, že Spojené státy nebudou čekat, až se hrozba jaderných, chemických a biologických zbraní v rukou teroristů stane bezprostřední, a nedovolí, aby „nejnebezpečnější režimy ve světě ohrožovaly USA nejničivějšími zbraněmi světa“.⁷⁾ Posledním důležitým impulsem, který přispěl k americké vnitropolitické diskusi, bylo vystoupení prezidenta G. W. Bushe na vojenské akademii ve West Pointu dne 1. června 2002.⁸⁾ Konstatoval v něm, že tradiční strategické koncepce studené války – odstrašování a zadržování – už neodpovídají novým bezpečnostním hrozbám. Tyto hrozby si vyžadují změnu myšlení, protože teroristy není možné odstrašit a proliferaci zbraní hromadného ničení od tzv. darebných režimů do rukou teroristů není možné zadržet. Nové strategické uvažování by proto mělo být založené na aktivním boji proti všem hrozbám, ještě než se stačí plně rozvinout. Klíčovým bodem jeho vystoupení bylo prohlášení, že „Spojené státy budou připraveny podniknout i preemptivní (předstihující) akce, když bude potřebné bránit americkou svobodu a životy.“⁹⁾

Veřejné deklarace prezidenta Bushe a dalších vrcholných představitelů jeho administrativy definovaly základní principy a celkový rámec nové bezpečnostní strategie USA. Ta byla vypracována do podoby koncepčního dokumentu, který byl zveřejněn 20. září 2002 a snažil se položit základ pro novou americkou *grand strategy*. NBS 2002 je ovšem strategický i politický dokument zároveň, a proto by neměl být analyzován izolovaně, ale na pozadí důležitých projevů prezidenta Bushe, jakož i dalších významných představitelů americké administrativy, především viceprezidenta D. Cheneyho, ministra obrany D. Rumsfelda, ministra zahraničí C. Powella a poradkyně pro národní bezpečnost C. Riceové.

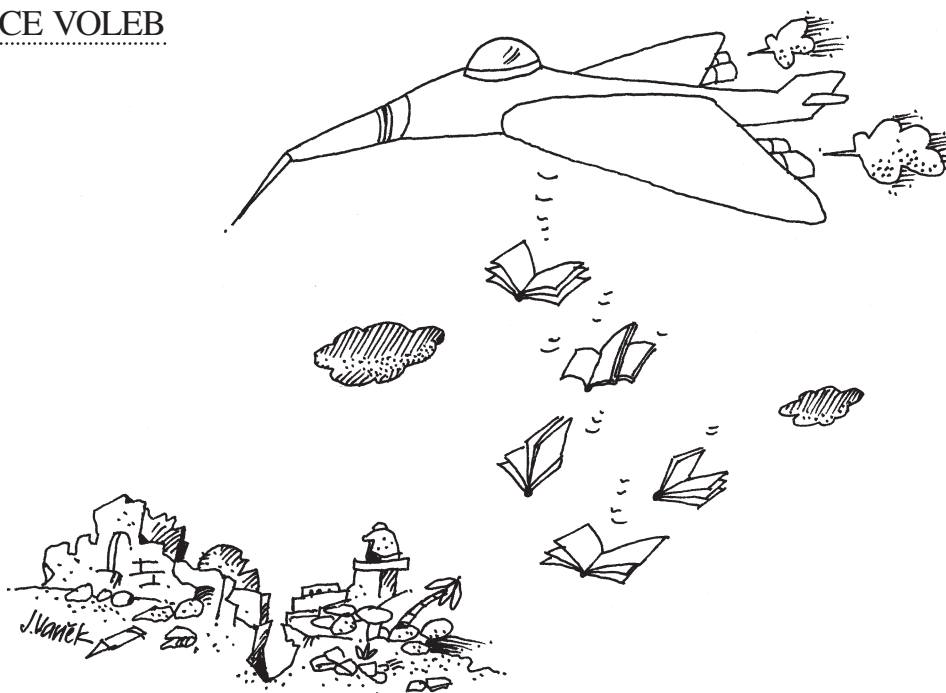
Národní bezpečnostní strategie 2002¹⁰⁾ je v porovnání s podobnými dokumenty předchozí Clintonovy vlády stručnější, podaná přístupnějším a jasným jazykem. Hlavní cíle NBS 2002, které jsou podobně jako celý text formulovány energicky jako akční plán, představují zároveň názvy jednotlivých kapitol:

AMERICKÁ POLITIKA V ROCE VOLEB

- prosazovat snahy o posílení lidské důstojnosti,
- posílit spojenectví usilující o porážku globálního terorismu a zabránit útokům proti Spojeným státům a jeho přátelům,
- pracovat se spojenci na zmírnění regionálních konfliktů,
- zabránit nepřátelům ohrožovat USA, jejich přátele a spojence zbraněmi hromadného ničení,
- podnítit novou éru globálního ekonomického růstu podporou volného trhu a volného obchodu,
- rozšířit oblast rozvoje otevíráním společností a budováním infrastruktury demokracie,
- vypracovat plán společného postupu s dalšími hlavními centry globální moci,
- přeměnit americké instituce národní bezpečnosti k lepší ochraně USA v 21. století.

Nová motivace a historické ambice

Na rozdíl od výsledné podoby NBS 2002 byly původní zahraničněpolitické priority Bushovy administrativy skromnější a jejich tón pragmatičtější, byť většina pozdějších kroků měla své zastánce a propagátory v republikánském táboře již v roce 2000 při nástupu G. W. Bushe do úřadu. Tehdejšími prioritami byly především protiraketová obrana (v globální mnohovrstevnaté variantě), obnovení americké vojenské síly (jež byla údajně během 90. let oslabena), přehodnocení závazků a účasti v zahraničních mírových operacích a obecně striktnější definice národních zájmů tak, aby se prostředky a moc USA používaly pouze v důležitých případech.¹¹⁾ Po 11. září 2001 ovšem Bushova vláda představila válečnou bezpečnostní politiku založenou na akci, orientovanou na dosažení výsledků a ve svém důsledku možná nejradikálnější od konce 2. světové války, resp. představa F. D. Roosevelta o uspořádání světa a pozici Spojených států amerických v něm. NBS 2002 chce vyzařovat obraz síly a odhodlání USA, a to jak vůči protivníkům, tak potenciálním partnerům i spojencům. Tato strategie má dokázat, že Amerika byla po 11. září otřesena, ale zůstala nezlomena, a že je nyní méně zranitelná, a tudíž více věrohodná jako jediná supervelmoc a hegemon mezinárodního systému. Novým kontextem je jednoznačně boj proti mezinárodnímu terorismu a státům, které jej podporují v globálním měřítku.¹²⁾ NBS 2002 je na rozdíl od volebního programu z r. 2000 opět postavena na důrazu na hodnoty a strukturu globálního řádu, čímž částečně připomíná Clintonovu politiku, ovšem zároveň je výrazně odlišná v tónu, jasně viditelných principech mocenského realismu a spíše tradičním používání termínů (např. na rozdíl od Clintonových NBS se v Bushově NBS 2002 prakticky pomíjí proces globalizace).¹³⁾

Důležitá je podle NBS 2002 role USA v mezinárodním systému, protože zde díky silné mocenské pozici Spojených států existuje historická příležitost k proměně pravidel jeho fungování (podobně jako těsně po 2. světové válce) a Bushova administrativa má ambici ji využít.¹⁴⁾ Bushova NBS 2002 razí pro tento cíl terminologická spojením v duchu tradice americké výjimečnosti jako například „zvláštní americký internacionalismus založený na spojením amerických hodnot a národních zájmů“ či „rovnováha moci podporující svobodu“. NBS 2002 představuje také nový přístup k použití americké moci a především vojenské síly, kde se ukazuje jasný rozdíl od postojů B. Clintona.¹⁵⁾ Bushova vláda neskrývá preferenci jednostranných postupů a dvoustranných vztahů všude tam, kde by Spojené státy byly omezovány multilaterálními strukturami nebo nemohly prosadit svoji vůli jinak.¹⁶⁾ NBS 2002 je strategií americké vůdčí role, která svým důrazem na akci nahrazuje dřívější strategie dosažení vůdčí role cestou spolupráce. Strukturální změna bezpečnostní politiky Spojených států by také nastala podle kapitoly VIII, kdy by USA měly využívat aliance k boji s konkrétními hrozbami, zatímco spolupráci s hlavními velmocemi (Rusko, Čína, Indie) k udržování globálního řádu.¹⁷⁾

Ambiciózním cílem, odkazujícím na prezidenta W. Wilsona, je užití kombinace americké bezprecedentní vojenské síly, jakož i dalších složek americké moci k podpoře demokracie a svobody ve světě, především šířením amerických hodnot a politického modelu otevřené a svobodné společnosti (založené na zákonnosti, rozdělení moci a omezení absolutní moci státu, svobodě slova a vyznání, rovnoprávnosti, úcty k ženám, náboženské a etnické toleranci a úcty k soukromému vlastnictví), který je podle Bushe univerzální

a aplikovatelný ve všech společnostech a nelze o něm vyjednávat.¹⁸⁾ Spojené státy jako vojenský hegemon ovšem v posledních letech znatelně ztrácejí pozici politického hegemona v rozvojovém či nezápadním světě, zvláště v oblasti měkké moci (soft power). Druhým důležitým cílem NBS 2002 je ovšem také použití americké vojenské síly k udržení pozice jediné supervelmoci a odrazení případných konkurentů od vojenského soupeření v budoucnu.¹⁹⁾ Zaměření na vojenskou sílu může být spojeno s faktem, že prvním koncepčním bezpečnostním dokumentem Bushovy vlády byla QDR 2001, nikoliv NBS 2002. Z ní je také přejato exkluzivní zaměření na schopnosti potenciálních nepřátel, spíše než na jejich úmysly nebo konkrétní scénáře velkých regionálních konfliktů (capabilities-based planning místo threat-based planning).²⁰⁾

Nové bezpečnostní prostředí si podle čelných představitelů Bushova kabinetu vyžaduje radikální přeměnu tradičních bezpečnostních koncepcí, zvláště s ohledem na fakt, že po 11. září nemůže Amerika pouze pasivně čekat na další kroky svých nepřátel. Je proto spíše zapotřebí se globálním problému a hrozbám aktivně věnovat, než je pouze tolerovat a izolovat. V tomto duchu může být často dobrý útok tou nejlepší dlouhodobou obranou, především pak vůči gangsterským státům či v případě programů vývoje zbraní hromadného ničení. Součástí tohoto nového přístupu je odmítnutí dalšího spoléhání se pouze na vojenskou dominanci a její odstrašující účinek, byť koncepce odstrašení zůstává v řadě situací důležitá a je i nadále jednou z hlavních náplní činnosti amerických ozbrojených sil. Nutné je ovšem zásadní posílení věrohodnosti amerických vojenských kapacit pro ochranu USA, spojenců a přátel, podpořené odpovídajícím

navýšením amerického obranného rozpočtu, jakož i aplikace nových postupů – preemptivních úderů, jejichž provedení je ponecháno plně na uvážení amerického prezidenta.

Bushova vláda uvádí tři hlavní důvody, proč je po 11. září 2001 prosazována politika preempce jako nový důležitý nástroj USA:

- Odstranění v některých případech nemusí fungovat, protože protivník se nedá odstranit (v případě nestátních aktérů bez teritoria, populace či „zpáteční adresy“) nebo není jisté, zda logiku odstranění přijímá, a vzhledem k jeho rozvoji programů zbraní hromadného ničení to Spojené státy nemohou riskovat, což platí pro tzv. gangsterské státy („osa zla“, ovšem pouze pokud již nevlastní jaderné zbraně jako třeba KLDR).

- Současné bezpečnostní hrozby jsou velmi reálné a naléhavé.

- Pokud by se uskutečnily, pak by potenciální škody byly nedozírné.²¹⁾

Strategie odstranění fungující během studené války má v současnosti a v určité situaci následující slabiny:

- Není jisté, zda by Spojené státy přežily zničující první úder za použití biologického, jaderného nebo radiologického útoku na velká americká města, přístavy atd.

- V případě teroristických útoků se zbranemi hromadného ničení, ale bez použití balistických střel, by mohlo být obtížné identifikovat útočníka, a tak uskutečnit americký zničující odvetný úder. V případě teroristů ochotných zemřít mučednickou smrtí by dokonce tento úder postrádal logiku odpłaty vzbuzující strach.

Nová Bushova bezpečnostní doktrína tedy vychází z přesvědčení, že existuje bezprostřední, mnohovrstevnaté, neodstrašitelné a potenciálně katastrofální ohrožení Spojených států amerických – hrozba, která vzhledem ke kombinaci destruktivního potenciálu a netečnosti vůči tradičnímu odstranění nemá v americké historii paralelu. Proto také vyžaduje odvrácení této hrozby bezprecedentní odpověď.²²⁾ Tou se má stát právě použití preemptivních úderů.²³⁾

Velkolepý plán nové radikální bezpečnostní strategie Spojených států amerických je ovšem pouze dokumentem, který musí Amerika být schopna a ochotna uplatňovat v praxi. Právě dosavadní realita Bushovy zahraniční a bezpečnostní politiky posledních tří let ovšem naznačuje hlavní slabiny a omezení strategie. Rozpor mezi rétorikou a praxí, případně některými vznešenými cíli, je bohužel jasně patrný. Problematickou se ukázala především podpora spojenců a přátel USA, dosahování politických cílů ve spolupráci s nimi, a především postoj k multilaterálním organizacím, které po několik desetiletí byly hlavními pilíři americké zahraniční politiky, jako jsou NATO nebo OSN. Konkrétní zátěží se ukazuje být i spolupráce s autori-

tativními či ne zcela demokratickými režimy, založená především na pragmatických principech boje proti mezinárodnímu terorismu. Deklarace o podpoře svobodných a otevřených společností se tak střetává s realitou spolupráce Spojených států amerických se Saúdskou Arábií, Egyptem, Pákistánem, ale i Ruskem a postsovětskými středoasijskými státy. Hlubší problém může NBS 2002 představovat také ve vztahu USA k Evropě, a obzvláště k Evropské unii, optikou, která nevnímá Unii jako důležitého či relevantního hráče a většinu dlouholetých evropských partnerů vůbec nezmiňuje (na rozdíl od vztahů s Ruskem, Čínou a Indií). Velmi dobře je v NBS 2002 strukturována část amerických bezpečnostních cílů, ovšem slabší je tento dokument (především po porovnání s realitou) v části věnované způsobům, jak těchto cílů dosáhnout. Skutečnost prozatím nepodporuje příliš ani další důležitý předpoklad NBS 2002, a to sice přetrvávající atraktivitu amerického politického a kulturního modelu, včetně zachování určité morální převahy Spojených států. Několik čerstvých průzkumů světového veřejného mínění ukazuje, že postoj Bushovy vlády k OSN, řadě dalších multilaterálních organizací a režimů bohužel tuto tradiční silnou devizu USA v očích většiny světové veřejnosti promrhal. Spojené státy americké nemohou momentálně použít morální výhodu ani v Evropě, natož v Asii či Africe.²⁴⁾

khol@iir.cz

¹⁾ Autor zvolil pro překlad termínu „National Security Strategy of the United States“ variantu Národní bezpečnostní strategie USA a zkratku NBS (následovanou příslušným rokem vydání konkrétního dokumentu), byl si je vědom, že korektním by byl také překlad Strategie národní bezpečnosti USA. Hlavním důvodem je kompatibilita textu s termíny a názvy obdobných českých dokumentů, jako je Národní bezpečnostní strategie ČR.

²⁾ Goldwater-Nichols Defense Department Reorganization Act of 1986.

³⁾ Srov. J. L. Gaddis, 'A Grand Strategy', *Foreign Policy*, November/December 2002, str. 53.

⁴⁾ Podrobnější diskuse viz. Robert H. Dorff, 'Strategy, Grand Strategy and the Search for Strategy', in Max G. Manwaring, Edwin G. Corr, Robert H. Dorff, *The Search for Security. A U.S. Grand Strategy for the Twenty-First Century*, Westport/London: Praeger 2003, str. 127–140.

⁵⁾ Viz Ben Lombardi, 'The „Bush Doctrine“: Anticipatory Self-Defence and the New US National Security Strategy', *The International Spectator*, Vol. 37, No. 4, October-December 2002, zvl. str. 92–93.

⁶⁾ Viz *Quadrennial Defense Review*, 30 September 2001, <http://www.defenselink.mil/pubs/qdr2001.pdf> a *National Strategy for Homeland Defense*, 16 July 2002, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/07/20020716.html>

⁷⁾ Viz President delivers State of the Union Address, 29 January 2002,

<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01/print/20020129-11.html>

⁸⁾ Srov. analýzu obou projevů jako základu bezpečnostního uvažování Bushovy administrativy in

Dealing with the Axis of evil. The US at the perilous crossroads, *Strategic Comments*, Vol. 8, Issue 5 (June 2002).

⁹⁾ Viz President Bush Delivers Graduation Speech at West Point, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html>

¹⁰⁾ *The National Security Strategy of the United States of America, The White House*, September 2002.

¹¹⁾ Viz Condoleezza Rice, Campaign 2000: Promoting the National Interest, *Foreign Affairs*, Vol. 79, No. 1 (January/February 2000), str. 45–62.

¹²⁾ Viz rozhovor autora s M. Mandelbaumem, SAIS, Washington, září 2003.

¹³⁾ Viz Michael Corbin, *The Bush National Security Strategy: A First Step*, September 2002, www.cdi.org/national-security-strategy/washington.cfm

¹⁴⁾ Srov. např. M. Kraig: *The Bush National Security Strategy and the role of US Global Preeminence in the 21st Century*, http://www.stanleyfoundation.org/programs/sns/taskforce/kraig_nsc.pdf; Thomas Donnelly: *The Underpinnings of the Bush Doctrine*, www.aei.org/include/pub_print.asp?pubID=15845;

¹⁵⁾ Zdůrazněno v rozhovorech autora s R. Hunterem (RAND), M. Corbinem (CDI), Ch. Peňou (CATO) a E. Bunn (NDU), Washington, září 2003.

¹⁶⁾ Srov. Ivo H. Daalder, James M. Lindsay, James B. Steinberg, *The Bush National Security Strategy: An Evaluation*, The Brookings Institution Policy Brief no. 109, October 2002, www.brookings.edu

¹⁷⁾ Viz Roberto Menotti, *A New Security Doctrine for the United States ?*, Aspen Institute Italia, September 2002, str. 3.

¹⁸⁾ Srov. John Lewis Gaddis, 'A Grand Strategy', *Foreign Policy*, November/December 2002, str. 50–57; Dave McIntyre, *Understanding the New National Security Strategy of the United States*, ANSER Institute for Homeland Security Analysis 009, September 2002.

¹⁹⁾ Srov. např. Joshua Muravchik, 'The Bush Manifesto' *Commentary*, December 2002, str. 23–30.

²⁰⁾ Srov. např. President G. Bush speech at Citadel, 11. prosince 2001, <http://12/20011211-6.html>; „Introduction into US Defense Policy“, a Paul Wolfowitz, „Background Briefing on the Defense Planning Guidance“, 10. května 2002, <http://www.defenselink.mil/news/May2002/t05102002-t0510dpg.html>.

²¹⁾ Viz Dave McIntyre, *Understanding the New National Security Strategy of the United Nations*, op. cit.

²²⁾ Viz Jeffrey Record, 'The Bush Doctrine and War with Iraq', in *Parameters*, Vol. XXXIII, No. 1, Spring 2003, zvl. str. 4–6.

²³⁾ *Preemptivní úder* se zaměřuje na akci předcházející bezprostředně hrozícímu útoku ze strany protivníka. Je tedy založen na existenci protivníkových rozvinutých schopností a na faktoru jasného a bezprostředního ohrožení. Klasickým příkladem bylo izraelské zahájení šestidenní války v roce 1967. *Preventivní válka* naproti tomu vychází z logiky zahájení konfliktu, který by s největší pravděpodobností nastal v budoucnu, za stávajících výhodnějších podmínek. To znamená, že preventivní válka není plně opřena o stávající, ale pouze o rozvíjející se či potenciální schopnosti, jakož i o mnohem problematictější situaci bez jasného a bezprostředního nebezpečí. Klasickým příkladem byl útok izraelského letectva proti iráckému jadernému reaktoru v Osiraku v roce 1981.

²⁴⁾ Srov. např. *Transatlantic Trends 2003*, výstup z projektu German Marshall Fund of the US a Compagnia di San Paolo a podobně zaměřený průzkum Pew Global Attitudes 2003, <http://peoplepress.org/reports/display.php3?ReportID=185>

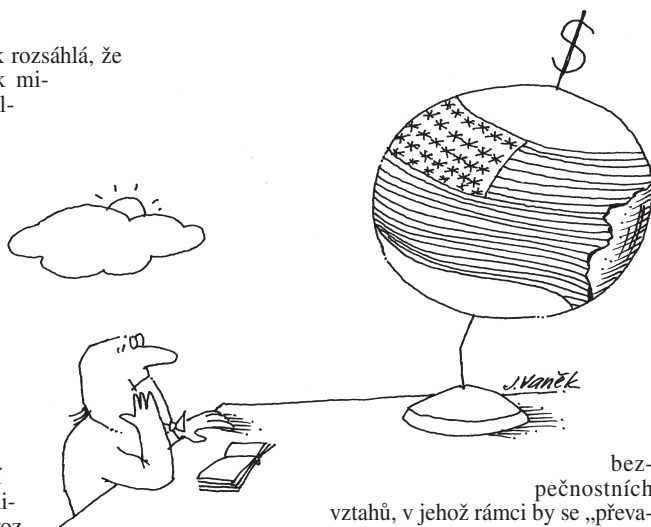
Vnitroamerická debata o boji proti terorismu

I přes jednoznačný vojenský úspěch operace Irácká svoboda a přes další úspěch, kterým bylo dopadení Saddáma Husajna, se již v polovině roku 2003 v samotných USA rozpoutala rozsáhlá debata. V ní se velká kritika soustřeďuje na dva základní prvky bezpečnostní strategie Bushovy administrativy, kterými jsou strategie boje proti terorismu a způsob rozhodování o jejích hlavních akcích, v první řadě pak o invazi do Iráku.

JAN EICHLER

Kritická debata je natolik rozsáhlá, že například bývalý náměstek ministra zahraničí Strobe Talbott hovoří o doktrínální a strategické revoluci.¹⁾

Nejčastěji diskutovanými náměty jsou ideologizace a militarizace boje proti terorismu, preemptivní strategie, regime change policy, rozhodování o vojenských operacích a vztah k evropským spojencům. Do rozsáhlé diskuse na tato témata vstupují jak významní specialisté z akademické komunity, tak i bývalí vlivní politikové, kteří v minulosti přijímali důležitá rozhodnutí bezpečnostního a vojenského charakteru.

bezpečnostních vztahů, v jehož rámci by se „převa- ha americké (vojenské) síly měla stát zásadou, na jejímž základě by bylo možné ovládat nebezpečný a neuspořádaný svět a dávat mu určitý řád.“⁴⁾ Úspěchy v operacích Trvalá svoboda a Irácká svoboda byly opravdu velmi působivé. Mají však i svou stinnou stránku – ukázalo se, že nadměrný důraz na vojenskou stránku boje proti globálnímu terorismu ve spojení s idealistickým izolacionismem se „může ve chvílích (domnělého) národního ohrožení či morálního pobouření lehce proměnit ve stejně tak idealistický vojenský interven- cionismus.“⁵⁾

Preemptivní strategie

Podstatou této strategie je důraz na předsti- hující údery, jejichž smyslem je zničit jednot- ky a zbrojní systémy nepřítele, který se chystá napadnout USA nebo jejich spojence kdekoli ve světě. Tato bezpečnostněpolitická filosofie Bushovy administrativy je oficiálně vyjádřena slovy „čím větší je hrozba, tím větší je riziko nečinnosti.“⁶⁾ Psychologickou motivací této filosofie nejlépe vysvětlil sám prezident Bush vyhlášením „nebudeme žít ve strachu,“ které zaznělo v jeho projevu v Cincinnati 7. října 2002. V něm se jasně projevil sílící pocit zranitelnosti vyúsťující v přesvědčení, že rizika a náklady nečinnosti jsou nepřijatelně vysoké.

Za naprosto největší a nejnaléhavější hroz- bu se ve Spojených státech považují snahy

diktátorských režimů nebo teroristických or- ganizací zmocnit se zbraní hromadného niče- ní (ZHN) a zneužívat je jako nástroje k za- strašování a k vojenské agresi proti sousedním zemím. Zbraně hromadného ničení by tedy nebezpečným diktátorským státům (tzv. rogue states) daly možnost překonat konvenční pře- vahy USA a poté vydírat Spojené státy a je- jich spojence a znemožňovat odstrašování nebo odrazování rogue states od jejich agre- sivního chování. Předstihující vojenské údery proti takovým státům jsou v americké debatě někdy nazývány preemptivní, jindy zase pre- ventivní.

Kritikové souhlasí, že jde o vážnou hrozbu, ale mají jiný názor na otázku, jak jí čelit. Ma- deleine Albrightová, ministryně zahraničí USA v letech 1997–2001, vyjadřuje obavu, že „dok- trína preventivní války znamená nahrazení mezi- národního práva. V důsledku toho většina světa invazi (do Iráku) vnímala ne jako využití síly v rámci přijatých pravidel, nýbrž jako zavede- ní nové sady pravidel, která sólově napsaly a uplatnily Spojené státy.“⁷⁾ Invazi do Iráku vy- hodnotila jako válku, která nebyla nezbytná, ale vyplynula z rozhodnutí Bushovy administrativy (war of choice, not of necessity).

Mnoho kritických hodnocení na adresu této strategie přichází z akademických kruhů. Ro- bert Jervis, profesor mezinárodní politiky na Kolumbijské univerzitě, uvádí, že „základem doktríny preventivní války je (vojenská) síla a s ní spojené přání zajistit udržení americké nadvlády.“⁸⁾ Zároveň s tím upozorňuje na tři základní úskalí této doktríny. Prvním z nich jsou nesnáze při získávání spolehlivých infor- mací, protože se jedná o predikci naléhavo- stí hrozeb v budoucnosti. Z toho vyplývá i dru- hé úskalí – sklony k přeceňování naléhavosti a vážnosti hrozeb zdůvodňujících preemptivní úder. A konečně za třetí úskalí označil získá- vání nejen domácí, ale také mezinárodní podpory, která je u akcí tohoto druhu naprosto nezbytná. Na závěr R. Jervis varuje, že uplatňování této doktríny s sebou přinese sérii nových bez- pečnostních dilemat, protože jejím základem je přesvědčení, že pokud USA nebudou tvářit v tvář hrozbám současného světa důrazně jed- nat, jejich bezpečnostní situace se bude dále zhoršovat.

Regime change policy

Bushova administrativa přikládá rozhodující význam akcím vojenského charakteru zaměře- ným na likvidování diktátorských režimů. Oče- kává od nich především dynamiku pozitivního dominového efektu, který může mít dvě základ- ní podoby. Tou první má být eroze, případně i pád dalších diktátorských režimů usilujících o získání ZHN. Druhou podobou může být cho- vání typu M. Kaddáfího, který se veřejně zřekl ambicí na vybudování arzenálu ZHN a otevřel svou zemi mezinárodním inspekcím.⁹⁾

Podstatu těchto očekávání zpochybňuje např. Dimitri Simes, Prezident of the Nixon Center of Washington. Upozorňuje na nebezpečí skry- té v mylné víře, že demokracie je všelékem na všechny neduhy současného světa a že USA mají odpovědnost za její šíření do celého světa. Pripomíná, že civilizace přinesená na bodácích nikdy neměla dlouhého trvání, a varuje před možnými neblahými důsledky „vojenského ší- ření demokracie.“¹⁰⁾

Ideologizace boje proti terorismu

Názor, že George W. Bush a jeho administ- rativa ideologizují boj proti terorismu, vychází ze způsobu, jakým vyhodnotili útoky z 11. zá- ří 2001 a jak na ně reagují. Je reakcí na závěr, že 11. září 2001 bylo projevem nenávisti vůči hodnotám západní civilizace a jejím hlavnímu symbolu. Toto hodnocení se projevilo zejmé- na v Bushově vystoupení v Kongresu, kde vy- hlásil krédo „buď jste s námi, nebo s nimi.“²⁾ Ideologizující přístup vychází z mesiášského komplexu amerických politiků, spočívajícího v přesvědčení, že právě USA jsou v dodržová- ní hodnot západního světa nejdále, a proto se staly terčem nenávisti a zákeřných útoků. Je- jich boj proti globálnímu terorismu pak je prezentován jako boj Dobra se Zlem. Brzezins- ký při kritice Bushovy administrativy dokonce použil výraz „teologizace hrozby terorismu,“³⁾ jejímž základem je sebestředná politika, zaklá- daná výlučně na zájmech Spojených států a na podřizování celosvětového dění přehnanému pocitu bezpečnostního ohrožení.

Militarizace boje proti terorismu

Základní výhrada na adresu Bushe zní, že se pokouší zavést nové uspořádání mezinárodních

Velmi realistickou a perspektivní alternativu nabídl již na konci roku 2003 Robert Litwak,¹¹⁾ ředitel mezinárodních studií na Woodrow Wilson Center ve Washingtonu. Doporučil, aby se hlavní pozornost zaměřila ne na samotnou změnu režimu, ale především na změnu záměrů těch režimů, které usilují o vybudování arzenálu ZHN. Ne vždy je podle něho nutné násilné svržení takového režimu, často může postačit jeho demokratizace a větší politická otevřenost. Každému režimu usilujícímu o získání ZHN by nejprve měla být poskytnuta možnost volby, zda změni své chování, nebo podstoupí velké riziko následujícího trestu. Přitom je třeba vycházet především z věcné analýzy motivů úsilí o získání ZHN a na ty odpovídat několika možnými způsoby.

Prvním způsobem odpovědi by podle Litwaka mohla být nabídka bezpečnostních záruk a aliancí. Pokud by nebyla úspěšná, měl by následovat diplomatický a obchodní nátlak. Dalším eskalačním stupněm by mohlo být rozmístění ozbrojených sil jakožto předstupeň vojenského svržení režimu. Nejkrásnější variantou, následující po vyčerpání všech jiných možností nátlaku, by měla být vojenská akce typu regime change. Ta by se měla uskutečňovat jedině tehdy, kdy je zcela jasné, že jde o naléhavou bezpečnostní hrozbu, jíž nelze čelit jinak než vojenským úderem.

Rozhodování o vojenských operacích

a) Důvody operace Irácká svoboda

První výhrada trvale směřuje ke zdůvodňování vojenského zásahu v Iráku. Nejprve se hovořilo o iráckém arzenálu ZHN jako o naléhavé bezpečnostní hrozbě pro USA a pro jejich spojence. Druhým důvodem bylo spojení mezi Saddámovým režimem a sítí al-Káida a jeho zapojení do teroristických akcí ve světě. Třetí důvod operace Irácká svoboda byl jakousi syntézou dvou předcházejících a byl vyjádřen slovy nutnost změny režimu. Na jaře 2002 prezident Bush uvedl tři hlavní argumenty: Saddám Husajn tyranizuje svůj národ, ohrožuje sousedy a vyvíjí zbraně hromadného ničení.

Dnes se kritizuje, že argument o iráckém arzenálu ZHN byl výsledkem záměrného pozměňování podkladů zpravodajských služeb. Jejich závěry o pravděpodobnosti¹²⁾ byly nahrazeny důrazem na jistotu v takovém rozsahu, že Louis Fischer, specialista na vztahy mezi Kongresem a administrativou, hovoří o dalším gapu. Má přitom na mysli propastný rozdíl mezi klíčovými materiály a interními analýzami, které poskytly CIA a Defense Intelligence Agency. Vyzývá kritický závěr, že jak administrativa, tak Kongres „šly do války na základě tvrzení o naléhavé hrozbě, ale to nebylo věrohodné“.¹³⁾

b) Způsob rozhodování

Druhá výhrada se týká samotného způsobu rozhodování. Bushova administrativa měla zájem, aby Kongres rezoluci k Iráku projednal a schválil co nejdříve, ještě před listopadovými volbami.¹⁴⁾ Beze zbytku přitom využila vnitropolitického poměru sil – republikánská většina byla pro vojenský zásah, zatímco Demokratická strana nedokázala zkoncipovat a prosadit účinnou protistrategii. Výsledkem důraznosti administrativy se stalo hlasování, ve kterém Kongres svou rezolucí 296–133 dal prezidentovi rozhodující slovo a „selhal v tom smyslu, že netrval na přesvědčivých argumentech.“¹⁵⁾

Vztah k Evropanům

Snad nejčastěji diskutovaným námětem vnitroamerické debaty se po operacích Trvalá svoboda a Irácká svoboda stal vztah Bushovy administrativy k evropským spojencům. Ronald Asmus na konci roku 2003 s hořkostí konstatoval, že „někde mezi Kábulem a Bagdádem se Spojené státy a Evropa jeden druhému navzájem ztratily“.¹⁶⁾ Bushově administrativě vytkl, že zejména v případě Iráku nedokázala jasně a přesvědčivě definovat své cíle a získat pro ně podporu spojenců. Výsledkem této neschopnosti se podle něho stala vzájemná roztržka, která nemá obdoby co do rozsahu ani co do intenzity. Doporučil, aby USA skoncovaly s dosavadním pohrdáním a s formováním ad hoc koalic dobrovolných a aby s Evropany znovu jednaly jako s partnery. Zároveň s tím R. Asmus vyzval k překonání vojensko-technologického rozdílu mezi USA a Evropou, přičemž není nutné, aby Evropa zcela ve všem napodobovala USA.

Velmi kritická stanoviska zaujali rovněž nejvyšší činitelé dvou předcházejících administrativ. Bill Clinton velmi výstižně upozornil, že USA mohou samy vyhrát jakýkoli konflikt, ale už nejsou schopny samy vybudovat mír. Zároveň s tím vyzval k prohlubování spolupráce se spojenci a k budování světa, „ve kterém bude více přátel a méně teroristů“.¹⁷⁾ Velmi podobné stanovisko zaujala M. Albrightová,¹⁸⁾ když zdůraznila, že s Evropany je třeba jednat jako s dospělými, že je nutné je brát jako spojence, nikoli jako satelity. Jako východisko z nedobré situace navrhla větší zapojení evropských spojenců do stabilizačních misí v Afghánistánu a v Iráku.

Strategie boje proti šíření ZHN, rozhodování o vojenském svržení Saddámovu režimu a jejich následná kritika ukázaly, o kterých otázkách se bude ve Spojených státech nejčastěji diskutovat v rámci dlouhodobého boje proti nejzávažnějším a nejnaléhavějším hrozbám na počátku 21. století. Uplatnění politiky *regime change* v Iráku a jeho následky potvrdily, že vedle dokonalého naplánování a uskutečnění vojenských akcí hraje nezastupitelnou úlohu i politika. Ani nejpůsobivější vojenské vítězství samo o sobě nestačí. Naopak, jeho hodnota může být snížena pochybnostmi v oblasti politiky, zejména pak oslabením důvěry v nejvlivnější činitele bezpečnostní politiky, kteří přijímají rozhodnutí strategického významu a dlouhodobého dopadu. Každé strategii, tedy i boji proti terorismu, může vážně uškodit uplatňování zásady „účel světů prostředky“.

Problémy v Iráku po oficiálním ukončení operace Irácká svoboda a následující vnitroamerická kritika neznamenají, že strategie *regime change* by byla od základu zpochybněna a neměla by v budoucnu už být uplatňována. Nasvědčují především tomu, že o dalších akcích tohoto druhu by se nemělo rozhodovat v úzkém okruhu nejvyšších exekutivních činitelů USA. Mělo by k nim docházet až po otevřené a věcné diskusi mezi administrativou a legislativou, která by se vyvarovala nadsazování bezpečnostních hrozeb a v níž by se argumentovalo ověřenými, a tím pádem i přesvědčivými fakty.

Zároveň s tím by měla probíhat věcná a trpělivá diskuse se všemi státy, které by mohly a měly být spojenci USA v jejich dlouhodobém boji proti globálnímu terorismu, šíření ZHN a diktátorským režimům. Jejich všestrannou podporu lze získat na základě přesvědčivých argumentů, že již byly vyčerpány všechny možnosti nevojenského řešení a že vojenský zásah je neodvratný. Spojené státy se bez této podpory mohou obejít při plánování a uskutečňování vojenských operací, ale na druhé straně ji nezbytně potřebují v politické oblasti, a to ze dvou hlavních důvodů.

První důvod je spojen s operací Pouštní bouře v roce 1991, která jasně potvrdila, že čím širší je mezinárodní účast, tím spíše je možné hovořit o akci mezinárodního společenství. Zároveň se při ní také ukázalo, že čím více států je do akce zapojeno, tím menší je riziko odvetných teroristických útoků, zatímco při nízkém počtu účastníků je toto riziko větší. Druhým důvodem spolupráce USA s jejich spojenci je nezbytnost dlouhodobé přítomnosti mezinárodních sil po oficiálním skončení bojů, v období nazývaném *nation building*.

Probíhající vnitroamerická debata ukazuje, kde jsou největší problémy a úskalí americké zahraniční a bezpečnostní politiky na počátku 21. století. Bylo by jen ku prospěchu věci, kdyby Bushova administrativa vzala v úvahu alespoň některé z výhrad. Bylo by to dobré nejen pro USA, ale především pro dlouhodobý boj proti terorismu a proti šíření ZHN, což jsou dvě nejzávažnější hrozby nejen pro Spojené státy, ale pro celý svět.

eichler@iir.cz

¹⁾ Talbott, Strobe: War in Iraq, revolution in America. International Affairs, 2003, vol. 79, n. 5, s. 1037.

²⁾ Blíže viz: Address to a Joint session of Congress and the American People. <http://www.Whitehouse.gov/news/releases/2001>.

³⁾ Brzezinski, Zbigniew: To lead, U.S. Must give up paranoid policies. International Herald Tribune, 15.–16. 11. 2003.

⁴⁾ Talbott, Strobe: War in Iraq, revolution in America. International Affairs, 2003, vol. 79, n. 5, s. 1040.

⁵⁾ Barša, Pavel: Hodina impéria. Zdroje současné zahraniční politiky USA. Masarykova univerzita, Brno, 2003, s. 111.

⁶⁾ National Security Strategy of the United States, s. 15.

⁷⁾ Albright, Madeleine: Bridges, Bombs or Bluster? Foreign Affairs, September/ October 2003, s. 8.

⁸⁾ Jervis, Robert: Understanding the Bush Doctrine. Political Science Quarterly, Volume 118, Number 3/ 2003, s. 370.

⁹⁾ Blíže viz např.: William Safire: America is rolling back global terrorism. International Herald Tribune, 13. 11. 2003.

¹⁰⁾ Simes, Dimitri K.: America's Imperial Dilemma. Foreign Affairs, November/ December 2003, s. 97.

¹¹⁾ Litwak Robert: Non-proliferation and the Dilemmas of Regime Change. Survival, vol. 45, no. 4, Winter 2003–04, s. 27–28.

¹²⁾ Šlo zejména o výrazy, že „Irak pravděpodobně má zařízení na výrobu chemických zbraní“, že „má schopnost vyrábět biopesticidy“, že „by mohl mít pojiždné laboratoře“ apod.

¹³⁾ Deciding on War Against Iraq: Institutional Failures. Political Science Quarterly, volume 118, Number 3/ 2003, s. 410.

¹⁴⁾ Allen, Mike: War Cabinet Argues for Iraq Attack. Washington Post 9. 9. 2002.

¹⁵⁾ Fisher, Louis: Deciding on War Against Iraq: Institutional Failures. Political Science Quarterly, volume 118, Number 3/ 2003, s. 409.

¹⁶⁾ Asmus, Roland: Rebuilding the Atlantic Alliance. Foreign Affairs, September/ October 2003, s. 21.

¹⁷⁾ Clinton, Bill: Defining the mission of the 21st century. International Herald Tribune, 6. 11. 2003.

¹⁸⁾ Albright, Madeleine: Bridges, Bombs or Bluster? Foreign Affairs, September/ October 2003, s. 9.

Jak se volí americký prezident?

JANA SEHNÁLKOVÁ

Volba amerického prezidenta je složitým procesem o několika úrovních. Podle ústavy je prezident Spojených států volen prostřednictvím sboru volitelů.¹⁾ Výběr volitelů je ústavou svěřen do rukou jednotlivých států, které část úkonů spojených s volbami (např. výběr kandidátů do prezidentského úřadu) přesouvají na politické strany v rámci státu. V důsledku toho existuje v každém z padesáti amerických států odlišný systém. Pokusme se tedy celý systém volby prezidenta Spojených států nějak uchopit.

Do souboje o prezidentský úřad ve Spojených státech od druhé poloviny 19. století zásadně zasahují jen dvě politické strany – **republikáni a demokraté**. Existence systému dvou politických stran vychází především z faktu, že volby ve Spojených státech jsou založeny na většinovém systému. Další politické strany proto vznikají většinou regionálně, anebo se soustřeďují okolo jednoho tématu (např. legalizace marihuany, zákaz potratů, nezávislost Aljašky).

Ve Spojených státech mohou ve volbách volit jen **registrovaní voliči**. Každý občan, který chce uplatnit své volební právo, se musí registrovat u registrací pověřené instituce, která vytváří seznamy voličů v jednotlivých volebních okrscích. Registraci je zpravidla potřeba uskutečnit několik měsíců před samotnými volbami. Právě systém registrací je jedním z důvodů, proč je volební účast v amerických volbách všeobecně velmi nízká – mnozí občané vnímají potřebu registrace dlouho před volbami jako překážku. Proto některé státy zavedly možnost registrace v den voleb (*instant registration*).

Proces zvolení amerického prezidenta lze rozdělit do tří základních fází:

A. První fáze voleb probíhá v jednotlivých státech, kde se konají stranické volby. V tzv. **primárkách** (*primaries*) nebo **stranických schůzích** (*caucus*) voliči vyjadřují své preference pro jednotlivé kandidáty v rámci jedné strany (Demokratické nebo Republikánské). Vyústěním tohoto kola jsou sjezdy zmíněných stran (*conventions*), nejprve na státní a potom na federální úrovni, kde se oficiálně rozhoduje o stranické nominaci jednoho kandidáta do všeobecných voleb.

B. Druhou fází jsou **všeobecné volby**, které probíhají v jeden den ve všech 50 amerických státech. Ve všeobecných volbách spolu soupeří dva prezidentští kandidáti, kteří vyšli vítězně z klání o stranickou nominaci Demokratické a Republikánské strany. Ve všeobecných volbách kandidují též kandidáti třetích stran, případně nezávislí kandidáti, ti však do boje o prezidentský úřad zpravidla výrazně nezasahují.

C. Poslední fází je hlasování ve **sboru volitelů**.

Kampaň, stranické volby a celonárodní sjezdy

V první fázi volebního procesu je cílem každého kandidáta **získat nominaci**, a to prostřednictvím stranických voleb na úrovni jednotlivých států a posléze na celonárodním stranickém sjezdu. V této fázi musí kandidát v každém státě soupeřit s dalšími kandidáty stejné strany o přízeň členů strany a potenciálních voličů. Hledání podpory pro kandidáta začíná na nejnižší úrovni – v jednotlivých státech, v jednotlivých volebních okrscích a v místních politických organizacích.

Volební kampaň začíná kandidátovým veřejným prohlášením, že se hodlá ucházet o úřad prezidenta Spojených států. Prvořadým úkolem každého kandidáta je vytvoření sítě příznivců, kteří budou v každém státě kandidáta podporovat sbíráním podpisů, finanční podpory; budou šířit kandidátovy myšlenky a budou jej prosazovat. Prostřednictvím projevů a veřejných debat o kandidátově programu by měl úspěšný kandidát přesvědčit stranu a její příznivce, že má předpoklady k tomu, aby ho nominovali jako hlavního prezidentského kandidáta strany ve všeobecných volbách.

Nezbytným krokem k zisku nominace strany je **zisk místa na volebním lístku strany** (*ballot*). Každý kandidát, který chce kandidovat na post prezidenta ve všech 50 státech, musí zajistit, aby v každém státě splnil administrativní náležitosti spojené s umístěním svého jména na volební lístek. V každém státě existuje jiný postup. V mnoha státech jsou to politické strany, které rozhodují o tom, kdo bude zapsán na volební lístek.²⁾ V jiných státech je to státní tajemník (*Secretary of State*), kdo disponuje pravomocí rozhodnout, kteří kandidáti získají místo na volebním lístku. Státní tajemník většinou přihlíží k tomu, které osoby kandidují za významné politické strany.³⁾

Dalším způsobem, jak se dostat na volební lístek, je předložení petice (*nominating petition*) s určitým počtem podpisů těch, kteří kandidaturu podporují. Počet podpisů a konečný termín odevzdání petice je stanoven zákonem státu. Například v Tennessee stačí k umístění jména na kandidát-

ku 2500 podpisů registrovaných voličů.⁴⁾ Ve státě New York musí kandidát k získání místa na volebním lístku posbírat 15 000 podpisů či podpisy pěti procent registrovaných voličů strany (stačí dosažení menšího čísla) nejméně v polovině volebních okrsků, přičemž z každého okrsku musí získat minimálně 100, respektive 5 procent (stačí nižší číslo) podpisů registrovaných voličů s trvalým pobytem v daném volebním okrsku.⁵⁾

V některých státech je zapotřebí místo na volebním lístku zaplatit (*filing fee*). V některých státech je umožněno buď zaplacení poplatku, nebo předložení petice (*nominating petition in lieu of filing fee*). Většina států však kandidáty na post prezidenta a viceprezidenta od poplatků osvobozuje.

Mezi ziskem podpory ve straně a mezi nominací na celonárodním stranickém sjezdu se pro kandidáta nachází velmi důležitý mezník, a to **volba delegátů na celonárodní sjezd strany**. Právě prostřednictvím volených delegátů se přenáší podpora konkrétního kandidáta z jednotlivých států na celonárodní úroveň, kde zvolení delegáti rozhodují o nominaci kandidáta do všeobecných voleb.

Neexistuje žádná celonárodně platná legislativa, která by určovala způsob výběru delegátů na celonárodní sjezd. Každý stát upravuje výběr delegátů vlastním zákonem, v některých státech je výběr dokonce ponechán jednotlivým stranám. Proto se může stát, že v různých státech je výběr delegátů v rámci Demokratické a Republikánské strany odlišný. V zásadě existují dva způsoby výběru delegátů na stranický sjezd: **primárky** anebo **stranické schůze**.

Volba delegátů je prvním testem toho, zdali má kandidát vůbec nějaké šance na úspěch, a to proto, že jednoznačně odráží podporu konkrétních kandidátů mezi příznivci strany. V primárkách nebo na stranickém sjezdu voliči podstoupí hlasování, v němž rozhodnou, či delegáti budou vysláni na celonárodní sjezd. Delegáti se ve většině případů veřejně zavazují podporovat nominaci konkrétního kandidáta⁶⁾ na prezidentský úřad. Z hlasování je tedy na první pohled jasné, koho budou delegáti prosazovat na celonárodním stranickém sjezdu.

a) Prezidentské primárky

Prezidentské primárky jsou organizovány na úrovni jednotlivých států, v jednotlivých volebních okrscích. Primárky mohou mít několik forem:

V **preferenčních prezidentských primárkách** (*presidential preference primaries*) voliči na hlasovacím lístku zaškrtnávají jméno osoby, kterou chtějí nominovat jako stranického kandidáta na místo prezidenta. Ačkoliv na volebním lístku voliči zaškrtnou jméno konkrétního kandidáta, ve skutečnosti hlasují pro skupinu delegátů, kteří jej podporují. V primárkách pro výběr delegátů voliči hlasují přímo pro delegáty, kteří se na sjezdu mohou, ale nemusejí vyslovit pro jednoho z kandidátů na prezidenta. Na vo-

lebním lístku se tedy objevují přímo jména delegátů se jménem kandidáta, kterého delegát podporuje.

V **poměrných primárkách** (*proportional primary*) odráží skladba delegace proporcionálně počet hlasů, které obdrželi jednotliví kandidáti (v případě preferenčních primárek) či delegáti (v případě primárek pro výběr delegátů). Druhou možností je **většinový systém primárek**, v nichž vítěz bere vše (*winner-take-all*), tj. že veškerá místa delegátů za daný stát připadnou delegátům, kteří podporují jednoho kandidáta.

Republikáni používají jak poměrný, tak většinový systém, demokraté používají většinou systém poměrný, kdy kandidát a delegáti, kteří ho podporují, musí získat více než 15 procent hlasů v daném státě (*threshold*), aby získali v delegaci státu zastoupení.

V **otevřených primárkách** (*Open primary*) může volit jakýkoliv registrovaný volič. Otevřené primárky umožňují voličům výběr, v kterých primárkách budou chtít hlasovat – volič tedy nemusí učinit prohlášení o své stranické příslušnosti. V případě veřejné volby (*public choice*) si volič veřejně vybírá jeden volební lístek. V případě neveřejné volby (*private choice*) si volič vybírá volební lístek jedné strany až za plentou. Otevřené primárky tedy registrovaným voličům umožňují střídat podporu straně podle toho, který kandidát či program je voliči sympatičtější.

V **uzavřených primárkách** (*closed primary*) mohou hlasovat jen ti, kteří předem otevřeně demonstrovují svou náklonnost k jedné straně. Tím může být členství v dané straně, přičemž členství ve stranách je ve Spojených státech velmi slabě vyvinuté, či veřejné prohlášení o podpoře konkrétní strany při registraci voliče. Uzavřené primárky umožňují stranám vést seznamy svých voličů.

b) Stranické sjezdy a shromáždění

Výběr delegátů na stranickém shromáždění probíhá v několika fázích. Celá procedura výběru delegátů začíná místní schůzí členů strany (např. na úrovni města), kde se vybírají delegáti pro schůzi na následující vyšší úrovni, zpravidla na úrovni okresu. Většina delegátů na místní schůzi otevřeně podporuje jednoho z prezidentských kandidátů. Celý proces vrcholí na úrovni státu, kde se vybírají delegáti pro celonárodní sjezd strany.

Pravidla stranického sjezdu si upravují samotné strany, stát stanovuje zákonem jen procedurální záležitosti (např. jakým způsobem a v jakém časovém horizontu musí být zveřejněno oznámení o konání shromáždění apod.)

Obecně lze rozlišovat mezi otevřeným stranickým sjezdem (*open caucus*), kterého se mohou účastnit registrovaní voliči, kteří chtějí ovlivnit výběr delegátů, a tím i podporu pro jednotlivé kandidáty. Uzavřeného shromáždění (*closed caucus*) se mohou účastnit pouze registrovaní členové strany, příp. voliči, kteří se registrují jako voliči strany, jež vybírá delegáty na sjezdu. V některých státech se však

schůze může účastnit kdokoliv – nemusí být ani registrovaný volič.)

Účastníci schůze se scházejí v místnosti, kterou během schůze nesmí nikdo opustit. Schůze může trvat i několik hodin. Vytvářejí se různé skupiny, které podporují různé kandidáty a neustále se přeskupují, hlasitě vykřikují jména jednotlivých kandidátů, neboť účastníci schůze nevyjadřují své preference pomocí volebních lístků. Celá schůze trvá tak dlouho, dokud se její účastníci nedohodnou, kdo bude vyslán jako delegát na vyšší úroveň a kterého kandidáta bude prosazovat.

Po primárkách a stranických sjezdech má každá strana k dispozici údaje o tom, kteří kandidáti do prezidentského úřadu mají podporu politicky angažovaných občanů. Na základě výsledků stranických voleb se vytváří delegace, která bude stát reprezentovat na celonárodním stranickém sjezdu. Počty delegátů, které strana vysílá na celostranický sjezd za konkrétní stát, jsou pevně stanoveny nejvyššími orgány strany; Národním stranickým výborem (*National Party Commission*).

Tabulka 1

Kandidát	Hlasy	Hlasy %	Delegátů
Kerry	84 377	38,4%	13
Dean	57,761	26,3%	9
Clark	27 314	12,4%	0
Edwards	26 487	12,1%	0
Lieberman	18 911	8,6%	0
Lucinách	3 114	1,4%	0
Sharpton	347	0,2%	0
Gephart	419	0,2%	0

Zdroj: <http://us.cnn.com/ELEKTION/2004/primaries/pages/states/NH/index.html>

Tabulka 2

Výsledky	John KERRY				Howard DEAN			
	Celkový počet hlasů	Počet delegátů	Získaných hlasů	%	Počet delegátů	Získaných hlasů	%	Počet delegátů
Okres 1	65,686	7	41,452	63.10	4	24,234	36.89	3
Okres 2	76,331	7	42,777	56.04	4	33,554	43.95	3
Volený funkcionář vedení strany	142,017	3	84,229	59.30	2	57,788	40.69	1
Počet delegátů na úrovni státu	142,017	5	84,229	59.30	3	57,788	40.69	2
Celkový počet delegátů		22			13			9

Zdroj: <http://www.the.Greenpapers.com>

Počet delegátů, které může strana vyslat za každý stát, je výsledkem komplikované rovnice, do které se započítávají počet obyvatel, počet registrovaných voličů strany, podpora strany v posledních volbách, přidávají se místa pro významné stranické funkcionáře. Před celonárodním sjezdem se zpravidla ještě vybraní delegáti a vedení strany scházejí na státním sjezdu (*state convention*).

Podívejme se nyní, jak tento systém funguje v praxi, a to na příkladu prvních letošních demokratických primárek v New Hampshire (viz tab. 1).

New Hampshire vysílá na celonárodní sjezd Demokratické strany celkem 27 delegátů, z nichž 22 je zvoleno během primárek (tzv. *pledged delegates*, neboť se oficiálně zavazují k podpoře konkrétního kandidáta). Ze skupiny delegátů zvolených v primárkách je 14 zvoleno na úrovni volebních okrsků, 5 delegátů je zvoleno na základě výsledků primárek na úrovni celého státu (*at-large delegates*). Podle výsledků voleb na úrovni celého státu se též vybírají poslední tři členové delegace, kteří pocházejí z vedení strany (tzv. volený funkcionář vedení strany – *Party Leader Elected Official*, PLEO).

Podíváme-li se na konkrétní výsledky primárek v New Hampshire (viz tabulka 2), zjistíme, že pro získání delegátů se kvalifikoval pouze John Kerry a Howard Dean, neboť pouze oni dva získali více než 15 procent hlasů (*threshold*). V New Hampshire primárky probíhají ve dvou volebních okrscích (CD1 a CD2), z každého bude vysláno 7 delegátů. V CD1 získal Kerry 41 452 hlasů a Dean získal 24 234 hlasů. Oba delegáti dohromady získali 65 686 hlasů. Kerry tedy v CD1 získává 63 procenta jemu zavázaných delegátů (4 delegáti), zatímco Dean získává 36 procent delegátů (3 delegáti). V CD2 je situace obdobná. Na úrovni celého státu získal Kerry 84 229 hlasů (59 procent), zatímco Dean získal 57 788 hlasů

AMERICKÁ POLITIKA V ROCE VOLEB

(40 procent). Z 5 delegátů volených na úrovni celého státu tedy získal 3 delegáty Kerry a 2 delegáty Dean. Podobný postup je použit i při rozdělování delegátů z vedení strany mezi vítězné kandidáty (Kerry: 2, Dean: 1).

Delegace je potom doplněna o dalších 5 delegátů (tzv. *unpledged delegates*, většinou se oficiálně nemusejí zavázat k podpoře konkrétního kandidáta). V případě New Hampshire jsou vybráni 4 delegáti z řad těch, kteří zastávají významné funkce ve straně. Tímto tzv. superdelegátem se může stát např. guvernér státu nebo člen stranického výboru. Poslední místo v delegaci zaujme tzv. dodatečný delegát (*add-on*), který má mimo jiné zajistit rovnocenné zastoupení mužů a žen, menšin, apod. Obvyčejně je těchto pět delegátů voleno během stranického sjezdu na úrovni státu.

Celonárodní sjezd

Celonárodní stranické sjezdy Demokratické a Republikánské strany se konají v letních měsících. Každého sjezdu se účastní cca 4000 delegátů. Hlavním cílem celonárodních stranických sjezdů je zvolit oficiálního kandidáta strany na úřad amerického prezidenta (a viceprezidenta). V hlasování delegátů vítězí ten kandidát, který získá nadpoloviční většinu všech hlasů. Vzhledem k tomu, že většina delegátů přijíždí na sjezd se závazkem podporovat konkrétního kandidáta a respektovat výsledky primárek či sjezdů, jsou výsledky hlasování delegátů zpravidla předvídatelné.

Všeobecné volby a hlasování ve sboru volitelů

Všeobecné volby se konají každé 4 roky, a to vždy v roce, který je dělitelný čtyřmi. Volebním dnem je vždy první úterý po prvním pondělí v listopadu.

Poté, co jsou v obou hlavních politických stranách oficiálně nominováni kandidáti, začíná druhá fáze prezidentské kampaně. V ní již proti sobě stojí kandidáti dvou politických stran. Jejich cílem je vrhnout veškeré své úsilí do celonárodní kampaně, která by jim zajistila co nejvíce hlasů.

Ani při samotných volbách nevolí Američané prezidenta přímo. Ačkoliv se opět jméno kandidátů na prezidenta a viceprezidenta může objevit na volebním lístku (ale nemusí), ve skutečnosti lidé hlasují pro tzv. volitele (*electors*), kteří stojí za každým z kandidátů a kteří kandidátovi přislíbili svou podporu.

Každý prezidentský kandidát si musí na úřadu, který je v daném státě zodpovědný za organizaci voleb, před všeobecnými volbami podat žádost o zapsání na volební lístek. V případě Demokratické a Republikánské strany tuto žádost zpravidla podává vedení strany v konkrétním státě. Spolu s ní se musí též odevzdat seznam lidí (listina volitelů, *slate of electors*), kteří se zavázali podporovat toho konkrétního kandidáta jako volitele. Jejich počet musí odpovídat počtu volitelů, které má konkrétní stát k dispozici. Způsob výběru volitelů se stát od státu liší. Volitele zpravidla vybírají politické strany během sjezdu strany na úrovni

státu, případně je jmenuje či zvolí vedení strany. Volitelem se stávají straníční aktivisté, kteří za to, aby se mohli stát voliteli, často lobbují u vedení strany.

Každý stát disponuje takovým počtem volitelů, jaký tvoří součet všech členů Sněmovny reprezentantů a senátorů za každý stát plus 3 volitele za Kolumbijský okrsek. Dohromady jich je tedy 538. Kandidát, který ve státě získává největší počet hlasů, získává všechny hlasy volitelů za daný stát bez ohledu na to, jestli zvítězil s rozdílem 5 nebo 500 000 hlasů. Ve všeobecných volbách je tedy vítězem jeden kandidát a s ním i jeho listina volitelů, případně naopak – vítězem je jedna skupina volitelů, a tudíž i jimi podporovaný kandidát. Jedinou výjimkou je Maine a Nebraska, kde kandidát na prezidenta, který zvítězil na úrovni celého státu, získává dva hlasy, zbytek hlasů volitelů je rozdělen proporčně podle hlasování v jednotlivých volebních okrscích.

Volitelé se scházejí první pondělí po druhém úterý v prosinci v hlavním městě státu, jehož jsou voliteli, a volí prezidenta. Ačkoli volitelé nejsou právně vázání volit v souladu s výsledky voleb v jednotlivých státech, předpokládá se, že budou respektovat výsledky všeobecných voleb a především svůj závazek podporovat konkrétního kandidáta.⁸⁾ Jejich úkolem není ani tak prezentovat svůj názor, jejich úkolem je vtělit vůli lidu do volby prezidenta. V důsledku toho je možné jednoznačně říci, kdo bude prezidentem Spojených států již na základě výsledků všeobecných voleb.

Výsledky hlasování volitelů jsou sepsány (*Certificate of Vote*) a poté v zalepené obálce zaslány prezidentovi amerického Senátu, který 6. ledna následujícího roku otevře všech 50 obálek před oběma komorami amerického Kongresu. Úspěšný kandidát na prezidenta musí získat minimálně 270 hlasů. Pokud žádný z kandidátů nezíská většinu, hlasování je postoupeno Sněmovně reprezentantů, kde se hlasuje podle států, přičemž každý stát má jeden hlas.

Otevřením obálek s hlasy volitelů končí proces volby amerického prezidenta. Dvacátého ledna se zvolený prezident po složení přísahy oficiálně ujímá úřadu.

sehnalkova_jana@yahoo.com

¹⁾ Viz Ústava Spojených států amerických, Článek II, Oddíl 1.

²⁾ Např. Wisconsin Ballot Access Requirements for President and Vice President of the United States.

³⁾ Např. Tennessee Ballot Access Procedures For Candidates for U. S. President. TCA § 2-5-205.

⁴⁾ Tennessee Ballot Access Procedures For Candidates for U. S. President. TCA §2-5-205.

⁵⁾ State of New York Election Law. <http://www.co.rockland.ny.us/BOE/elaw.pdf>

⁶⁾ Seznam delegátů, kteří jsou vybráni stranou k reprezentaci konkrétního státu na celonárodním sjezdu, podléhá kandidátovu schválení.

⁷⁾ Wilson, J. Q.: Jak se vládne v USA, Victoria Publishing, Praha, str. 101.

⁸⁾ Volitel, který se rozhodne hlasovat pro jiného kandidáta, než kterému se původně zavázal svou podporou, bývá nazýván nevěrný volitel (*unfaithful elector*).

Letošní americký volební rok bude pravděpodobně velmi dramatický. Již nyní (tento příspěvek vzniká v první polovině března 2004) mnohé naznačuje, že se může zopakovat dramatická situace z roku 2000, kdy bylo o výsledku prezidentských voleb definitivně rozhodnuto až více než měsíc po volebním aktu.

Prezidentské období dosavadního prezidenta George W. Bushe, který se uchází o znovuzvolení, poznamenaly tři významné události, které mají všechny mezinárodněpolitickou dimenzi: teroristické útoky z 11. září 2001, svržení afghánského režimu ještě téhož roku a iráckého v roce 2003. Jen málokdy v minulosti měla zahraniční politika takový vliv na volební kampaň jako letos. Je samozřejmé, že americká zahraniční politika je výslednicí mnoha faktorů, jako jsou analytické instituty (tzv. *think tanks*), specializovaná periodika (časopisy *Foreign Affairs* a *Foreign Policy*), nejvýznamnější listy (*The Washington Post* a *The New York Times*), organizace zkoumající veřejné mínění¹⁾ a konečně etnické zájmové skupiny, tzv. lobby. Právě na etnické lobby, jejich působení, vliv a efektivitu se zaměříme v tomto příspěvku.

Existence zájmových skupin je ve Spojených státech zaručena prvním dodatkem Ústavy Spojených států amerických.²⁾ V americkém politickém systému mají lobby nejen ovlivňující, ale také informační roli. Členové Kongresu totiž musejí zaujímat stanoviska ke značnému množství problémů, hlasují o záležitostech, o nichž nemohou mít hluboké znalosti. Cenným zdrojem informací jsou pro ně právě lobby. Ve Washingtonu působí kolem osmnácti set zájmových asociací, které zaměstnávají přes 40 tisíc pracovníků. K nim musíme přičíst na dva tisíce registrovaných individuálních lobbistů.

Americký národ tvoří desítky etnik z celého světa. Je přirozené, že jejich příslušníci jsou více či méně solidární s etnikem, z něhož pocházejí. To vyvolává obavy, že solidarita se „starou vlastí“ bude silnější než loajalita vůči vlastní zemi. Lobbistická činnost má v Americe starou tradici. Již James Madison, jeden z „Otců zakladatelů“, uvažoval v 80. letech 18. století ve *Federalistovi 10* o neodstranitelné pluralitě partikulárních zájmů a „frakci“ (*factions*).³⁾ V 19. století požadovali irští Američané od amerických prezidentů, aby se zasadili za autonomii Irska, a po vypuknutí 1. světové války v Evropě američtí Irové i američtí Němci naléhali, aby do ní Spojené státy nevstupovaly. Po skončení studené války vyvstaly – zjevně přehnané – obavy, že vlivem imigrace ze všech koutů světa a nejrůznějších etnických nátlakových skupin nastane fragmentarizace americké zahraniční politiky.

Co způsobuje, že některá etnika vytvářejí významné etnické lobby, zatímco jiná ne? Působí zde především dva faktory: ekono-

Etnické lobby a jejich vliv na zahraniční politiku Spojených států

MILOŠ CALDA

mická a společenská úspěšnost daného etnika v USA a bezpečnost a úspěšnost státního útvaru, s nímž se americké etnikum solidarizuje. Je pozoruhodné, že se žádná etnická lobby ve Spojených státech nezásazuje za významné, stabilizované a mezinárodně zabezpečené státy, jako jsou Velká Británie, Francie, Nizozemsko, Švédsko či Kanada. Na druhé straně nejvýznamnější etnické lobby se solidarizují se státy, které mají oprávněný či snad jen vnímaný pocit ohrožení: s Izraelem, s Řeckem, s Arménií, v poslední době s arabským světem. Dodejme, že etnické skupiny, které jsou ekonomicky relativně méně úspěšné (Poláci, Američané latinskoamerického původu), mají menší vliv, než by odpovídalo jejich početnosti.

Vliv etnických lobby je v některých případech snižován jejich nesoudržností, která vyplývá buď z nehomogenosti teritoria, s nímž by se mohli jeho zastánci solidarizovat (například geografická rozlehlost a mnohost států v Latinské Americe), nebo nejednotný postoj vůči „staré vlasti“, který je patrný u amerických Číňanů: některým záleží především na obchodu s Čínou, zatímco jiní požadují tvrdší politiku a naléhají na americkou vládu, aby od Čínské lidové republiky požadovala dodržování lidských práv. Američtí Číňané prosperují, Čína není v ohrožení, takže chybí aktivizující motivace.

Silící etnickou lobby mají naopak prosperující američtí Indové (IACPA, *Indian American Center for Political Awareness*),⁴⁾ kteří mají významné postavení např. v oborech souvisejících s informační technologií. Vrstvy, k nimž náležejí, nepropadají etnickým či kastovním vášním, a nerozděluje je ani obdobný problém, jakým je napětí mezi pevninskou Čínou a Tchaj-wanem.

Některé etnické skupiny se vůči „staré vlasti“ chovají pasivně, jiné se za její „věc“ důrazně stavějí. Například „americká Polonie“ se za Polsko zasazovala již v letech sovětské nadvlády, například protesty poté, co Gerald Ford, který nebyl příliš oslnivým stylistou, v roce 1976 v jedné z předvolebních televizních debat s Jimmy Carterem nešikovně popřel existenci sovětské nadvlády.⁵⁾ Ford pak ve volbách prohrál jistě i proto, že jej američtí Poláci nevolili. I přes svůj antikomunistický postoj spolu-

pracovali američtí Poláci s „lidovým“ Polskem hospodářsky.⁶⁾ Hlavní lobbistickou organizací amerických Poláků je *Polish American Congress*.⁷⁾

Významná je i role Kubánsko-americké národní nadace (CANF, *Cuban American National Foundation*),⁸⁾ která se staví za ostřejší politiku Spojených států vůči Castrovi režimu. Postavení kubánské exilové komunity posiluje skutečnost, že není geograficky rozptýlena. Žije převážně na Floridě, státě, který může mít klíčový význam pro výsledek prezidentských voleb (připomeňme si volby v roce 2000). Kubánští Američané navíc prosperují více než kterékoli jiné latinskoamerické etnikum.

Etnické lobby a Blízký východ

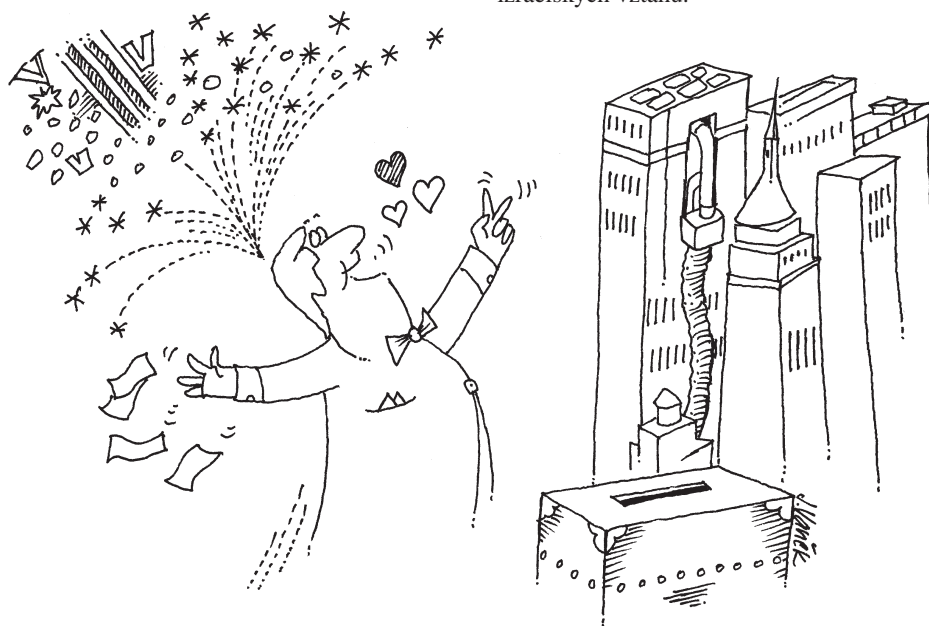
Asi nejvýraznější lobbistickou činností zaměřenou na americkou zahraniční politiku vyvíjejí dvě etnika, která mají zájem na – ovšem pro své barvy – příznivém řešení konfliktu na Blízkém východě: Židé a Arabové. Důvody jsou nasnadě: blízkovýchodní konflikt je jedním z nejobtížněji řešitelných, probíhá mezi etniky, která mají odlišné náboženské, kulturní a sociální tra-

dice, odlišné hodnotové systémy, vytvořila velmi odlišné politické struktury. Obě zneprátené strany uvádějí pro své postoje přesvědčivé argumenty.

*Izraelské lobby*⁹⁾

Hlavní lobby, která se zasazuje za pozitivní vztah Spojených států k Izraeli, je AIPAC (*American-Israel Public Affairs Committee*).¹⁰⁾ Časopis *Fortune* čas od času vydává seznam nejvýznamnějších amerických lobby, na němž AIPAC zaujímá zpravidla čtvrté místo.¹¹⁾ AIPAC – nepochybně nejlépe zorganizovaná etnická lobby, se staví za národní zájmy izraelského státu, ne však za kterou z izraelských politických stran či za konkrétního politika. Má podle vlastního vyjádření zhruba 65 tisíc členů. Ročně její lobbisté absolvují přes dva tisíce setkání se členy Kongresu a podílejí se na více než 100 proizraelských zákonodárných iniciativách ročně. AIPAC považuje za svoji zásluhu, že USA poskytují Izraeli každoročně pomoc dosahující téměř 3 miliardy dolarů.

Lobbisté AIPAC kontaktují všechny členy Kongresu a navštěvují veškerá kongresová slyšení, která se týkají americko-izraelských vztahů. Její experti denně pročtou stovky periodik, projevů a zpráv. Věnují se i výcviku a vzdělávání mladých lobbistů. AIPAC vydává pro své studentské členy čtrnáctideník *Near East Report*, organizuje pro ně stáže ve své washingtonské centrále i ve svých devíti regionálních pobočkách. Každoročně pořádá konference, na které zve významné politické činitele (v roce 2003 například Colina Powella a Condoleezy Riceovou). AIPAC si vytkl tyto hlavní cíle: znemožnit, aby Írán získal jaderné zbraně, pomáhat Izraeli jakožto jedinému demokratickému státu na Blízkém východě, bránit Izrael proti budoucím hrozbám, především proti zbraním hromadného ničení, připravovat nové generace proizraelských lobbistů a politiků a konečně informovat členy Kongresu o problematice americko-izraelských vztahů.

VZTAHY A PROBLÉMY

K blízkovýchodnímu konfliktu i k americké zahraniční politice v tomto regionu se samozřejmě vyslovují i jiné významné organizace, například Americký židovský výbor AJC (*American Jewish Committee*).¹²⁾

Arabské lobby

Hlavní protihráčem AIPAC na straně amerických Arabů je Výbor proti diskriminaci amerických Arabů ADC (*American-Arab Anti-Discrimination Committee*).¹³⁾ Zatímco AIPAC je zaměřen na podporu jedné země a jejích národních zájmů a nikde ve svých materiálech neuvádí jako svoji prioritu boj s antisemitismem,¹⁴⁾ hlavní lobbistická organizace amerických Arabů je zaměřena jak navenek, tak dovnitř americké společnosti. ADC formuluje své hlavní cíle takto: dosáhnout lepší postavení arabského etnika v USA, bránit občanská práva všech obyvatel Spojených států, kteří jsou arabského původu, zvýšit účast arabských Američanů na občanských aktivitách, přimět americkou administrativu, aby na Blízkém východě sledovala vyváženou zahraniční politiku, a konečně podporovat svobodu a rozvoj v arabském světě.

ADC uvádí, že Američanů arabského původu je zhruba 7 milionů (zatímco židovských Američanů je podle ADC 5,2 milionů).¹⁵⁾ Poněkud obrozenecky působí výčet jmen prominentních Američanů arabského původu.¹⁶⁾ ADC má informační oddělení, které vydává tiskové zprávy a vystupuje proti předsudkům vůči arabským Američanům i arabskému světu. Staví se jak proti islamistickému terorismu na Blízkém východě, tak proti izraelským odvetným akcím postihujícím civilisty. ADC se nepřiklání k žádnému náboženství (stojí za zmínku, že minimálně tři čtvrtiny arabských Američanů se hlásí ke křesťanství) a nepreferuje ani žádnou americkou politickou stranu. Lze konstatovat, že ADC na arabské straně spojuje funkce AIPAC a ADL.

Další proarabská lobby, Arabsko-americký institut AAI (*Arab-American Institute*),¹⁷⁾ zaujímá výrazně propalestínská stanoviska. Požaduje, aby Spojené státy využily své hospodářské a diplomatické moci a donutily izraelskou vládu k vyklizení palestinského území obsazeného od roku 1967 a ke zrušení židovských osad, které tam vznikly.

Prezidentem AAI je věhlasný odborník na průzkum veřejného mínění James Zogby. Na rozdíl od AIPAC zaujímá AAI stanoviska ke konkrétní politice izraelské vlády a palestinské správy. Staví se proti válce v Iráku, kritizuje zadržování osob arabského původu imigrační a naturalizační službou (INS). Jak AIPAC, tak AAI provozují „politiku identity“, která jen stěží může přispět k mírovému urovnání. Nutno konstatovat, že tyto dvě lobby nijak nespolupracují.

Izraelské a arabské lobby: demografie, elektoráty, finance

Podrobněji se izraelskými a arabskými lobby a výsledky jejich činnosti zabývá Mitchell Bard v článku „The Israeli and Arab Lobbies“.¹⁸⁾ Uvádí některá zajímavá demografická a politologicky relevantní

fakta, například, že američtí Židé vykazují ze všech etnických skupin nejvyšší volební účast. Židovské obyvatelstvo Spojených států čítá podle Barda zhruba 6 milionů obyvatel (asi 2,3 procenta); zhruba 89 procent amerických Židů žije ve dvanácti klíčových státech s nejvyšším počtem volitelů (vítězství v těchto státech by prezidentskému kandidátovi stačilo k vítězství).¹⁹⁾ Bard rovněž přináší zajímavý přehled o volebních preferencích amerických Židů.²⁰⁾ Vyplývá z něj, že od roku 1916 až do roku 2000 tato skupina téměř vždy hlasovala – často drtivou většinou – pro demokratické kandidáty (jedinou výjimkou byly volby v r. 1920).

Podle serveru monitorujícího finanční toky v předvolebních kampaních *OpenSecrets.org*,²¹⁾ který je servisem analytického institutu *Center for Responsive Politics*, vydal AIPAC v roce 2001 na lobbování přes 1,1 milionu dolarů. AIPAC není u Federální volební komise registrován jako tzv. politický akční výbor, a proto nemůže sám přispívat. Ale ve vedení AIPAC je řada osob, které v minulosti poskytl kandidátům značné obnosy. Kandidáty, které židovské organizace považují za proizraelské, tak mohou očekávat slušné příspěvky na vedení volební kampaně. Podle téhož zdroje proizraelské zájmy přispěly od volebního roku 1989–90 celkovou částkou 41,3 milionu dolarů na kandidáty do federálních orgánů a na stranické výbory. Přes dvě třetiny, 28,6 milionu dolarů, obdrželi demokraté.²²⁾ Proarabské lobby přispívají daleko menšími částkami, které se však v posledním desetiletí postupně zvyšují. Téměř všechny peníze poskytnuté na politickou činnost arabských a muslimských komunit přicházejí z nepočtených politických akčních výborů, které od volebního roku 1989–90 přispěly kandidátům a stranám na federální úrovni 297 tisíci dolarů.

Přestože některé lobby mají k dispozici značné obnosy, nejsou výsledky jejich práce ani zdaleka jednoznačné. Mnohým, zvláště laickým pozorovatelům může připadat, že etnické lobby dokáží z pozadí a ve skrytu řídit americkou zahraniční politiku. Zdaleka to však není tak jednoznačné. Například izraelské lobby se nepodařilo zabránit prodeji americké vojenské techniky arabským sousedům Izraele. Spojené státy vykonávají nátlak na Izrael, aby vyměnil území za mír, a odmítají přestěhovat své velvyslanectví z Tel Avivu do Jeruzaléma, což je jeden z hlavních bodů agendy izraelské lobby. Dvěma protitureckými zaměřeným lobby, řecké a arménské, se nepodařilo oslabit hluboké bezpečnostní vazby Spojených států a Turecka. Všeobecně se má zato, že jednou z nejmúspěšnějších lobby je izraelská. Je ale možné, že by vztah Spojených států k Izraeli byl pozitivní i bez jejího působení, neboť Izrael je jedinou stabilní a prozápadní demokracií v celé oblasti, a byl by proto i bez jejího působení přirozeným partnerem USA. Totéž zajisté platí o vztahu k rozšíření NATO, které bylo nepochybně v národním zájmu USA a nelze je považovat pouze za výsledek snah etnických lobby (polské,

litevské, české atd.). Etnické lobby mohou jen stěží prosadit zahraniční politiku přátelskou vůči státu, který se vůči Spojeným státům staví nepřátelsky. To by zajisté platilo o možnostech pročínské lobby v situaci, kdyby Čína prudce přiostrčila svůj vztah ke Spojeným státům.

calda@inbox.fsv.cuni.cz

¹⁾ Viz např. www.gallup.com

²⁾ Jeho znění: Congress shall make no law... abridging... the right of the people... to petition the Government for a redress of grievances. [Kongres nepřijme žádný zákon... který by zkrátil... právo lidu... obracet se na vládu se žádostmi o nápravu příkoří.]

³⁾ Viz *The Federalist Papers*, mj. na <http://lcweb2.loc.gov/const/fed/fedpapers.html>

⁴⁾ www.iacfp.org

⁵⁾ Ford tehdy doslova řekl: „There is no Soviet domination of Eastern Europe, and there never will be under a Ford administration.“

⁶⁾ V historické paměti Poláků je několik významných emigrací. Polský komunistický režim se k emigraci nikdy nestavěl tak příkře jako českoslovenští komunisté, jejichž postoje po roce 1989 prosáklý i do nové republiky, která emigrantům zprvu upírala právo volit a dodnes jim znemožňuje volit korespondenčně.

⁷⁾ www.palamcon.org

⁸⁾ Webový servis CANF v angličtině na www.canf.org/2004/principal-ingles.htm, ve španělštině na <http://www.canf.org/2004/principal.htm>

⁹⁾ Termín „izraelská lobby“ je v tomto textu používán k označení americké zájmové skupiny, která se zasazuje za pevný a pozitivní vztah Spojených států k Izraeli; jejími členy a stoupenci zdaleka nejsou pouze američtí Židé. Mj. z tohoto důvodu by bylo zavádějící hovořit o „židovské lobby“.

¹⁰⁾ www.aipac.com

¹¹⁾ www.fortune.com/fortune/power25. Seznam čítá 87 lobby, ale jen jednu etnickou, kterou je právě AIPAC.

¹²⁾ www.ajc.org

¹³⁾ www.adc.org

¹⁴⁾ Monitorování antisemitismu, rasismu a propagandy nenávisti se věnuje jiná americká organizace, Anti-Defamation League (www.adl.org).

¹⁵⁾ Tento údaj je v rozporu s údaji z jiných pramenů. Například Mitchell Bard uvádí pouhých 1,2 milionu arabských Američanů. Podle Arab American Institute žije v USA minimálně 3,5 milionu Arabů.

¹⁶⁾ Např. prezidentský kandidát v letech 2000 a 2004 a obhájce práv spotřebitelů Ralph Nader, popová zpěvačka Shakira, členka Clintonovy administrativy Donna Shalala, senátor John Sununu, který vedl štáb Bílého domu za prezidenta George Bushe staršího, John Zogby, který řídí jeden z nejvýznamnějších ústavů pro výzkum veřejného mínění Zogby International, a nedávno zesnulý profesor Columbijské univerzity Edward Said. Podrobnější informace viz [www.aaiusa.org/PDF/Cas.Broch.\(AAIF-V\).pdf](http://www.aaiusa.org/PDF/Cas.Broch.(AAIF-V).pdf)

¹⁷⁾ www.aaiusa.org

¹⁸⁾ www.us-israel.org/jsource/US-Israel/lobby.html

¹⁹⁾ Přehled o počtech židovských Američanů v jednotlivých státech USA viz www.us-israel.org/jsource/US-Israel/jewvote.html

²⁰⁾ www.us-israel.org/jsource/US-Israel/jewvote.html/

²¹⁾ www.opensecrets.org/news/pro-israel-pro-arab/

²²⁾ www.opensecrets.org/industries/indus.asp?Ind=Q05. Na této stránce je tabulka s podrobným rozpisem příspěvků kandidátům a stranám ve volebních letech 1990 až 2004.

Politika

ANTON SOROKIN
A JAKUB HUDÁK

Spojených států amerických vůči Castrově Kubě

Americká politika vůči Kubě se měnila na základě mezinárodní situace a ideového zázemí toho či onoho prezidenta. Zahraniční politika Spojených států totiž stála na třech vzájemně se ovlivňujících pilířích: izolacionismu, imperialismu a internacionalismu.

Ideové zdroje

Americká zahraniční politika se začala pomalu měnit po připojení všech současných států federace. Theodor Roosevelt rozšířil definici Monroeovy doktríny na imperialistické ambice vůči zemím Latinské Ameriky. Přehnaný internacionalismus Woodrowa Wilsona vedl k zúžení amerického intervencionismu na obranu národní bezpečnosti. Ještě v roce 1898 přitom muselo být americké veřejné mínění burcováno líčením „útrap“ kubánského lidu.

Není-li rozlišování zahraniční politiky demokratů a republikánů pouhou implantací evropského vidění politických stran na Spojené státy, můžeme za hlavní charakteristiku demokratů považovat důraz na obhajobu svobody, lidských práv a idejí vycházejících z Wilsonova liberalismu. Republikáni se podle konzervativních hodnot soustřeďují na obranu mezinárodního řádu a národní bezpečnosti.

V průběhu studené války se republikánská zahraniční politika proměnila daleko více než demokratická. V republikánské straně se uplatnil izolacionismus a v její politice se objevil neokonzervativní proud, jehož zastánci jednoznačně odlišovali dobro od zla a zdůrazňovali poslání šířit tzv. univerzální hodnoty.

Nepředvídatelný Castro

V 50. letech byl většinou poměr Spojených států vůči Kubě jednoznačný. USA podporovaly Batistův diktátorský režim, neboť pro ně byl v rámci celosvětového boje proti komunismu přijatelnější než křehká a relativně nepředvídatelná demokracie. Jakmile se začal Batistův systém hroutit, USA ustupovaly od jeho podpory, aby byly akceptovatelné pro nové politické elity, které měly pocházet z demokraticky liberálního prostředí.

S kubánskou revolucí z roku 1959 se do čela státu dostal partyzánský vůdce Fidel Castro. Jeho zahraničněpolitická orientace byla pro Američany do značné míry těžko předvídatelná. Washington byl svým havanským velvyslanectvím ujišťován, že Castro nemá ke komunistům žádný vztah. Přesto

byl rozdíl mezi Batistou a Castrem zřejmý, neboť masy partyzánského bojovníka milovaly.

Ještě v průběhu revolučního roku došlo ve vztazích mezi USA a Kubou k obratu. Castro si pomalu rozšiřoval manévrovací prostor – navázal styky se Sovětským svazem a zbavil se antikomunistických ministrů. Neustálé odsouvání voleb a procesy s politickými odpůrci vyvolávaly ve Washingtonu obavy. Přesto Castro nazval kubánskou revoluci jako *socialistickou* až v roce 1961.

Demokratický smír

V březnu 1960 dal americký prezident Dwight Eisenhower oficiálně souhlas s výcvikem ozbrojenců, kteří měli na Kubě provést kontrarevoluci. Přes původní předpoklady proběhla americká invaze až za demokrata Johna Kennedyho, když už nebyl schopen rozběhnutou akci zastavit. A ani to kvůli své předvolební rétorice nechtěl. Pouze omezil její rozsah a podporu ze strany USA. Neúspěch invaze vytvořil obraz Kennedyho coby slabého prezidenta a podnítil militantní kruhy v (zdánlivě jednolitém) komunistickém bloku, ke kterému se definitivně připojil i Castro, k ofenzivě. Napjatá situace vyústila v tzv. karibskou krizi. Stažení sovětských raket z „Ostrova svobody“ znamenalo vztahy Kuby se SSSR. Ke Kennedymu však zachovával Castro osobní sympatie. Kennedy totiž věnoval Latinské Americe pozornost, když rozšířil Monroeovu doktrínu tak, že „nátlak“ a „diverze“ jsou stejně nepřijatelné jako vojenské vměšování. Kennedy dále představil Spojenectví pro pokrok se závazkem, že Spojené státy budou v Latinské Americe během příštích deseti let investovat několik miliard dolarů, hovořil o nalézání společných hodnot a hledání míru. Vůči Kubě se nakonec neprojevil jako zastánce tvrdé linie.

Zhoršení americko-kubánských vztahů nastalo za Lyndona Johnsona, který zastával antikomunistické postoje. Protikomunistické tažení ve Vietnamu dopadlo též na americký kontinent. Spojené státy vyvinu-

ly dostatečný tlak na „spřátelené“ země, aby zastavily své dodávky zboží a vybavení na Kubu. Obrat nastal v Organizaci amerických států (OAS), jejíž členské státy Kubu opakovaně napomínaly, aby nakonec užily hospodářských sankcí. Důraznější tlak byl výsledkem celkového posunu americké politiky doprava (tvrdší postoje než Johnson zastával v té době jeho republikánský protikandidát – neokonzervativce Barry Goldwater, proto mohl Castro demokratickou politiku označit za „odpovědnější, promyšlenější a otevřenější vůči nárokům skutečné mezinárodní situace“¹⁾) a kubánského působení v dalších zemích – třeba v Bolívii.

Další demokratický prezident Jimmy Carter se v politice hlásil k otevřenosti a morálce. Kladl důraz na globální otázky a jejich řešení. V kubánské otázce volal po propuštění politických vězňů – v tomto ohledu byla s Havanou vedena jednání. Přítvrzení přišlo až v souvislosti s předvolební kampaní. Přesto nebyla americká opatření směřována do hospodářských oblastí, které by ovlivnily kvalitu života na Kubě, ale na zabezpečení americké bezpečnosti, pokud tak můžeme vykládat zintenzivnění leteckého průzkumu ostrova nebo ustavení speciální karibské zásahové jednotky. Důležitější byla ovšem sovětská invaze do Afghánistánu, kterou Castro podpořil.

Republikánská tvrdost

Nicméně před Carterem úřadovali dva republikáni – Richard Nixon a Gerald Ford – kteří pokračovali v Johnsonově linii. K „oteplení“ americko-kubánských vztahů došlo za Forda, jehož netížila pověst antikomunisty. Jeho vláda připustila možnost členství Kuby v OAS a zrušila dodatečná omezení uvalená na obchodní vztahy. Ovšem v prosinci 1975 Ford prohlásil, že kubánskými aktivitami v Angole definitivně skončily jakékoli vyhlídky na zlepšení vztahů. Republikánské primárky, ve kterých Ford čelil radikálnějšímu Ronaldu Reaganovi, byly v tomto případě podružné.

Zvolení Reagana prezidentem přirovnal Castro k Hitlerově triumfu. Neokonzervativní Reagan zahájil vůči Kubě a celému komunistickému bloku ostré rétorické tažení. Komunistické státy představovaly „Říši zla“, proto byla jejich porážka hlavním cílem, a to se týkalo i Kuby (např. v roce 1983 Goldwater navrhol Kubu anektovat). Podle Reagana představovala Kuba chobotnici, jejíž chapadla zasahují do okolních zemí. Pokud není možné zabít chobotnici, je možné jí useknout chapadla – jedním z nich byla Grenada, na kterou USA podnikly invazi a nastolily tam pro ně přijatelný režim. V roce 1985 začalo na Kubu vysílat Rádio Martí, které bylo obdobou Hlasu Ameriky. Prezident Bush st. (Castrem přezdívaný *Buche* – hlupák) postupoval poněkud realističtěji, včetně rétoriky. Krátce před volbami, v nichž podlehl Billu Clintonovi, zpřísnil, jak bývalo zvykem, protikubánské sankce.

Imigrační krize za Clintona

Po své prezidentské inauguraci Clinton pokračoval v sankcích a tvrdil, že jeho postoj vůči Kubě je nejtvrděší ze všech demokratických prezidentů. Valná část jeho administrativy zaujímal poněkud odlišný postoj k americko-kubánským vztahům. Například Anthony Lake a Richard Feinberg v Radě pro národní bezpečnost nebo Warren Christopher, Strobe Talbott a Peter Tarnoff z ministerstva zahraničí se domnívali, že americká politika vůči Kubě by se měla přinejmenším přehodnotit.

Vztahy s Kubou do značné míry poznamenala imigrační krize, která vypukla mezi 13. červencem a 8. srpem 1994, kdy kubánští uprchlíci unesli několik lodí a trajektů, načež Castro prohlásil, že kdo chce z Kuby odejít, může. Tisíce Kubánců se vydaly směrem k Floridě. Dne 18. srpna americká vláda oznámila, že se za žádných podmínek politika vůči kubánským uprchlíkům nezmění. Podle Cuban Adjustment Act z roku 1966 měl každý kubánský uprchlík automaticky právo na azyl v USA. Třináct hodin poté bylo oznámeno, že každý nový kubánský uprchlík bude zatčen a dopraven na americkou vojenskou základnu Guantánamo.

Dne 1. září 1994 byla v New Yorku zahájena první jednání s kubánskou vládou. Týden nato obě strany vyhlásily společně komuniké, ve kterém stálo, že je v zájmu obou států zabránit masové emigraci z Kuby. Spojené státy se zavázaly poskytovat 20 000 víz ročně a Kuba měla utlumit nelegální odchod svých občanů.

V květnu roku 1995 bylo na tajné schůzce oficiálních zástupců obou zemí ujednáno, že se USA zavazují vracet na Kubu všechny nelegální přistěhovalce chycené na moři a na území Spojených států, včetně těch, kteří se momentálně nacházejí na Guantánamu.

Helms-Burtonova iniciativa

Formování americké zahraniční politiky spadalo vždy pod pravomoc prezidenta. Ovšem někteří zákonodárci nebyli s Clintonovým unilaterálním přístupem k zásadním změnám v oblasti americko-kubánské politiky spokojeni. Nehledě na demokratizační vlnu v zemích Latinské Ameriky rostla ve Spojených státech frustrace z toho, že se na Kubě v tomto ohledu nic nemění. Vítězství republikánů ve volbách do Kongresu v roce 1994 mělo proto značný vliv na americkou politiku vůči Kubě.

V roce 1995 kongresmani Helms a Burton navrhli plán na zpřísnění sankcí, který dostal název LIBERTAD (tedy „svoboda“: jednalo se o zkratku Cuban Liberty and Democratic Solidarity Act – Akt kubánské svobody a demokratické solidarity). Vůdce republikánů v americkém Senátu Bob Dole prohlásil, že je na čase udělat hlavním cílem zahraniční politiky Castrovo svržení.²⁾

Zákon obsahoval několik kontroverzních článků: čl. 3 umožňoval americkým občanům žalovat u amerických soudů zahraniční společnosti, které podnikaly s majetkem

odcizeným Američanům. Prezident Clinton Helms-Burtonův zákon zpochybnil, neboť existoval Cuban Democracy Act (Kubánský demokratický zákon). Ovšem událost, která se odehrála 24. února 1996, zásadním způsobem změnila prezidentovo stanovisko: kubánské vojenské letectvo sestřelilo dvě letadla organizace „Bratři pro pomoc“ (Brothers to the Rescue). V březnu 1996 Clinton Helms-Burtonův zákon s výjimkou článku č. 3 podepsal.

Postoj Bushe ml. ke kubánské otázce

Po událostech z 11. září 2001 formuloval prezident Bush svou zahraniční politiku velmi jednoznačně: Buď jste s námi, nebo s teroristy. Kam v tomto směru přiřadit Kubu, to bylo za posledních několik let diskutovanou otázkou. Z amerického pohledu patřila Kuba v letech studené války mezi „darebné státy“ (rogue states). Odpověď dnes na otázku, kam Kuba patří, není jednoduché.

Castro během svých návštěv Íránu, Sýrie a Libye v květnu 2001 vyjádřil těmto státům podporu. Vysvětlení může být prozaičtější, než by se mohlo zdát: za proklamovanou podporou stála snaha získat ropu za zvýhodněné ceny. Castro si mohl přát vidět Spojené státy na kolenou, ale zároveň si nemohl dovolit zajít příliš daleko. Události z 11. září ukázaly, jak mnoho je Kuba na USA závislá: pokles turismu na celém světě a zmenšení subsidií ze strany Kubánců žijících ve Spojených státech přispěly ke zhoršení kubánské ekonomiky. V roce 2002 Castro nabídl USA pomoc v boji proti terorismu, nicméně americké ministerstvo zahraničí zadrželo Kubu na seznam sedmi zemí, které mezinárodní terorismus podporují.

V červenci 2001 Bush prohlásil, že bude pokračovat v Clintonově politice a pozastaví na dalších šest měsíců uplatňování článku č. 3 Helms-Burtonova zákona. Zdůvodnil to tím, že by uplatnění článku poškodilo americké národní zájmy a zpomalilo přechod Kuby k demokracii.

Během Clintonova a Bushova úřadování vlády USA a Kuby v několika směrech spolupracovaly. Velitelé kubánských vojenských jednotek a americké velení na základně Guantánamo se pravidelně scházejí a vyměňují si informace o pohybu svých jednotek. Od roku 1996 do roku 1999 Američané odstranili v okolí základny 14 000 nášlapných min. USA a Kuba spojily své úsilí v boji proti drogám.

Nehledě na tyto záblesky možných změn v americko-kubánských vztazích zůstává prezident Bush vůči Kubě stále tvrdý postoj. Toto dokazují poslední opatření, která podnikla americká vláda: v roce 2003 byla vytvořena Komise pro pomoc svobodné Kubě, kterou vede Colin Powell. Bush předpokládá zpřísnění embarga, zvýšení počtu televizních a rozhlasových vysílačů José Martí a chce usnadnit možnost odcestování Kubánců z ostrova. V únoru 2004 Bush zakázal americkým novinám a časopisům

publikovat vědecké články napsané na Kubě, v Íránu, Libyi a Súdánu. Několik dní poté zpřísnil normy regulující mořskou dopravu mezi USA a Kubou, jelikož – podle slov prezidenta – Kuba stále přispívá k mezinárodní nestabilitě.³⁾

Castro se vždy snažil být rovnocenným partnerem a protivníkem Spojených států, a dokonce mluvčím Latinské Ameriky. Komunismus na Kubě býval v 60. letech výzvou a zároveň hrozbou americké demokracii a Kuba byla hybatelem mnoha „světových“ událostí. Američtí prezidenti museli být obezřetní ve formování politiky vůči Castrovi.

Podle zprávy Pentagonu z roku 1998 nepředstavuje kubánský režim pro Spojené státy americké žádnou vážnější hrozbu. Kuba nemá Americe co nabídnout (nebo je toho málo) a Castro nemůže pro USA udělat nic. V současnosti zaznívá nejsilnější hlas od kubánské komunity žijící na Floridě, o niž se ucházejí všichni adepti na prezidentský úřad, což před volbami pravidelně vede ke zpřísnění sankcí vůči Kubě.

Castro vždy zachovával apriorní náhled na americké demokracie a republikány. Pokud v nadcházejících prezidentských volbách vyhraje John Kerry, Castro to jistě uvítá. Přesto to americko-kubánské vztahy výrazně nezlepší, neboť ústupky již nemůže učinit ani jedna ze stran.

redrose@email.cz

jakubhudak@email.cz

Výběr z použité literatury

- Barša, P.: Hodina impéria, MU, Brno 2003.
- Domínguez, J.: Cuba y la eterna guerra fría, Foreign Affairs en Español, Otoño-Invierno 2001.
- Falcoff, M.: Cuba, the Morning After, AEI Press, Washington 2003.
- Geyerová, G.: Fidel Castro, BB art, Praha 2001.
- Goldberg, R.: Barry Goldwater, Yale UP, New Haven/London 1995.
- Halberstam, D.: Černobílé desetiletí, Prostor, Praha 2002.
- Hernández, R.: Los árboles y el bosque: políticas cubanas post Elián, Foreign Affairs en Español, Otoño-Invierno 2001.
- Hirsh, M.: El mundo de Bush, Foreign Affairs en Español, Otoño-Invierno 2002.
- Kissinger, H.: Roky obnovy, BB art, Praha 2002.
- Otero, G., O'Bryan, J.: Cuba in Transition? The Civil Sphere's Challenge to the Castro Regime, Latin American Politics and Society, Winter 2002, Vol. 44, Iss. 4.
- Purcell, S.: The Cuban Illusion Foreign Affairs, New York 1996, Vol. 75, Iss. 3.
- Reagan, R.: Život jednoho Američana, Prostor, Praha 1998.
- Quirk, R.: Fidel Castro, Oldag, Ostrava 1999.
- Shifter, M.: The US and Latin America Through the Lens Empire, Current History, February 2004, str. 61–67.
- Smith, J.: Foreign Policy for Sale? Interest Group Influence on President Clinton's Cuba Policy, Presidential Studies Quarterly, New York 1998, Vol. 28, Iss. 1.
- Vanderbush, W., Haney, P.: Policy toward Cuba in the Clinton Administration, Political Science Quarterly, New York, Vol. 114, Iss. 3.

¹⁾ Robert Quirk: Fidel Castro, str. 561.

²⁾ Walt Vanderbush, Patrick Haney: Policy toward Cuba in the Clinton Administration, Political Science Quarterly, str. 391.

³⁾ El País, 26. února 2004.

Hodnocení americké strategie na podporu demokracie na Středním východě

Podpora šíření demokracie ve světě se stala hlavní součástí Národní bezpečnostní strategie Bushovy administrativy ze září 2002. V dokumentu stojí, že Amerika musí v zájmu své obrany hájit své zájmy a hodnoty, což znamená nekompromisně prosazovat požadavky na lidskou důstojnost, právní stát, omezení absolutní moci státu, svobodu slova, svobodu kultu, rovnost před zákonem, respekt k ženám, náboženskou, etnickou toleranci a respektování soukromého majetku.

JAROSLAV BUREŠ

„Budeme aktivně usilovat, abychom rozšířili naději na dosažení demokracie, rozvoje, volného trhu a svobodného obchodu do všech koutů světa“, stojí v dokumentu. Deficit demokracie v oblasti si uvědomuje i mezinárodní společenství.

Zpráva UNDP o rozvoji arabských lidských zdrojů z roku 2002 spojila celkový nízký rozvoj oblasti s deficitem demokracie. Arabský svět výrazně zaostává v dosažené úrovni participačního způsobu vládnutí v porovnání s ostatními regiony rozvojového světa. Přijetí lidských práv *de iure* bylo v mnoha zemích potvrzeno v ústavách, zákonech a prohlášeních vlády, ale praktické uplatňování je nedostatečné. Zastupitelská demokracie má značné nedostatky či neexistuje vůbec. Svoboda shromažďování a slova je pravidelně pošlapávána a převažují zastaralé normy legitimacy. Alarmující je nerovnost mezi mužem a ženou zvláště proto, že postihuje 50 procent celkové populace.

Zájem Bushovy administrativy o prosazování demokracie na Středním východě se objevil po 11. září, a zvláště během přípravy k útoku na Irák. Někteří analytici blízcí neokonzervativcům se snažili přesvědčit politiku i veřejnost, že svržení Saddáma Husajna bude mít stejné účinky na arabskou veřejnost a vládnoucí elity jako arabská porážka v červnové válce 1967. Způsobí šok, procitnutí ze snů, odliv panarabského nacionalismu, zmenší šance islamistů na budování islámských států, poklesne význam palestinské otázky, významně posílí americké mocenské pozice v regionu a oslabí vliv radikálů. Arabští vládcí přestanou legitimizovat své režimy bojem proti vnější hrozbě a začnou provádět praktické reformy. Bude zahájena nová éra pragmatismu.¹⁾

Bushova administrativa byla rozdělena v názorech na budoucnost Iráku. Politický proud sebevědomých nacionalistů, reprezentovaný viceprezidentem D. Cheneyem, a především ministrem obrany D. Rumsfeldem, byl přesvědčen, že odstraněním diktátora udělali Američané dobrou práci a ostatní již není jejich starost.

„Demokratičtí imperialisté“, jejichž zástupcem byl náměstek ministra obrany P. Wolfowitz, sebevědomě věřili v myšlenku budování národního státu s využitím zkušeností z 80. a 90. let, která sice nebude lehké proveditelná, ale zato reálná. Změny ve východním Německu a Japonsku po druhé světové válce, ve východní Evropě po skončení studené války a vytvoření vítálních demokracií v jižní a jihovýchodní Asii během posledních dvaceti let se staly důvodem k optimismu i v případě Iráku, jenž se měl stát přibližně za deset let stabilní demokracií. Existence demokratického Iráku měla vyvolat dominový efekt a odstartovat demokraticizaci celého regionu, podobně jako se tak stalo ve východní Asii pod vlivem Japonska. Pollack, stoupenec demokratického imperialismu, varoval předem před neúspěchem amerického experimentu, který bude mít nepříznivý dopad na věrohodnost demokracie v celém regionu.²⁾

Prezident Bush patřil dlouhodobě spíše k sebevědomým nacionalistům. Jeho úsilí bylo zaměřeno na co nejrychlejší obnovení irácké suverenity a omezení vojenských akcí v Afghánistánu na minimum. Teprve koncem roku 2003 se definitivně přiklonil na stranu demokratických imperialistů. Ambiciózní plán na podporu širšího Středního východu, který je nyní připravován, byl údajně inspirovaný helsinskou Konferencí o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. Podle názorů I. S. Lusticka je třeba hledat jeho původ v megalomanském plánu Izraele z počátku 80. let. Současný premiér Šaron byl tehdy nadšeným stoupenecem projektu na pacifikaci okolních arabských států, jenž byl zahájen útokem na Libanon v roce 1982.³⁾

Dlouhodobá proizraelská politika Spojených států získala významný impuls po 11. září 2001. Tehdy byly křesťanská pravice, izraelské lobby a částečně religiózní orientace Bushovy administrativy teoreticky racionalizovány neokonzervativními jestřáby, jejichž pohled na Blízký východ byl formován závazkem na zničení izraelských nepřátel. Ta-

to činnost byla eufemisticky popsána jako přepisování mapy regionu, což znamenalo přeměnu režimů, jež nejvíce škodily Izraeli, na stabilní demokracie.⁴⁾

Podle Feldmana více demokracie v arabském světě zřejmě způsobí, že politika vlád vůči Izraeli bude dočasně více konfrontačně zaměřená v důsledku zvýšeného vlivu islamistů na společnost. Nelze s jistotou říct, zda-li zavedení demokracie povede k vojenskému střetu, ale bylo prakticky prokázáno, že nové, mladé demokracie častěji vyhledávají vojenskou konfrontaci než jejich staré, zaběhlé protějšky. Otevření demokratické diskuse v arabském světě povede k oslabení dosavadního výsadního postavení palestinské otázky v politické strategii arabských zemí. Izrael bude postupně více přijímán jako potenciální obchodní partner. V demokratickém prostředí nebude jednoduché vnúit arabským masám antiamerickou rétoriku a Spojené státy budou vnímány jako přítel arabského lidu na rozdíl od místních diktatur. Demokracie budou v delším časovém horizontu více připraveny uzavřít mír s Izraelem a koncentrovat se na řešení naléhavých ekonomických a sociálních otázek. Rostoucí obchodní výměna pomůže Izraeli, aby se integroval do regionu, a arabským vládám, aby získaly podporu zezdola a byly opět zvoleny.⁵⁾

Plán Bushovy administrativy na demokratizaci širšího Středního východu zahrnuje i státy střední a jižní Asie, což podle některých pozorovatelů snižuje jeho realizovatelnost. Pokrok při zavádění politických a ekonomických reforem má být náležitě oceněn finančními pobídkami. Poprvé by měl být prezentován na summitu sedmi nejvyspělejších zemí světa a Ruska v červnu 2004. Většina zemí Evropské unie nejeví předem přílišné nadšení z nového projektu, který by znamenal dodatečné výdaje v době nákladného rozšiřování na východ. Navíc mají své vlastní dlouhodobě nedobré zkušenosti se zaváděním demokracie v rámci euro-středomořského partnerství. Neexistuje mezi nimi jednotný názor, jakým způsobem či zda vůbec je možné uplatnit donucovací prostředky při vnašení prvků demokracie do odlišného kulturního prostředí. Skandinávské země a Nizozemsko patří v tomto ohledu mezi fundamentalisty, ale Francie a Německo naopak odmítají přijetí donucovacích nástrojů. Specifické zkušenosti získalo Španělsko, které má zájem o posílení demokracie v Maroku prostřednictvím politiky „budování mostů“, což mu umožní prosadit některé požadavky výměnou za ústupky druhé strany. Podporu demokracie považoval španělský ministr zahraničních věcí za životní zájem Španělska.⁶⁾ Vyhýbá se však aktivitám, jež by mohly být marockou stranou hodnoceny jako vměšování do vnitřních záležitostí. Francie a Španělsko jsou odpůrci jakýchkoli donucovacích prostředků při importu demokracie a z těchto důvodů odmítly v rámci barcelonského procesu začlenit lidská práva do euro-středomořského dialogu.

Jedinou zemí, kde se Evropská unie v 90. letech velmi aktivně angažovala, byla palestinská autonomní území, ale po osmi letech úsilí jsou výsledky žalostné, přestože je palestinská společnost poměrně dost kosmopolitní a sekulární. Tradiční patrimonální, paterna-

VZTAHY A PROBLÉMY

listické vztahy a personalismus byly příčinou vzniku rezistentních klientelistických struktur a silného korupčního prostředí, jež deformovaly a snižovaly účinnost demokratických opatření. Brzdou pokroku byly přímé či nepřímé dopady izraelské okupace na společenský život a hodnotový systém.

Demokratizace a lidská práva se stala součástí třetího barcelonského koše a všechny klíčové dokumenty barcelonského procesu tuto problematiku zmiňují. Demokratizační klauzule byla začleněna i do asociačních smluv, jež uzavřely jednotlivé země jižního Středomoří s Evropskou unií jako celkem. Problém je, že nebyly vytvořeny žádné nástroje, s jejichž pomocí by Unie donutila středomořské partnery plnit demokratizační závazky. Chybí i větší zájem ze strany EU, která preferuje řešení ekonomicko-sociálních problémů. Převládá opatrnost po draze zaplacených zkušenostech z Alžírka, kde islamisté po prvních demokratických parlamentních volbách získali legálně moc a výsledkem bylo více než 100 tisíc zabitých Alžírčanů v následné občanské válce, emigrační tlaky a zvýšená hrozba terorismu v Evropě. Po teroristických útocích ve Spojených státech a nejnověji i ve Španělsku preferují Evropané bezpečnost před demokratizací, kterou chápou jako dlouhodobý evoluční cíl. Středomořský program pro posilování demokratizace MEDA Democracy je nyní začleněn do Evropské iniciativy za demokracii a lidská práva (EIDHR), která se soustřeďuje na podporu nevládní občanské společnosti ve Středomoří. V rámci decentralizované spolupráce EU–Středomoří bylo vytvořeno občanské fórum, jež sdružuje jednotlivce a organizace občanské společnosti z euro-středomořského prostoru. Autoritativní režimy ze Středomoří se snažily vysílat na akce fóra loajální, „spolehlivé“ zástupce občanské společnosti, což vyústilo ve vytvoření nového nezávislého fóra ve Valencii. Neúspěšné, staré „barcelonské fórum“ sice existuje, ale není finančně podporováno.

Demokratizace Středního východu: americký model versus vlastní formy demokracie

V období studené války byly Spojené státy chápány jako velmoc, jež usilovala o prosazení statu quo, aby nebyly ohroženy její geopolitické a geoeconomické zájmy. Carterova politika na podporu lidských práv byla v 70. letech orientována na komunistické země a Blízký východ stál stranou, protože panovala obava z jeho destabilizace. Carter po ustanovení teokratického parlamentu v Íránu několikrát opakovaně prohlásil, že demokracie je nevhodnou koncepcí v sociálním kontextu Arabského poloostrova.

Bezprostředně po 11. září začala Bushova vláda preferovat rozhodnější postupy. Výsledkem byly tlaky na změnu školních osnov, rozpuštění některých nadací, výzva k přehodnocení definice džihádu a za urychlení demokratizace, což vyvolalo odpor u vládnoucích elit arabského světa. Egyptská vláda velmi těžce nesla podmiňování americké finanční pomocí úrovní demokratizace společnosti. Zesílily obavy, že výrazný pokrok v oblasti demokracie v Iráku a následně i v dalších zemích regionu ohrozí výsadní postavení

Egypta coby hegemonu panarabismu. Saúdská Arábie viděla v demokratickém Iráku katalyzátor nežádoucích politických změn v oblasti Perského zálivu. Úsilí americké vlády o přímé financování vybraných segmentů občanské společnosti bez konzultací s egyptskou vládou bylo pochopeno jako pokus o narušení svrchovanosti státu i jako bezpečnostní výzva s odvoláním na zákon č. 153, jenž obsahoval povinnost registrace občanských sdružení a vnějšího dárce u státních orgánů.

Zpočátku nebylo jasné, jaký model demokracie budou Spojené státy v arabském světě prosazovat, ale později v řadě prohlášení předních amerických politiků bylo zdůrazněno, že arabské, islámské země si budou moct vybrat takovou formu demokracie, jež vyhovuje nejlépe jejich kulturně-historickým tradicím a potřebám. Bylo slibováno, že Spojené státy nehodlají exportovat vlastní model demokracie. Značná část amerických odborníků na Blízký východ předem varovala, že v Iráku i jiných arabských zemích zvítězí ve svobodných volbách především antiameričtí islamisté, protože autoritativní režimy nikdy nepřipustily zformování skutečné, alternativní a nezávislé liberální opozice. Projekt Brookingského ústavu, jenž pomáhal formovat přístupy současné administrativy k procesu demokratizace na Blízkém východě, doporučoval předcházet složitým následkům a zahájit konzultace s islámskými stranami za účelem zmírnění jejich protiamerických postojů a zlepšení vzájemných vztahů.⁷⁾

Zatímco prezident Bush předem prohlašoval, že američtí vojáci přivezou do Iráku konce i islámskou demokracii, ministr obrany D. Rumsfeld otevřeně zpochybnil právo Iráčanů vybrat si svobodně jakoukoli formu politického systému.⁸⁾

Přibližně v posledních necelých dvou letech se začíná pozvolna měnit klima ve Spojených státech, které ovlivňuje základní přístupy k problematice demokracie na Středním východě. Hledání východisek se v minulosti opíralo o dvě teze. Podle jedné z nich byl Izrael (a v 90. letech i Turecko) „jediným ostrůvkem západní demokracie v moři autoritativních režimů“, což odráželo i tradiční izraelský pohled. Značná část politiků a analytiků hodnotila islám jako zcela či částečně nekompatibilní se západním modelem demokracie. Obvykle byl líčen jako nová hrozba po zhroutilí komunistických režimů. Tzv. orientalisté, mezi něž patří B. Lewis, se soustřeďovali na prokázání historicky zděděných totalitních a expanzionistických rysů islámu a jeho neslučitelnost se západní židovsko-křesťanskou civilizací. Huntingtonovo tvrzení, že islám není přívětivý k demokracii, se odrazilo v řadě módních studií na toto téma.

Proud zaměřený na posílení spolupráce s umírněnými islamisty v souvislosti s alžírskou krizí se začal prosazovat v polovině 90. let v USA, ale po sérii teroristických útoků ve Francii v roce 1995 ustoupil do ústraní. Po 11. září byla chápána podpora demokracie v regionu jako nedílná součást boje proti terorismu, čímž byl nepřímo formulován státní zájem a účelová společenská objednávka po novém typu přístupu k islámu. V současnosti se řada autorů a projektů snaží prokázat slučitelnost islámu s demokracií. G. Fuller, mí-

stopředseda Národní zpravodajské rady (NIC) CIA, tvrdí, že nemusímové by měli pochopit trvalou přítomnost demokratických hodnot v islámském myšlení. Bylo by mnohem přirozenější pro islámský svět, aby odvodil současné liberální postupy z vlastních zdrojů a neimportoval je z cizích kultur.⁹⁾ Feldman rozvinul teorii, podle níž slabé sekulární hnutí v arabském světě nabude na významu teprve tehdy, až islamisté uchopí moc ve státech. Doporučil stoupenům sekulárních hnutí, aby se naučili jednat a respektovat islamisty, kteří ovládají většinu nadací a charit, pokládaných za zárodky budoucí občanské společnosti. Byl přesvědčen, že univerzální charakter demokracie a islámu a jejich globální dosah může zvýšit šanci na jejich potenciální syntézu.¹⁰⁾

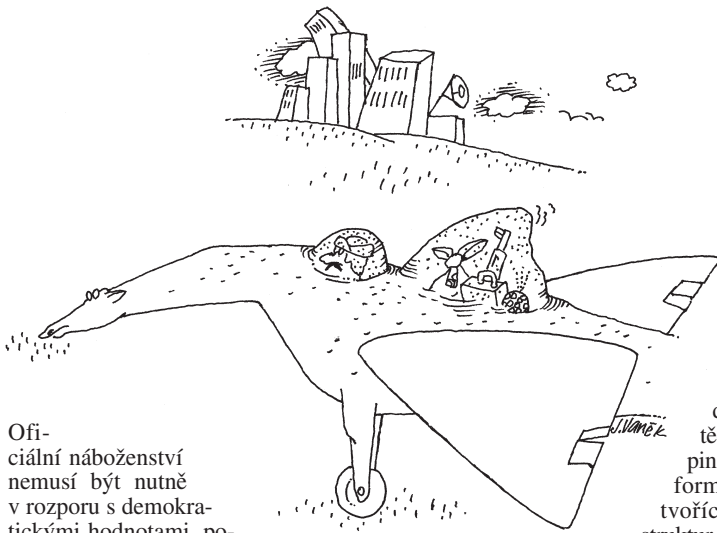
Pružný výklad svatých textů dovoluje legitimovat různé politické systémy

Odpůrci kompatibility islámu s demokracií existují i nadále a zaměřují se na kritiku nedostatků vázaných na konzervativní výklad islámské víry, mezi něž patří: odmítání odličky náboženství od státu, nepřiměřená role šaría v legislativě, nadřazení suverenity Boha suverenitě lidu, extrémní důraz na jednotu islámské občiny a odpor vůči stranickému pluralismu. Naopak stoupenec demokracie v islámském světě vycházející tradičně ze staroarabského principu „šúrá“ (konzultace), jež má pevnou oporu v textu Koránu a s jehož pomocí obhajují parlamentní demokracii, základní demokratické svobody i nutnost hájit lidská práva.¹¹⁾ Rozdílné názory jsou na stranický pluralismus, jenž je pokládán podle některých interpretů za zdroj rozdělení islámské komunity, a tudíž odmítán. Další akceptují pouze ty politické strany, jež splňují dvě podmínky: uznávají islám jako náboženství a právo; neslouží nepřítelům národa či státu.

Některé islámské země (např. Egypt a Pákistán) začlenily do ústavy ustanovení, podle něhož se šaría stala jediným zdrojem zákona státu, což potenciálně znevýhodnilo konfesní či etnické menšiny, jež přijaly jiný hodnotový systém. Podobné pokusy byly i v Iráku, ale prokonzul P. Bremer pohrozil, že bude vetovat jakoukoliv ústavu, která bude takto definovat islámský zákon.¹²⁾ Tento sporný prvek islámské demokracie může být lehcé překonán, pokud dotyčný stát nepřijme šaríu jako jediný zdroj legislativního systému státu, ale pouze jako jeho součást, a nakládá s každým občanem bez výjimky stejně. Podobná kompromisní formulace byla začleněna nedávno do afghánské i irácké prozatímní ústavy.

Podřízenost muslimů suverenitě Boha a princip jednoty boží (tawhíd) zřejmě bude působit komplikace při formulování a naplňování demokratických cílů v islámském světě. Stojí za zmínku, že suverenita Alláha v islámském světě nikdy nevyústila v kastovníctví či rasismus. Uznání suverenity Boha v praxi nemusí nutně znamenat, že člověk je vyřazen z procesu rozhodování. Muslim může věřit, že Bůh chce, aby si lidé vládli sami a pouze se řídili základními pravidly či zákony, které stanovil. Suverenitu Boha lze rovněž omezit na osobní záležitosti.

Prohlášení v ústavě, že islám je státním náboženstvím, není v rozporu s demokracií.

Oficiální náboženství nemusí být nutně v rozporu s demokratickými hodnotami, pokud je zachován princip kolektivní samosprávy. Další možností je, že muslimové přijmou sice suverenitu Boha zabývají se demokracií, ale lid bude zároveň obdařen kolektivní mocí a zodpovědností interpretovat a aplikovat vůli Boha na zemi. Podobné myšlenky vyložil íránský reformista A. Sorúš.

Výklad svatých textů je pružný a s jeho podporou lze legitimizovat existenci různých politických systémů. Islám uznává rovnost všech lidí před Bohem a lidskou odlišnost, což by mohlo být výchozím bodem ke zdůvodnění potřeby rovnosti obou pohlaví. Má dobře zpracovanou sociální doktrínu založenou na solidaritě se strádajícími. Pokud aspiruje demokracie stát se univerzálním ideologickým rámcem pro všechny, musí být dostatečně flexibilní. Je třeba, aby si muslimové zvolili vlastní demokratický model, jenž bude podporovat a chránit jejich vlastní zájmy. Není dobré se pohoršovat nad různými formami islámské demokracie.

Odborníci na Blízký východ, antropologové a novináři, mnohdy přeceňují zjednodušující závěry, podle nichž arabské kmeny ztělesňují některé demokratické principy, jež mohou usnadnit proces přejímání demokratických hodnot, návyků a institucí. Patří mezi ně především rovnost, konzultace a kmenové sociální struktury. Kmenové myšlení (‘asábíja) má i mnoho negativních stránek, jež brání plynulému přechodu k demokracii. Evidentní je snaha zvětšit absolutní a despoticou vládu, zabránit rozšíření pluralitních institucí, které dovolí lidem účast ve státních strukturách a identifikovat se s nimi. Tribalismus způsobuje neschopnost kmenových příslušníků zachovat nestrannost. Nutí je k neustálému odporu proti autoritě a k násilí při řešení konfliktů ve společnosti. Kromě zvykových práv nedisponuje žádným jasným kritériem pro ustanovení vůdcovství a pravidelné následnictví. V takovém prostředí se násilí stává jediným smysluplným prostředkem v procesu rozhodování, při prosazování kolektivních zájmů bez ohledu na jejich správnost či chybnost. Irák těchto dní je toho důkazem.

Personalismus (projev osobní moci vůdce), paternalismus v rodině a patrimoniální vztahy v celé společnosti jsou a priori nepřátelské při vytváření občanské společnosti, neboť brání činnosti, sdružování a institucionalizaci nezávislých subjektů. V islámském Středomoří fungují formální sdružení, jež tvoří jakousi

„demokratickou“ fasádu prezentovanou navenek, ačkoliv skutečný vliv v rámci každého takového sdružení si uchovávají neformální skupiny seskupené kolem osobnosti vůdce či založené na pokrevní blízkosti. Proces rozhodování je v rukou těchto parazitních skupin, jež rozkládají či deformují poslání a smysl tvořících se občanských struktur.¹³⁾ Loajalita je orientovaná mnohem víc ve směru k osobnostem či rodině než myšlenkám a ideologiím, jak se ukázalo tribalistickým Iráku S. Husajna, kde původní ideologie strany Baas hrála v 90. letech okrajovou roli. Mnoho autorů připsuje malý zájem o demokratické změny v zemích Zálivu úspěšně fungující rentierské, ropné ekonomice. Reformní úsilí v budoucnosti se připouští pouze v souvislosti s fiskální krizí. Obecně platí, že v zemích, kde daňové zatížení bylo symbolické, neexistoval skutečný zájem o politické sdružování a aktivitu.¹⁴⁾

Podmínky pro postupnou demokratizaci na Blízkém východě existují. Většina režimů není totalitní a podobá se v mnoha ohledech spíše západním demokraciím než islámskému státu. Podle nedávných průzkumů veřejného mínění je zájem arabského obyvatelstva o demokratizaci (dimukrata) a správné vládnutí (hawkama) v porovnání s jinými regiony světa stojí i islamistická hnutí, jejichž politický potenciál je velmi silný. Je patrné, že v řadě zemí, včetně Iráku, se po uspořádání svobodných voleb dostanou do čela islamisté a zavedou nějakou formu islámské demokracie, jež nebude příliš zapadat do představ americké administrativy, protože bude postrádat sekulární a prozápadní orientaci. Dá se rovněž očekávat, že vítězná opozice ve volbách nebude oplývat potřebnou politickou kulturou, a dojde k plošnému vytláčování stoupců bývalého autoritativního systému a rozbití dosud stabilního patrimoniálního řetězce. Výsledkem může být násilí a dočasný chaos. Autoritativní režimy s nízkou legitimitou sledují proces s velkou nedůvěrou a malým zájmem o jeho prosazení, protože v opačném případě by si podepsaly svůj rozsudek smrti.

Vnucování demokratického modelu západního stříhu zvnějšku je naprosto nepřijatelné pro většinu obyvatelstva a elit v islámských zemích. Zavádění demokratických reforem navíc přichází v nejméně vhodné době a z iniciativy Bushovy vlády, jež je podle průzkumů veřejného mínění na Středním východě maximálně neoblíbená a těší se malé důvěře.¹⁶⁾ Obař vlády by zlepšil zásadní průlom při řešení blízkovýchodního konfliktu, a zvláště palestinské otázky, rychlé předání plné politické moci Iráčanům po volbách a stažení americké armády z regionu. Proces demokratizace bude mít dlouhodobý charakter. V prv-

ní etapě by měla být pozornost věnována postupnému vytváření demokratických institucí, občanské společnosti a dodržování základních lidských práv. Současným arabským vládám by měla být dána šance, aby tento proces neprobíhal za jejich zády. Demokracii prospívá stabilní ekonomika a sociální systém, ale ničím podobným se Střední východ v současné době nemůže pochlubit.

bures@iir.cz

¹⁾ Al-Jassem, M.: How War Will Open Arab Eyes, Newsweek, October 7, 2002, s. 31.

²⁾ Pollack, K.: America and the Middle East after Saddam, Foreign Policy Institute, Philadelphia, January 2004, www.wpi.org.

³⁾ Middle East Policy Council: In the Wake of War: Geo-strategy, Terrorism, Oil Markets and Domestic Politics, Thirty-first in the Capitol Hill Conference Series on U. S. Middle East Policy, www.mepc.org/public-asp/forum-chcs/31.html

⁴⁾ Israel, Iraq, and the United States, Al-Ahram Weekly on-line, 10–16 October 2002 www.ahram.org.eg/2002/607/focus.htm; dále pak Warde, I.: „Il ne peut y avoir pas avant l'avènement du Messie“, Le Monde Diplomatique, September 2002.

⁵⁾ Feldman, N.: After Jihad. America and the Struggle for Islamic Democracy, Farrar, Straus and Giroux, N. Y. 2003, s. 192.

⁶⁾ Feliu, Laura: A Two Level Game: Spain and the Promotion of Democracy and Human Rights in Morocco., Mediterranean Politics, Vol. 8, No 2–3, Summer-Autumn 2003, s. 91.

⁷⁾ Winter, P. W.: Time for the Hard Choices: The Dilemmas Facing U. S. Policy toward the Islamic World, The Brookings Projects on U.S. Policy towards the Islamic World, Working Paper 1, September 2002, s. 5.

⁸⁾ Khan, Muqtadar: Prospects for Muslim Democracy: the Role of U. S. Policy, Middle East Policy, Vol. X, No. 3, Fall 2003, s. 82.

⁹⁾ Graham E. Fuller: The Future of Political Islam, The Middle East in Crisis, A Council on Foreign Relations Book, N. Y. 2002, s. 162.

¹⁰⁾ Feldman, N.: cit. dílo, s. 86.

¹¹⁾ Podrobně na téma islám a stát, viz Bureš, J.: Státoprávní koncepcí v programech islamistických hnutí na Blízkém východě, Mezinárodní vztahy 3/2002, s. 5–6.

¹²⁾ Breakthrough or procrastination? The Economist March 13th, 2004, s. 46.

¹³⁾ Anderson, Lisa: Democracy in the Arab World: a Critical of the Political Culture Approach, sborník Brynner, R.; Korany, B.; Noble, P.: Political Liberalisation and Democratization in the Arab World, Vol. 1, Lynne Rienner Publisher, Boulder London 1995, s. 82–83.

¹⁴⁾ Ehteshami, Anoushiravan Ehteshami: The Politics of Participation in the Oil Monarchie, ve sborníku Good Governance in the Middle East Oil Monarchie, edited Najem, T. P.; Herterington, M., Routledge Curzon, N.Y.–London 2003, s. 64–65.

¹⁵⁾ Závěry rozsáhlé mezinárodní studie nazvané „World Values Report“ prokázaly, že obyvatelstvo arabského islámského světa má mimořádně kladný postoj k demokracii v porovnání s ostatními regiony světa. Celkově 60 procent arabských respondentů označilo demokracii za nejlepší formu vlády a 80 procent odmítlo autokracii. Pro srovnání východní Evropa dopadla mnohem hůře (20 procent a necelých 60 procent). The Second Arab Development Report 2003, A Call to Reclaim Arab Knowledge, UNDP.

¹⁶⁾ Respondenti ze všech arabských zemí uváděli jako nejméně oblíbenou zemi nejčastěji Izrael a na dalším místě Spojené státy. Silný antiamerikanismus, zvláště po útoku na Irák, se rozšířil v zemích, jejichž elity jsou pokládány za tradiční spojence USA (Saúdská Arábie, Egypt, Spojené arabské emiráty, Jordánsko, Maroko). Pouze v Kuvajtu nebylo nepřátelství k USA příliš silné. Mezi nejčastější výhrady respondentů vůči Spojeným státům patřily: stranění Izraeli, politika vůči Iráku a obecně malý smysl pro spravedlnost. Zogby, J. J.: What Arabs Think. Values, Beliefs and Concerns, Zogby International/The Arab Thought Foundation, September 2002, s. 60–64.

Setkání amerických státníků v Monterrey

RADOMÍR JUNGBAUER

Ve dnech 12. a 13. ledna došlo v Monterrey, hlavním městě severního mexického státu Nuevo León, k již čtvrtému americkému summitu, na který přijelo celkem 34 nejvyšších představitelů (prezidentů či předsedů vlád) amerických států s výjimkou Kuby, jež se těchto meziamerických setkání zatím nikdy nezúčastnila.

Dvoudenní plenární zasedání doplněná o četná bilaterální i subregionální jednání a kuloární rokování vyústila v přijetí Deklarace z Nuevo León, která shrnula výsledky summitu.

Zatímco USA chtěly, aby se jednání soustředila především na boj proti terorismu, korupci a za vytvoření Celoamerické oblasti volného obchodu, četné latinskoamerické země byly a jsou mnohem více znepokojeny naléhavými sociálními problémy, zejména chudobou a nezaměstnaností, jakož i nedostatečným hospodářským růstem.

Přípravou na toto setkání, organizačně zabezpečeného aparátem Organizace amerických států, proto provázela skepse zahraničních komentátorů, pokud jde o konečný výsledek, a nevyklučoval se ani možný krach summitu. Nestalo se tak a přijatý dokument je výsledkem někdy dost obtížně dosahovaného kompromisu mezi účastníky jednání, jejichž politické názory rozhodně nejsou příkladem jednotného postoje k posuzovaným tématům. Dokument postrádá ústřední ideu a jsou v něm shrnuty záměry nejvyšších představitelů amerických států, vyjádřené místy a záměrně dost všeobecně, ohledně dalšího vývoje na kontinentě neboli na „polokouli“, jak bývá zvykem celý kontinent v Americe označovat.

Účastníci summitu dospěli k závěru, že uspokojivá životní úroveň amerických států vyžaduje dosažení tří vzájemně propojených cílů, na které v přijatém dokumentu soustředili svou hlavní pozornost – vyrovnaného hospodářského růstu za účelem snížení chudoby, sociálního rozvoje a demokratického vládnutí.

Pasáž o hospodářském růstu, který v posledních dvaceti letech v latinskoamerických zemích až na výjimky stagnoval, si všimá zejména potřeby získání zdrojů zajištěného financování včetně vnějších pramenů, podpory zakládání a upevňování malých i středních podniků jakožto základního činitele ekonomického růstu, vytváření pracovních míst a snižování chudoby, reformy mezinárodní finanční architektury s cílem předcházet a urychlit řešení možných finančních krizí, zabezpečení vlastnických práv umožňujících

získávat podnikatelské úvěry a na návrh Salvadoru snížení o polovinu (do roku 2008) nákladů na finanční převody, které jsou tradičně významným zdrojem kapitálu.

V rámci tohoto tématu jako samostatný a kontroverzní problém bylo posuzováno tempo vytváření Celoamerické oblasti volného obchodu, o které se jednalo již na prvním americkém summitu v roce 1994 v Miami. Zatímco USA naléhaly na to, aby jednání o této oblasti volného obchodu byla dokončena před 1. lednem 2005, některé latinskoamerické země v čele s Brazílií byly opatrnější a dávaly přednost tomu, aby bylo především dosaženo dohody o přístupu na trhy zahrnující všechny účastnické státy. Otázku připojení se k dalším částem projednávané smlouvy a týkajícím se služeb, duševního vlastnictví, investic či veřejných zakázek (pohyb osob zatím nepřichází v úvahu) by tyto státy chtěly nechat na volném uvážení jednotlivých účastníků. Nakonec byla zvolena taková formulace, která více vyhovuje druhému stanovisku. Nutno ovšem dodat, že proti celoamerické integraci s USA se „ze zásadních důvodů a hlubokých rozdílů týkajících se koncepce a filosofie“ kategoricky postavil venezuelský prezident Hugo Chávez, který v tomto smyslu jako jediný oficiálně připojil k deklaraci svou výhradu.

Část deklarace pojednávající o sociálním rozvoji je plná ušlechtilých záměrů, opakujících se řadu let v téměř všech meziamerických dokumentech bez rozhodujícího obratu k lepšímu. Týká se zejména překonání extrémní chudoby, hladu a sociální nerovnosti, úrovně vzdělání, zdravotní péče, zlepšení pracovních podmínek, ochrany práv migrujících pracovníků a jejich rodin. Zní jakoby z jiného světa, čteme-li v deklaraci, že „negramotnost v mnoha zemích kontinentu roste“. V této souvislosti se zdají být slova dokumentu o „informační revoluci přinášející nové možnosti zvýšení přístupu k vědomostem“ nadsazena a větší praktický význam by snad mohlo mít „úsilí o odstranění digitál-

ní propasti jak uvnitř našich zemí, tak i mezi nimi“.

Pasáž o demokratickém vládnutí pojednává v prvé řadě o posílení demokracie, přičemž se odvolává na Meziamerickou demokratickou chartu, která je považována za nejdůležitější meziamerický dokument přijatý v uplynulém desetiletí, zavazující signatářské státy koordinovat akce, kdykoliv je demokracie v některé z příslušných zemí ohrožena. V další části deklarace uvádí, že mezi hlavní příčiny nestability v oblasti patří chudoba, nerovnost a sociální vyloučení.

Vzhledem ke známému postoji USA v pasáži deklarace týkající se potírání terorismu poněkud překvapuje dosažení konsenzu ohledně plného dodržování závazků vyplývajících z mezinárodního práva, včetně mezinárodněprávní ochrany lidských práv a uprchlíků jakož i mezinárodního humanitárního práva.

Při zdůrazňování potřeby transparentnosti vládních aktivit a zintenzivnění úsilí o vykořenění korupce připomíná dokument existenci Meziamerické úmluvy proti korupci a opatření k posílení tohoto mezinárodněprávního nástroje. Nicméně snaha USA zakotvit v deklaraci možnost vyloučit zkorumpované vlády z účasti na příštích summitech, či dokonce z meziamerického systému jako takového, narazila na odpor latinskoamerických a karibských států, poukazujících na neexistenci definice korupce a na obtížnost stanovit hodnověrná kritéria. Deklarace přesto zavazuje signatáře „neakceptovat zkorumpované úředníky, ani ty, kteří je korumpují, a spolupracovat při jejich vydávání“.

Po prudkém obratu zahraniční politiky USA v souvislosti s teroristickými útoky 11. září 2001, v jehož důsledku Washington více než dva roky téměř ignoroval své jižní sousedy, lednový summit amerických prezidentů a předsedů vlád znamená pozitivní obnovení meziamerického dialogu. Ve své strategii vrátit pozornost k Latinské Americe Bílý dům jistě přihlíží k tomu, že nastal rok prezidentských voleb, ve kterých mohou mít odevzdané hlasy španělsky mluvících Američanů (takzvaných Hispánců) původem z Mexika a dalších latinskoamerických zemí pro konečný výsledek zásadní význam. I z tohoto hlediska je nutno posuzovat Bushův záměr, vyhlášený v předvečer summitu, umožnit legalizaci pobytu a získání pracovního povolení na tři léta

asi 10 milionům imigrantů, z nichž většina pochází z Latinské Ameriky, a hlavně z Mexika.

V návaznosti na tuto iniciativu došlo v Monterrey k setkání George W. Bushe a mexického prezidenta Wicenta Foxe, které znormalizovalo bilaterální styky mezi oběma zeměmi. Vzájemné vztahy totiž ochladly po 11. září právě v důsledku přerušování dvoustranných jednání o problematice postavení mexických ilegálních přistěhovalců v USA, jehož zlepšení bylo jedním z bodů Foxova volebního programu. Druhým důvodem zhoršení styků bylo odmítnutí Mexika podpořit snahu severoamerické diplomacie dosáhnout v Radě bezpečnosti OSN přijetí rezoluce ospravedlňující jejich vojenskou akci v Iráku v loňském roce. V daném ohledu je vhodné připomenout, že jedním ze základních pilířů mexické zahraniční politiky je tradičně a za všech okolností neochvějně lpění na dodržování základních principů pozitivního mezinárodního práva veřejného, zejména pak stěžejních zásad svrchovanosti a nevměšování.

Spojené státy však rozhodně nebyly v Monterrey při jednáních s latinskoamerickými partnery osamoceny, jak tomu bylo jednou v minulosti. Jejich stanovisko v takových důležitých otázkách, jakými jsou volný obchod na polokouli či boj s terorismem, v té či oné míře zřetelně podpořily právě Mexiko, ale rovněž Kolumbie, Ekvádor i země Střední Ameriky.

Naproti tomu kritické hlasy se na jejich adresu na summitu ozývaly ze strany Venezuely, což výmluvně ocenily kubánské sdělovací prostředky, ale také od Brazílie a Argentiny. V pozadí takovýchto postojů prezidentů obou těchto regionálních velmocí Luize Inacia Luly da Silva a Nestora Kirchnera může být snaha uspokojit sociálně orientované radikální a nacionalistické nálady svých voličských základů. Navíc Brazílie zavedla jako reciproční opatření kontrolu totožnosti návštěvníků z USA na svých letištích i v přístavech včetně snímání otisků prstů. Argentinský prezident ve svém projevu sice emocionálně zkritizoval Mezinárodní měnový fond a jiné nadnárodní finanční instituce za tvrdost při jednáních o řešení záležitostí vnějšího dluhu země, ale jinak dal otevřeně najevo, že by jako východisko urovnání problémů své země uvítal jakousi obdobu Marshallova plánu finančně krytého Spojenými státy.

Výsledky amerického summitu v Monterrey nejsou nikterak pronikavé. Nicméně přijatý dokument i jednotlivá vystoupení účastníků setkání vcelku výstižně charakterizují nynější realitu na kontinentě a odrážejí současný stav myšlení o nejdůležitějších sociálních, hospodářských a politických problémech příslušných zemí. Avšak vzhledem ke zkušenostem z minulosti teprve vzdálenější budoucnost ukáže, zdali a do jaké míry se podaří přijaté závěry jak v jednotlivých státech, tak v rámci celého kontinentu realizovat.

○

jungbauer@post.cz

Dva iniciátoři „Ženevské výzvy“ odpovídají Mezinárodní politice

JEHUDA LAHAV

Izraelsko-palestinská mírová iniciativa, známá jako „Ženevská výzva“, je první dohoda, kterou obě strany dosáhly bez vnějšího zásahu anebo popudu a která nabízí detailní řešení pro všechny sporné otázky mezi Izraelci a Palestinci. Už krátce po svém zveřejnění, a to aniž byly známy všechny podrobnosti, vyvolala na obou stranách překvapivě velkou podporu a našla ocenění i u mezinárodního společenství.

Josi Bejlin

Výzvu podepsalo několik stovek izraelských i palestinských politiků, veřejných činitelů a intelektuálů. Dva její hlavní iniciátoři, bývalý izraelský ministr spravedlnosti Josi Bejlin a bývalý palestinský ministr pro informace Jásir Abed Rabbo odpovídali na otázky Mezinárodní politiky.

Čím se Ženevská výzva liší od jiných oficiálních či neoficiálních mírových plánů, které byly až dosud zveřejněny?

Josi Bejlin: Pro Ženevskou výzvu je především charakteristické, že dohoda obsahuje řešení pro všechny sporné problémy. Ukazuje tak, že řešení je možné, i když jde o nejjednodušší otázky. Dále je důležité, že s výzvou se ztotožňují desítky představitelů „vnitřního jádra“ obou komunit. Snad poprvé mohou mít lidé pocit, že to není iniciativa jediného člověka anebo bezejmenné skupiny, neboť výzvu z obou stran podepsali aktivní anebo bývalí ministři, bývalí vedoucí bezpečnostních služeb, členové různých politických stran, a tím někdy na sebe

Jásir Abed Rabbo

vzali i riziko za její podporu. Podle mého názoru přispěly tyto dvě okolnosti k tomu, že i ve světě berou iniciativu vážně.

Jásir Abed Rabbo: Ženevská výzva se od jiných mírových plánů v oblasti liší hlavně tím, že to je jediný dokument, jenž definuje konečný cíl obou stran a načrtává obrysy trvalého míru mezi Izraelci a Palestinci. Dopusud byly všechny dohody založené na „konstruktivní dvouznačnosti“, ale přesvědčili jsme se, že to nikam nevede. Ženevská výzva chce jedním rázem vyřešit všechny zásadní problémy – uprchlíků, hranic, Jeruzaléma, židovských osad, mešity al-Aksá i Zdi nářků.

Považujete text dohody za konečný, anebo ji lze během oficiálních jednání v některých detailech změnit?

Josi Bejlin: Je přirozeně změnitelná a některé její části pravděpodobně také budou změněny. Plán pouze dokazuje, že dohoda je možná, ale není to jediné možné řešení. Až obě vlády zahájí jednání, lze předpokládat, že v některých oblastech dospějí i k ji-

VZTAHY A PROBLÉMY

ným řešením. Ale ve svých hlavních složkách bude konečná dohoda zajisté blízka Ženevskému plánu.

Jásir Abed Rabbo: Ženevskou výzvu lze považovat za model příští dohody. Jsme si jisti, že konečná dohoda bude víceméně založena na zásadách stanovených v Ženevské výzvě. V každém případě, pokud to lze předpovědět, z hlediska Palestinců je tento text nejdalekosáhlejším kompromisem, přijatelným v budoucnosti kterýmkoliv palestinským politikem nebo vládou. Jinými slovy, od Palestinců lze sotva žádat víc, než co obsahuje Ženevská výzva.

Který bod dohody je nejdůležitější z izraelského, resp. palestinského hlediska?

Josi Bejlin: Podle mého názoru je dohoda velmi vyrovnaná, jak z celkového hlediska, tak i v jednotlivých částech. Nejdůležitější bod dohody je podle mého názoru ten, že Izrael přenechá Palestincům suverenitu na Chrámové hoře v Jeruzalémě a Palestinci přenechají Izraeli právo určit, kolik uprchlíků se může vrátit. To jsou nejdůležitější ústupy. Dohoda ovšem obsahuje mnoho jiných složek, ale tyto jsou nejdůležitější.

Jásir Abed Rabbo: Považujeme celou dohodu za životně důležitou. Zdá se mi, že nejdůležitější je, že jsme začali tam, kde Izrael a Palestinci v roce 2000 téměř dospěli k dohodě, a to při jednáních v Camp Davidu a později v Tabě. Je velmi důležité, že Ženevský plán je slučitelný s arabskou mírovou iniciativou, kterou schválil bejrútský arabský summit. Je dále důležité, že potvrzuje, že pokud chce Izrael uzavřít mír, má k tomu na palestinské straně partnera. Tím je zároveň popřeno tvrzení izraelských vlád, v jejichž čele stáli Barak a Šaron, a sice to, že neexistuje palestinský partner, s nímž lze vyjednávat.

V které otázce byla dohoda nejtěžší?

Josi Bejlin: Zdá se mi, že pro Palestince byla nejtěžší dohoda v otázce uprchlíků, pro nás ve věci Chrámové hory.

Jásir Abed Rabbo: Nebylo lehké dospět k dohodě, ale nakonec se nám to podařilo. Obě strany musely zaujmout stanoviska k problémům, které jejich společenství považovalo za „tabu“, a dospět k praktickým řešením v otázkách, které byly tu i tam považovány za neřešitelné. Ale nyní, když jsme dospěli k dohodě, měli bychom se soustředit na překonání budoucích potíží, a nikoli mít strach z těch dřívějších. Teď připravujeme další kolo jednání, v němž budeme muset řešit každodenní problémy Izraelců i Palestinců a jejich řešení si vyžádá mnoho energie, času i peněz. Za nynějších politických podmínek na izraelské, ale také na naší straně, je to ještě těžší. Stálé akce izraelské armády, vraždy a zatýkání palestinských aktivistů, bourání domů a snad především výstavba tzv. „bezpečnostní zdi“ na obsazených územích nám naše úkoly ztěžují. Na jedné straně bychom lidem měli po-

skynout naději, na druhé straně však každodenní útrapy vzbuzují u mnoha z nich pocit, že touha po míru a šťastné budoucnosti nejsou než snem.

Jaký je nejdůležitější mezinárodní výsledek Ženevské výzvy?

Josi Bejlin: Nejdůležitější bylo, že svět přijal tuto iniciativu jako velice reálnou opci. Přijali nás vedoucí politici v Evropě, v OSN, v arabských zemích. Tedy, přesto, že to není vládní iniciativa, pohlížíjí na ni jako na takovou, která má šanci stát se zcela oficiální. Bývalý americký prezident Clinton nám řekl, že se ještě nikdy nesetkal s neoficiálním plánem, jenž by měl už teď takový reálný vliv na politickou scénu, přičemž tento vliv se ještě bude zvyšovat. Mnoho lidí nevidí ve výzvě pouhé „intelektuální cvičení“, nýbrž iniciativu, která se může stát realitou.

Jásir Abed Rabbo: Jsme šťastni, že naše iniciativa vzbudila od okamžiku jejího vyhlášení v prosinci minulého roku mohutný mezinárodní ohlas. Mnoho evropských zemí vyjádřilo ochotu naši činnost podporovat. Americký ministr zahraničí Colin Powell zdůraznil, že naše iniciativa je slučitelná s „cestovní mapou“, vypracovanou prezidentem Bushem a tzv. „kvartetem“. Podle našeho názoru může být Ženevská výzva stimulem pro uskutečnění třetí etapy plánu prezidenta Busha. Usilujeme ovšem o další podporu, především ze strany arabských zemí. V této souvislosti chci zdůraznit, že Ženevská výzva je slučitelná s arabským mírovým plánem z roku 2002.

Neobáváte se, že by pokračující teroristické útoky mohly znemožnit uskutečnění Ženevské iniciativy?

Josi Bejlin: Nehodláme dát teroristům právo veta. Velký omyl Šarona byl, že po nástupu do čela vlády prohlásil, že nehodlá vyjednávat, dokud budou pokračovat teroristické akce. Tím dal teroristům do rukou právo veta. Měli bychom se vrátit k heslu Jicchaka Rabina, že totiž bojujeme proti terorismu, jako by neprobíhala jednání, a pokračujeme v jednáních, jako by nebylo terorismu. Tak by bylo možné zabránit tomu, aby kterýkoli terorista zmařil mírová jednání.

Jásir Abed Rabbo: Každý čin namířený proti mírovému procesu a který znemožňuje dohodu mezi stranami, ohrožuje Ženevskou výzvu a vůbec zásadu mírového urovnání cestou jednání. Každá akce postihující nevinné civilní obyvatele, Izraelce nebo Palestince, zajisté velmi škodí mírovému procesu, ani nemluvě o utrpení a jí způsobených nenahraditelných ztrátách. V této souvislosti je třeba připomenout i tzv. „bezpečnostní zed“, která se nyní staví na obsazených územích a jež odděluje statisíce Palestinců od jejich půdy. To je pokus o jednostranné řešení, které nemůže sloužit míru, ani bezpečnosti kterékoli strany.

Jak se vám jeví perspektivy dalšího vývoje vaší iniciativy?

Josi Bejlin: Považuji za velmi důležité, aby iniciativa pronikla do vědomí veřejnosti. V nejbližší době vystoupíme na mnoha místech, někdy společně s našimi palestinskými partnery, jindy každý zvlášť. Chceme dosáhnout, aby nás podporovala většina veřejnosti. Stane-li se tak, pak to bude muset vláda vzít do úvahy, anebo uvolnit místo pro někoho jiného. O vládní politice nakonec rozhodne většina veřejnosti, tak jako veřejnost přinutila vládu osvojit si myšlenku výstavby „bezpečnostní zdi“ (i když její praktické uskutečnění je daleko od původních představ, a toho se také zneužívá).

Jásir Abed Rabbo: Jak jsem již řekl, připravujeme další kolo jednání. Bohužel, všeobecně ovzduší nám příliš nepřeje a mnohdy musíme bojovat na několika frontách současně, abychom dosáhli průlomu. Jednak musíme dokončit, co jsme začali, ale na druhé straně se musíme zabývat denním utrpením našeho lidu a přesvědčit ho, že přes ponížení a bourání musí důvěřovat v lepší budoucnost.

Počítáte v této záležitosti s nějakou mezinárodní podporou?

Josi Bejlin: Nepočítám se žádným vnějším tlakem na izraelskou vládu, byl bych však velmi rád, kdyby bylo úsilí Izraele podporováno hlasy zvenčí. Například, kdyby arabské země prohlásily, že v případě uzavření palestinsko-izraelského míru znormalizují všechny své vztahy s Izraelem, nebo kdyby Evropská unie deklarovala, že po uzavření míru by se Izrael, a případně i Palestina, mohly při příštím kole rozšiřování ucházet o členství v Unii. Také vztahy s Amerikou by se mohly rozšířit a možná by přicházelo do úvahy členství Izraele a Palestiny v NATO. Takové potenciální stimuly, uskutečněné v případě uzavření míru, by velice pomohly dosáhnout mírovou dohodu.

Jásir Abed Rabbo: Počítáme se zvýšenou mezinárodní podporou, vždyť koneckonců izraelsko-palestinský konflikt má mezinárodní dosah a celý svět by měl převzít zodpovědnost za jeho ukončení – na základě zásady „dva národy – dva státy“, podél hranic z roku 1967, s východním Jeruzalémem jako hlavním městem palestinského státu.

Jak dlouho může trvat podle vašeho názoru uskutečnění plánu?

Josi Bejlin: Rok 2004 může být rozhodující, vždyť podle „cestovní mapy“ by už měl v roce 2005 vzniknout dočasný palestinský stát. Nebude to ale jednoduché – letos se budou konat volby do Evropského parlamentu a prezidentské volby ve Spojených státech. Zároveň však naše oblast nemůže příliš dlouho čekat. Proto doufám, že 2004 bude rokem obratu.

Jásir Abed Rabbo: Teritoriální aspekty plánu lze uskutečnit během třiceti měsíců; problém uprchlíků lze řešit během pěti let.

Světová banánová ekonomika

ROBERT ZBÍRAL

Pro většinu z nás jsou banány jen běžnou součástí jídelníčku a málokdy přemýšlíme hlouběji nad jejich rolí ve světové ekonomice či významem pro politické vztahy mezi nejmocnějšími státy světa. Cílem tohoto textu je analyzovat, proč se i nejvyspělejší ekonomiky světa, a navíc významní političtí spojenci dokáží přit o osud něčeho tak zdánlivě bezvýznamného, jako jsou banány.

Banány jsou důležitou součástí světového obchodu se zemědělskými produkty. V roce 1999 dosáhl světový obchod s banány objemu 4,8 miliardy USD, což je řadí na třetí místo za pšenici a kávu.¹⁾ Díky klimatickým či půdním požadavkům na jejich pěstování je možná jejich produkce pouze v tropických oblastech především chudých států třetího světa. Naopak téměř veškerou produkci odebírají vyspělé státy Severu, největší podíl má Evropská unie (36 procent světového impertu), USA (28 procent) a Japonsko (7 procent).²⁾ Vzorec jednostranné obchodní výměny mezi oběma bloky je zřejmý. Pokud je produkce banánů rozložena mezi mnoho zemí, z nichž žádná nemůže výrazně ovlivňovat cenu na trhu, v obchodní oblasti je situace jiná. Světový trh je totiž ovládan praktickým oligopolem nadnárodních potravinářských gigantů. Vedoucí trojku jsou americké koncerny Chiquita, Dole Foods a Del Monte, jež společně ovládají 60 procent světového obchodu. Díky tomuto podílu je jejich skutečná síla daleko větší a mohou si v podstatě diktovat podmínky v oblasti produkce banánů.

Již od založení ES se některé členské státy snažily využívat banány jako politický nástroj. To se týkalo zvláště Francie a Velké Británie, jež chtěly preferovat dovoz plodiny ze svých bývalých kolonií. Oproti nim stál blok zemí Beneluxu a Německa, v jejichž zájmu byla především co nejnižší cena, a tudíž co největší otevření trhu. Spory mezi Francií a Německem kvůli banánům ohrozily i podpis Římské smlouvy, vzájemné rozpory byly urovnány až na poslední chvíli. S postupem času převážily zájmy protekcionistů a banány se staly jedním ze základních kamenů pomoci ES rozvojovým státům, které od 70. let vystupují pod zkratkou ACP (Africa-Caribbean-Pacific). Slovy protokolu 6 Smlouvy z Lomé (1975): „Využitím rozličných nástrojů bude umožněno státům ACP získat podíl na trzích společenství a zvýšit export jejich banánů na tyto trhy.“³⁾ K zemím podporujícím protekcionismus evropského trhu s banány se přidaly i země přistupující do ES v 80. letech, které pěstují banány na svém území.

Preference států ACP by byla nadbytečná, pokud by byly schopny produkovat ba-

nány za konkurenceschopnou cenu. Tak tomu ovšem nikdy nebylo. Nejpriznivější přírodní podmínky pro pěstování banánů jsou v zemích Latinské Ameriky,⁴⁾ kde se produkují banány na ohromných plantážích vlastněných již zmíněnými nadnárodními společnostmi. Nic tedy nebrání dosáhnout velkovýroby a nízkých cen. Naproti tomu ve státech ACP banány pěstují většinou rodinné farmy a ani přírodní podmínky nejsou tak příznivé. Zatímco průměrná výrobní cena banánů v zemích ACP je 515 USD/t, například v Ekvádoru to je 162 USD/t.⁵⁾

Banánový režim ES před zavedením jednotného trhu

Postupným vývojem se v ES vytvořil fungující systém dovozu banánů, jenž víceméně vyhovoval všem aktérům. I přes společnou obchodní politiku ES byl dovoz banánů v gesci jednotlivých členských zemí. Jediným společným nástrojem se stalo dvacetiprocentní clo na dovoz banánů ze států mimo ACP, tedy předně z dolarové zóny. Uvnitř ES se však vytvořily tři skupiny států, jež k dovozům přistupovaly odlišně, a to podle svých národních preferencí. Výjimečným postavením disponovalo Německo, které zcela otevřelo svůj trh a neuplatňovalo ani již zmíněné společné clo. Na druhém pólu stály státy, které využívaly nejen společné clo, ale zároveň i systém kvót a licencí, upřednostňující tak produkci z oblasti, která je pro ně geograficky důležitá. Tento režim uplatňovala Francie (jedna třetina jejího trhu byla vyhrazena pro její bývalé africké kolonie, dvě třetiny pro banány ze zámořských departmentů), Španělsko (celý trh pro banány z Kanárských ostrovů), Velká Británie (preference pro bývalé kolonie v Karibiku), Řecko (produkce z Kréty), Portugalsko (Madeira) a Itálie (neomezený dovoz ze Somálska). Třetí skupina členských států uvalovala clo, ale nepoužívala kvóty.

Tento systém se i přes svou složitost ukázal jako životaschopný. Státy ACP byly plošně zvýhodněny pomocí bezcelního dovozu, navíc většina z nich měla praktický monopol v členské zemi jim nejbližší, kde uplatnily veškerou svou produkci. Téměř spokojeny však byly i země Latinské Ame-

riky, jež díky daleko nižším výrobním nákladům vyrovnaly celní znevýhodnění a získaly vysoký podíl na trhu v třetí skupině zemí. Další možnosti odbytu se nacházely v zemích druhé skupiny, kde země ACP či vlastní produkce členských států nebyly schopny pokrýt poptávku. V Německu jako zcela otevřeném (a také největším) trhu pak banány z dolarové zóny zcela dominovaly. Marketingové trh v rámci ES ovládaly podobně jako na světové úrovni zmíněné americké koncerny. I členské státy byly ze zřejmých důvodů spokojeny, neboť každý z nich uplatňoval režim dle vlastních zájmů.

Jednotný evropský trh a rozhodnutí EC 404/1993

Se zavedením jednotného evropského trhu bylo zřejmé, že individuální režim dovozu banánů je neslučitelný s jeho požadavky. ES byla nucena přijmout režim nový, jenž by splňoval kritéria jednotného trhu a zároveň zachoval výhody dovozců ze zemí ACP, k nimž se ES zavázala v protokolu 6 Smlouvy z Lomé.

Změně režimu předcházelo dlouhé a obtížné vyjednávání v rámci ES. Proti sobě vystupovaly dvě skupiny zemí, jedna podporující liberalizaci obchodu s banány (zastoupená Beneluxem, Německem, Dánskem), druhá toužící zachovat současnou ochranu trhu (ostatní členové ES). „Protekcionsistická“ skupina měla v Radě většina, nebyla to kvalifikovaná většina nutná pro přijetí příslušného opatření. Při hlasování v Radě ministrů zemědělství v prosinci 1992 se ale původně jednotná fronta „liberalistů“ rozpadla, když se britskému prezidentovi Rady podařilo spojit hlasování o banánech s mnoha dalšími ústupky pro odpůrce předmětného opatření (známá paketová metoda) a Belgie a Nizozemsko (jeho zástupce i přes přímý příkaz své vlády učinil opak) nakonec hlasovaly pro pokračování ochranného režimu. Obě země ale nakonec svůj souhlas odvolaly. Nové hlasování proběhlo v únoru 1993 během dánského předsednictví. Francie (ovšem tiše podporovaná Velkou Británií a Španělskem) pohrozila, že v případě nepotvrzení prosincové dohody bude vetovat všechna rozhodnutí v Radě v průběhu dalšího půl roku. Tento tlak dánský představitel, obávající se zablokování celého předsednictví, nevydržel, a nakonec hlasoval pro změněný banánový režim, jenž vstoupil v platnost pod označením 404/93.⁶⁾

Nový režim používal několik nástrojů, jmenovitě se jednalo o kvóty, cla a licence. Státy ACP mohly bezcelně dovážet banány do 875 tisíc tun ročně, nad tuto hodnotu pak byla uvalena cla v hodnotě 750 ECU/t, jejich uplatnění však bylo nepravděpodobné, neboť kvóta byla daleko vyšší než průměrné předchozí dovozy. Státy Latinské Ameriky platily clo 75 ECU za tunu do dosažení kvóty 2 milionů tun, poté již 850 ECU/t.⁷⁾ Systém licencí pak otevřeně zvýhodňoval dovozce z členských zemí na úkor amerických banánových koncernů. Nový režim

byl ve svém důsledku ještě více protekcionistický než ten předchozí. Analýza Světové banky uváděla, že zákazníci v EU za této situace platili za banány o 2,3 miliardy USD více, než by bylo možné za podmínek zcela liberálního trhu, příslušná částka byla přitom o 700 milionů USD vyšší než ztráty zákazníků z předchozího režimu.⁸⁾

Mezinárodní spory o banánový režim Evropské unie

Uplatňování rozhodnutí 404/93 přineslo významné změny na trhu prodeje banánů v EU. Zatímco v roce 1992 měla vedoucí podíl na trhu Chiquita s podílem přes 30 procent, následovaná Dole (12 procent), a Del Monte (8 procent); v roce 1995 podíl Chiquity vinou jejich chybných předpokladů ohledně vývoje banánového režimu poklesl na pouhých 19 procent, zatímco Dole a Del Monte své podíly na trhu udržely. Oslabení Chiquity využili preferovaní dovozci z EU využívající pro ně výhodného systému licencí.⁹⁾ Nejen Chiquita ale tratila se zavedením rozhodnutí 404/93. Země dolarové zóny nemohly zvyšovat svůj export do EU, jelikož dosáhly stropu kvóty. Nový režim navíc vedl k růstu cen banánů v Evropské unii, což se odrazilo v menší spotřebě (např. v Německu klesla poptávka o 25 procent), a tím dalším ztrátám pro producenty.¹⁰⁾

Za těchto okolností se pět států z dolarové zóny¹¹⁾ rozhodlo žalovat nový režim v rámci arbitráže v GATT, a ačkoliv arbitráž prohlásila režim za nekompatibilní s pravidly GATT, Evropská unie díky hlasovacím mechanismům rozhodnutí vetovala. V této době byl GATT ale nahrazen Světovou obchodní organizací (WTO), jejíž pravidla pro řešení sporů jsou přísnější. V rámci WTO totiž již nemůže odpůrce ve sporu rozhodnutí vetovat. Díky předchozím výrokům arbitráže GATT bylo pravděpodobné, že banánový režim by v případě sporu na půdě WTO byl opět rozhodnut v neprospěch Evropské unie.

Tuto nepříznivou změnu si uvědomovala i Komise a přistoupila k protiofenzivě. Zcela v intencích hesla „rozděl a panuj“ nabídla původním žalobcům, aby se vzdali svého budoucího odporu výměnou za ústupky v jejich prospěch. Ujednání, jež vešlo v povědomí pod názvem Rámcová dohoda o banánech, umožnilo čtyřem z žalobců (Guatemala na dohodu nerefletovala) zvýšit své dovozy banánů do EU. Na oplátku se vzdali možnosti žalovat banánový režim v arbitráži WTO až do roku 2002. Tato dohoda sice rozbila původně jednotnou frontu odpůrců, na druhou stranu ale zhorši-

la postavení nepreferovaných států, přímo je vyzývala k právnímu kroku.

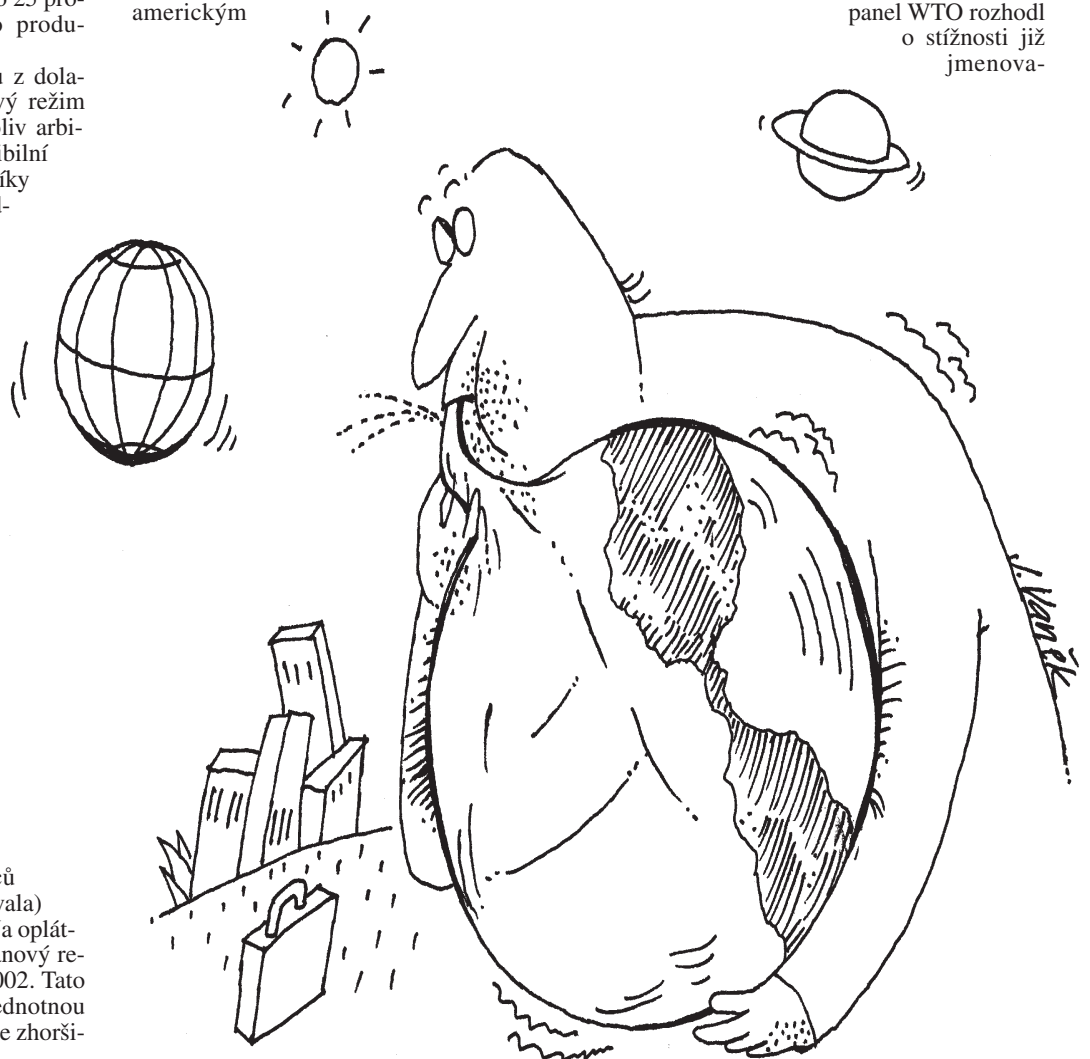
Dne 11. dubna 1996 podaly Honduras, Guatemala, Ekvádor a Mexiko žádost o sestavení arbitrážního panelu, který by posoudil soulad banánového režimu EU s pravidly WTO. Oproti předchozímu případu se však odpůrci odlišovali přímou účastí USA v předmětném sporu. Spojené státy se připojily zejména v zájmu společnosti Chiquita. Ta od roku 1994 vyvíjela enormní nátlak na vládu USA, aby se angažovala v její prospěch. Lobbvání společnosti dosáhlo stavu, který vysoký úředník ve Washingtonu nazval „nejvyšším stupněm legální korupce“. Chiquita se v letech 1994–96 stala druhým nejvyšším příspěvatelem do pokladny jak Republikánské, tak Demokratické strany. Rozhodnutí Clintonovy administrativy připojit se ke stížnosti k WTO bylo učiněno pouhých 24 hodin poté, co na účet jeho strany Chiquita věnovala půl milionu USD.¹²⁾ Kandidát na prezidenta v roce 1996 Bob Dole proslul svými dobrými vztahy s majitelem Chiquity Carlem Lindnerem do té míry, že dostal přezdívku „banánový republikán“.¹³⁾

Spojené státy vystupovaly proti režimu z vícero důvodů. Jejich cílem bylo pomoci americkým

koncernům, v menší míře i spřáteleným režimům Latinské Ameriky. Hlavním zastáncem tvrdého postoje vůči EU se stal Kongres, v němž v tehdejší době měli převahu republikáni, což do značné míry ovlivňovalo i pozici Clintonovy administrativy. „Objektivním“ (rozuměj morálně ospravedlnujícím) argumentem pak bylo, že je nesprávné protežovat jednu skupinu chudých zemí (ACP) na úkor ostatních a že zde existují jiné, ekonomicky výhodnější způsoby, jak pomoci zemím ACP, závislým na vývozu banánů, například přímé subvence. O tom, že na tomto tvrzení bylo něco pravdy, svědčí i ekonomické propočty, podle nichž pouhých 7,5 procenta peněz zaplacených zákazníky v EU v důsledku režimu skončilo v rukou farmářů v zemích ACP, v jejichž prospěch byl režim vytvořen.¹⁴⁾

Nesmířitelný postoj zastávala i Evropská unie. Členské státy po podání stížnosti k WTO dokonce odmítly dát Komisi právo k vyjednávání o situaci. Evropská unie především dovozovala, že k podpoře zemí ACP se zavázala ve Smlouvě z Lomé, a pokud jde o právní otázku věci (vzhledem k WTO), tato pomoc je povolena díky výjimce, jež byla jak součástí GATT, tak i WTO (tzv. Lomé Waiver).

V roce 1997 arbitrážní panel WTO rozhodl o stížnosti již jmenova-

ných pěti navrhovatelů. Ačkoliv potvrdil možnost EU poskytovat státům ACP výhodu ve formě lepších tarifů a cel na základě Lomé Waiver, určil, že na kvóty a licence se tato výjimka nevztahuje. Evropské unii bylo nařízeno postarat se o nápravu do 1. ledna 1999. Státy EU se opět musely rozhodnout na změně režimu. Situace při vyjednávání byla neuvěřitelně podobná té na přelomu let 1992–93. Rada byla opět hluboce rozdělena ohledně míry případné revize režimu, státy přistoupivší v roce 1995 posílily tábor „liberálů“, a poměr sil byl tak více vyrovnaný. V době rozhodování předsedala Radě Velká Británie, která znovu uplatnila paketovou metodu pro větší průchodnost zachování ochranných mezi odpůrci. V této souvislosti je nutné si uvědomit i časový faktor, kdy s přibližujícím zavedením společné evropské měny nikdo neměl zájem vstupovat do interních sporů. Letitý odporce banánového režimu – Německo – nezasáhlo, a tak se tábor prosazující mohutné změny rozpadl a proti konečnému rozhodnutí hlasovaly jen Dánsko a Nizozemsko, což na blokaci nestačilo.¹⁵⁾ Pozměněný režim byl sice podle EU v souladu s požadavky WTO, ve skutečnosti však změny byly pouze kosmetické a rozhodně nedokazovaly, že by Evropská unie byla ochotná k ústupkům.

Po vstupu nového banánového režimu EU v platnost 1. ledna 1999 byla odpověď USA rozhodná. Aniž by čekaly na rozhodnutí WTO ohledně pozměněného režimu, uvalily v březnu 1999 jednostranné ekonomické sankce proti Evropské unii zavedením stoprocentních cel proti vybraným výrobkům (např. luxusní kabelky, kašmírové svetry, pekorínský sýr atd.) v hodnotě přes 500 milionů USD, což dle administrativy byla výše ztrát amerických firem způsobená protekcionismem Evropské unie. Hlavní důvody tvrdého postupu lze ovšem opět hledat v politické rovině, především dvě události stojí za zaznamenání. Zaprvé blížící se volby do Kongresu a pak proces impeachmentu, kdy se Clinton snažil odvrátit pozornost od svého skandálu a také naklonit si konzervativní Kongres.

Reakce na zavedení sankcí byla v Evropské unii bouřlivá a často i emotivní. Spojení typu „nemožný krok“ či „naprosto iracionální přístup“ byla běžná.¹⁶⁾ Evropská unie okamžitě podala stížnost k WTO, v čemž ji podpořily i ostatní světové obchodní mocnosti Japonsko a Kanada, které se obávaly podobné jednostranných akcí ze strany USA v budoucnu.¹⁷⁾ Arbitrážní panel WTO se sešel v březnu 1999 a potvrdil, že i změněný režim banánů v Evropské unii je v rozporu s pravidly WTO. Zároveň umožnil Spojeným státům použít proti EU obchodní sankce ve výši 191 milionů USD, Ekvádoru pak do výše 201 milionů USD. Ačkoliv USA prohlásily toto rozhodnutí za své vítězství, nebylo zcela úplné, neboť výše sankcí byla určena výrazně níže než původní jednostranné sankce, a pozdější rozhodnutí WTO jednostranné sankce ze strany USA prohlásilo za nelegální.

Další průběh sporu již připomínal frašku, nikoliv jednání dvou nejvyspělejších a nejmocnějších světových ekonomik. Evropská unie opět provedla kosmetické úpravy, USA nesohlasily a uvažovaly o zavedení obchodních sankcí na principu karuselu, podle kterého by sankce byly postupně uvalovány na rozdílné druhy zboží, což by zasáhlo větší množství evropských firem, a tak se i zvýšil politický tlak na EU. Těchto vzájemných útoků proběhlo ještě několik, ale oběma stranám již začínalo být zřejmé, že je nutné dosáhnout příměří. To se podařilo až 11. dubna 2001, kdy obě strany uzavřely dohodu, jež ze strany EU významně upravila banánový režim s tím, že od 1. ledna 2006 budou státy ACP podporovány jen formou nižších cel a kvóty a licence budou zcela zrušeny. Spojené státy se naopak zavázaly ukončit sankce a slíbily podporu udržení výjimky preferenčního jednání se státy ACP ze strany Evropské unie (Lomé Waiver) v rámci WTO. Dohoda byla možná i díky obratnému vyjednávání komisaře pro zahraniční obchod Pascala Lamyho, jenž se snažil vyřešit spor více než jeho předchůdce Sir Leon Brittain.¹⁸⁾ Tato dohoda byla později posvěcena i v Radě ministrů, a celý spor tak byl úspěšně ukončen.

Banánový režim byl vždy jedním z nejkontroverznějších témat, a to jak vně, tak uvnitř ES/EU. V málokteré jiné otázce se členské státy dělily podle tak ostré linie na odpůrce a příznivce opatření, navíc když jednotlivé tábory byly svým složením v jiných oblastech nevidány. Jak již bylo zmíněno, mnoho ekonomů považovalo systém za iracionální a navrhovalo několik způsobů, jak ho změnit tak, aby země ACP dostaly peněz více, spotřebitelé v EU zaplatili méně, a přitom by vše bylo v souladu s požadavky WTO. Brent Borrel vysvětloval režim pomocí tří premis:

- Jedná se o čestný, ale velice hloupý pokus, jak pomoci chudým (tedy státům ACP).

- Jedná se o nepoctivý, ale vychytralý pokus, jak pomoci bohatým (tedy evropským distributorům banánů).

- Něco mezi tím.¹⁹⁾

Samotný spor o banánový režim byl i přes svou na první pohled komickou podobu událostí s výrazným dopadem na mezinárodní politiku, především pak na světový obchod a roli Světové obchodní organizace. Spor se stal nejdelším obchodním konfliktem řešeným na půdě WTO a ve své podstatě sloužil jako lakmusový papírek toho, zda se nová organizace osvědčí. V období, kdy USA uvalily na EU jednostranné obchodní sankce, panovaly dokonce obavy, že nejenže může dojít ke zhroutení WTO, ale i celého systému mezinárodního obchodu a trvalé roztržce mezi oběma atlantickými partnery. Tato katastrofická obava se ale nenaplnila a oba aktéři se nakonec byli schopni dohodnout. Jak však podotkl úvodník *Financial Times* po uzavření dohody mezi USA a EU, oslava nebyla na místě. Není totiž mistrovstvím (navíc po podob-

ném průběhu) obchodní spory urovnat, je nutné se naučit jim předcházet.²⁰⁾ Ohledně banánů však tato doporučení jsou pravděpodobně zbytečná. Ostatně jak jeden z členů Komise prohlásil: „Nikdy není možné brát něco jako jisté, pokud se to týká banánů.“²¹⁾

rzbiral@seznam.cz

¹⁾ Read, Robert, 2001. 'The Anatomy of the EU-US WTO Banana Trade Dispute'. *The Estey Centre Journal of International Law and Trade Policy*, r. 2, č. 2, 258.

²⁾ Údaje z roku 1996. The Institute of Food and Agricultural Sciences 1997, 'Implications of Changes in the EU Banana Regime For World Banana Trade'. Gainesville, FL: University of Florida, 4.

³⁾ ACP Secretariat, 1999. *ACP-EEC Convention Signed at Lome on 28 February 1975* [Internet]. Citováno 24. ledna 2003, dostupné na <http://www.acpsec.org/gb/lome/lomel.htm#76.%20Protocol%20no>

⁴⁾ V textu bude používán pro tuto oblast i synonymní termín „dolarová zóna“.

⁵⁾ Hanrahan, Charles E., 1999. *The U.S.-European Union Banana Dispute* [Internet]. Citováno 27. ledna 2003, dostupné na <http://www.ncseonline.org/NLE/CRSreports/Economics/econ-39.cfm?&CFID=12742896&CFTOKEN=7941746>

⁶⁾ Cadot, Olivier, a Douglas Weber, 2001. 'Banana Splits and Slipping over Banana Skins: The European and Trans-Atlantic Politics of Bananas'. *EUI Working Paper No. 2001/3*. San Benedetto, Italy: European University Institute, 22–4.

⁷⁾ Kvóty pro země z dolarové zóny byly přesně na úrovni jejich předchozích dovozů, neumožňovaly tedy žádný růst.

⁸⁾ Barclay, Christopher, 1999. 'The Trade Dispute between the EU and the USA over Bananas'. *Research Paper 99/28*. Londýn, Británie: House of Commons Library, 9.

⁹⁾ Chambron, Anne-Claire, 1999. 'Bananas: The "Green Gold" of the TNCs'. Londýn, Británie: UK Food Group, 17.

¹⁰⁾ Borrel, Brent, 1999. 'Bananas: straightening out bent ideas on trade as aid'. Příspěvek prezentován na Conference on agriculture and new trade agenda from a development perspective. Ženeva, Švýcarsko: 1.–2. října 1999, 7.

¹¹⁾ Guatemala, Kostarika, Kolumbie, Nikaragua, Venezuela.

¹²⁾ Více o lobbování Chiquity Cadot & Weber 2001, 27–8.

¹³⁾ *Financial Times*, 1996. 'Bruised Fruit'. *Financial Times*, 21. října 1996, 17.

¹⁴⁾ Barclay 1999, 14.

¹⁵⁾ Cadot & Weber 2001, 30. Kancléř Kohl řekl prezidentu Chirakovi: „Problém banánů je vaše věc – necháme vás postarat se o něj.“

¹⁶⁾ Viz Denny, Charlotte, a Stephen Bates, 1999. *Bananas: it's a trade war* [Internet]. Citováno 25. října 2003, dostupné na <http://www.guardian.co.uk/banana/Story/0,2763,208540,00.html>

¹⁷⁾ de Jonquieres, Guy, 1999. 'Trade Goes Bananas'. *Financial Times*, 26. ledna 1999, 19.

¹⁸⁾ Alden, Edward, Deborah Hargreaves, 2001. 'US and EU agree on banana imports'. *Financial Times*, 12. dubna 2001, 14. Není jisté bez zájmovosti, že do jedné hodiny po uzavření dohody stouply akcie Chiquity o více než 50 procent.

¹⁹⁾ Wolf, Martin, 1999. 'Going Bananas'. *Financial Times*, 24. března 1999, 18.

²⁰⁾ *Financial Times*, 2001. 'Leader: Banana deal'. *Financial Times*, 12. dubna 2001, 22.

²¹⁾ Cadot & Weber 2001, 37.

Řecko v EU a NATO: armáda a strategie

V březnu letošního roku se v Řecku konaly parlamentní volby. Zahraniční a bezpečnostní politika Helénské republiky (Elliniki Dimokratia) byla jedním z témat předvolební kampaně. Stále však existují trvalé konstanty. V oblasti zmiňovaných politik lze vypořádat relativně konsolidované vzorce, které určují zahraničněpolitickou a bezpečnostní orientaci strategicky významného členského státu NATO i Evropské unie. Předkládaný text se ve stručnosti zabývá aktuální problematikou členství Řecka v EU a NATO a způsobem, kterým členství v těchto organizacích determinuje řeckou zahraniční a bezpečnostní politiku.

JAN ZÁVĚŠICKÝ

Evropská unie

Řecko se stalo členem EU v roce 1981 a zařadilo se postupně mezi prointegračně zaměřené členy. Postoje Řecka v tomto směru motivovala především snaha získat bezpečnostní a politické záruky vůči Turecku. Členství v Evropské unii je nadále významným prvkem a současně nástrojem řecké zahraniční a bezpečnostní politiky. Mimo jiné právě z těchto důvodů podporuje Řecko uplatňování federálních prvků v procesu evropské integrace. Na rozdíl od Turecka je členství v Evropské unii jedním z mála indikátorů, jimiž Řecko svého východního souseda „převyšuje“.¹⁾

Komplikované řecko-turecké vztahy nadále bránily vytváření společné Evropské bezpečnostní a obranné politiky (European Security and Defence Policy – ESDP), protože Turecko blokovalo přijetí dohody o vztahu EU a NATO v otázce využívání prostředků a kapacit Aliance.²⁾ Až během kodaňského summitu Evropské unie pak došlo k zásadnímu průlomů v otázce vztahů ESDP a NATO. Na společném zasedání Severoatlantické rady a Politického a bezpečnostního výboru EU 16. prosince 2002 byla podepsána společná deklarace o „nové éře spolupráce mezi oběma organizace-

mi“, která obsahovala hlavní prvky dohody, uznání strategického partnerství a připravenost k jeho kodifikaci. Klíčovým předpokladem pro úspěch jednání byla změna tureckého postoje v otázce participace v ESDP evropských spojenců v NATO, kteří stojí mimo EU.³⁾

V první polovině roku 2003 vystupovalo Řecko jako předsednický stát Evropské unie, přičemž v oblasti ESDP předsedalo již během dánského předsednictví. Mezi pěti prioritami řeckého předsednictví dominovala oblast ESDP, integrální součástí Společné zahraniční a bezpečnostní politiky (Common Foreign and Security Policy – CFSP). Athény kladly důraz zvláště na otázku vztahů EU k balkánskému regionu a Středomoří, vztahů Unie k oblasti Černého moře, Blízkému východu, Bělorusku, Ukrajině a Moldávii, oblasti Kavkazu a Rusku. Vztahy mezi Evropskou unií a USA nemohlo řecké předsednictví rovněž opominout.⁴⁾ Boj proti terorismu a šíření zbraní hromadného ničení agendu jednání nevyhnutelně doplňovaly. V rámci ESDP se pozornost soustředila na zvyšování vojenských kapacit EU (ECAP – European Capabilities Action Plan), dosažení plné operability evropských sil a na vojenskou zbrojní spolupráci.⁵⁾ Řecké předsednictví uvítalo doporučení předložené generálním tajemníkem a Vysokým představitelem Javierem Solanou týkající se všeobecné strategie v oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky.⁶⁾ Vlastní bezpečnostní strategie Evropské unie je pro Athény z hlediska jejich přístupu k ESDP nutností.

Ke kontroverznímu „pralinkovému summitu“ čtyř evropských spojenců⁷⁾ se Řecko postavilo odmítavě, jiný postoj se v tehdejší situaci snad ani nechal očekávat. Řecko se však podobně jako Francie staví k projektu evropských vojenských sil tak, že

by měly být na Spojených státech a ostatních spojencích v NATO více nezávislé a od sil Aliance oddělené.⁸⁾ Řekové patří k největším zastáncům začlenění závazku vzájemné obrany do případné ústavní smlouvy EU.⁹⁾

Na plánovací konferenci v listopadu 2000 v Bruselu (Capabilities Commitment Conference) potvrdily členské státy vyčlenění jednotek ze svých armád o celkovém počtu přes 100 000 vojáků pro potřeby operací Evropské unie. Helsinský katalog vojenských sil zahrnuje 100 000 vojáků, více než 400 bojových letadel a 100 lodí. Řecko dalo k dispozici následující kapacity: celkem 4700 mužů a žen, operační velitelství (500 vojáků), 1 mechanizovanou brigádu, 1 prapor pěchoty (3550 vojáků), 1 letku útočných helikoptér, 4 až 6 transportních helikoptér, 42 bojových letounů, 4 transportní letouny, 1 ponorku a doprovodné eskortní lodě (celkem 13 vojenských plavidel), protivzdušné systémy krátkého dosahu typu SHORAD (short-range air defense) ad.¹⁰⁾

Severoatlantická aliance

Dnešní Helénská republika vstoupila ještě jako monarchie do Organizace Severoatlantické smlouvy spolu s Tureckem k 18. únoru 1952. Alianci pragmaticky Řecko využívá k upevnění vlastní pozice jak vůči spojencům, tak v regionu.¹¹⁾ Athény uvítaly přistoupení Rumunska a Bulharska k NATO a celé rozšíření Aliance v březnu 2004. Řecko se účastnilo a účastní mnohonárodnostních mírových misí NATO v Bosně a Hercegovině (IFOR a SFOR), operací „Allied Harmony“, „Amber Fox“ i „Essential Harvest“ v Bývalé jugoslávské republice Makedonie (Former Yugoslav Republic of Macedonia – FYROM).¹²⁾ Do operace NATO „Essential Harvest“ na odzbrojení makedonských Albánců vyslalo Řecko na 400 příslušníků ozbrojených sil a vojenskou techniku. V současné misi SFOR působí přes 200 vojáků. Řečtí vojáci se rovněž účastní mise KFOR v Kosovu, stejně tak jako na jaře 1999 řecké jednotky participovaly během operace „Allied Force“ na akcích na podporu kosovským uprchlíkům. Samotné vojenské operace „Allied Force“ se však Řecko aktivně neúčastnilo. Důvodem byly jednak nadstandardní vztahy s Bělehradem a jednak silné protiamerické a protialianční nálady ve veřejnosti.¹³⁾ Do Sil rychlé reakce NATO (Rapid Reactions Forces, NRF) vyslalo Řecko na 300 příslušníků svých ozbrojených sil.¹⁴⁾

Řecké členství v Severoatlantické alianci působí podobně jako členství v Evropské unii a i zde Athény zcela zřetelně sledují vlastní národní zájmy. Z hlediska NATO hraje Řecko ve změně strategického prostředí, spolu s Tureckem, důležitou úlohu. V rámci nové velitelské struktury NATO je jedno ze čtyř Spojeneckých subregionálních velitelství (Sub-Regional Command, SJCR)¹⁵⁾ NATO v jižní Evropě situováno v řecké Larisse (JHQ SOUTHCENT, Joint Command South Centre, Larissa).¹⁶⁾ Mezi dalšími důvody, proč je Řecko pro NATO tak důležitou zemí, je fakt, že proces rozšiřování Aliance na východ posunuje Řecko do geograficky bližší pozice, ze které bude možno

Tabulka 1

Současné početní stavy řeckých ozbrojených sil (leden 2004).¹⁹⁾

Řecké ozbrojené síly		
aktivní ozbrojené síly:	zálohy:	branci:
153 821 osob	291 000 osob	98 000 (odhad)
polovojenské síly: pobřežní a celní stráž: cca 4000 osob		
Pozemní vojsko	Vojenské letectvo	Vojenské námořnictvo
109 226 osob	24 705 osob	19 850 osob
tanky 1 735 obrněná vozidla 2 771 helikoptéry 20 bitevní vrtulníky 153	bojová letadla 289 transportní letouny 30 helikoptéry 23	fregaty 12 korvety 5 ponorky 12 hlídkové lodě 35 minolovky 18

řídít aktivity NATO na Balkáně a vhodně integrovat vojenský personál nových členů (Bulharska, Rumunska, Slovinska). V budoucnu budou pokračovat snahy FYROM i Albánie stát se členy NATO a z hlediska podpory těchto snah bude Řecko hrát signifikantní roli. Rovněž operace Aliance mimo území jejích členů budou probíhat ve východním Středomoří, na Blízkém východě, v severní Africe a také jihozápadní Asii. Řecko (společně s Tureckem) ponese v oblasti obranných zájmů NATO větší zodpovědnost než kdykoliv předtím.¹⁷⁾

Struktura a reforma armády

Kromě provádění mírových a humanitárních operací klade řecká armáda důraz na obranu územní integrity, demokratického státního zřízení, politické nezávislosti a obranu národních zájmů. Armádní reforma byla zahájena v roce 1999. Cílem transformace je přetvořit řecké ozbrojené síly ve flexibilní organizaci moderního typu. Ozbrojené síly mají být v budoucnu schopny účasti v nadnárodních účelových seskupeních. Důraz je kladen na princip modularity – existence relativně samostatných útvarů, interoperabilních se silami jiných států (především v rámci NATO a EU). Transformace zasáhne rovněž rozložení a alokaci ozbrojených sil na řeckém území, a dojde ke zrušení mnoha posádek. Geograficky mají být sníženy zejména početní stavy v Epiru a Makedonii v severním Řecku. Status quo má být zachován v oblasti Egejského moře a Thrákie. Zřejmě je zde řecká snaha o dosažení strategické rovnováhy mezi Řeckem a Tureckem. Výsledný početní stav žen a mužů v uniformě má být na úrovni 142 tisíc osob.¹⁸⁾ Současný stav řeckých ozbrojených sil znázorňuje tabulka 1.

Postupně bude snižován také obranný rozpočet, výhledově o asi 250 milionů eur ročně s tím, že mezi lety 2010 až 2015 by podíl obranných výdajů na hrubém domácím produktu měl dosáhnout výše 2,7 procenta HDP. Ve fiskálním roce 2002 dosahuje podíl obranných výdajů zhruba 4,9 procenta HDP,

což je nejvíce ze všech členských států Evropské unie, které jsou současně členy NATO.²⁰⁾ V roce 2002 dosahoval v armádním rozpočtu podíl osobních výdajů 66,1 procenta a výdajů na akvizici vojenské techniky a materiálu 14,2 procenta.²¹⁾

V současnosti má Řecko armádu založenou na konskripčním principu. Branná vojenská povinnost platí pro muže od 19 do 50 let. S platností od 1. ledna 2003 je délka vojenské služby v pozemním vojsku 1 rok, v letectvu 14 a v námořnictvu 15 měsíců. Všechny uvedené časové lhůty byly dříve delší a dnešní stav je výsledkem jejich postupného zkracování během několika posledních let.²²⁾ V souvislosti s reformou řecké armády je možné počítat se zavedením

Tabulka 2

Principy a cíle Národní obranné politiky

Základní principy NDP:	Cíle NDP:
<ul style="list-style-type: none"> • uchování statu quo v oblasti jihovýchodní Evropy v souladu s relevantními smlouvami (CFE, Open Skies Treaty), dohodami, principy mezinárodního práva, Charty OSN a Závěrečného aktu Helenské konference; • princip suverenity a teritoriální integrity; • respekt a úcta k principům míru, stability a mezinárodní bezpečnosti a aktivní participace na mezinárodním úsilí k jejich prosazení; • bezpečnost kyperských Řeků; • odmítnutí použití a akvizice zbraní hromadného ničení a jejich šíření; • mírové řešení sporů a důraz na preventivní přístup k bezpečnostním hrozbám skrze politické, diplomatické a vojenské kapacity. 	<ul style="list-style-type: none"> • teritoriální integrity a ochrana politické nezávislosti, suverenity a bezpečnosti obyvatelstva; • garantování bezpečnosti kyperských Řeků a řeckých menšin v zahraničí; • schopnost územní, letecké a námořní obrany a udržení odpovídajících kapacit a prostředků a jejich účinný strategický transport; • stabilita v regionu a uchování vojenské rovnováhy; • uchování dobrých sousedských vztahů a spolupráce v oblasti řeckého geopolitického zájmu v Evropě, na Jadranu, Balkáně a v oblasti Černého moře, východního Středomoří, Středního východu a severní Africe; • rozvoj národního hospodářství skrze rozvoj zbrojního průmyslu, implementace výzkumných a zbrojních programů; • rozvoj vztahů s civilní veřejností a pozitivní vnímání ozbrojených sil.

profesionální armády a zrušením branné vojenské povinnosti, nicméně jde spíše o otázku dlouhodobého vývoje.

Bezpečnostní strategie a koncepce obrany

Řecká obranná a bezpečnostní politika je koncipována v souladu s Národní bezpečnostní strategií, Národní obrannou politikou a Národní vojenskou strategií.²³⁾ Mezi hlavní cíle Národní strategie (National Strategy) patří:

- ochrana územní integrity a politické suverenity před veškerými druhy hrozeb;
- prosazování a obrana řeckých národních zájmů a získávání odpovídající mezinárodní podpory;
- podpora proevropské orientace země;
- posilování role Řecka a maximalizace výhod plynoucích z členství v mezinárodních organizacích (EU, NATO, OSN, OBSE), jakož i dodržování práv a povinností plynoucích z členství v nich;
- upevnění role Řecka jako balkánského pilíře Evropské unie;
- rozvoj víceúrovňové politické, ekonomické, kulturní a sociální spolupráce v oblasti Balkánu a dále Černého moře a oblasti východního Středomoří se zaměřením na udržení a posilování míru, bezpečnosti, hospodářské prosperity a společenského rozvoje v regionu;
- role Řecka jako celosvětového metropolitního centra helénismu.

Národní obranná politika (National Defence Policy – NDP) je součástí Národní strategie, prosazuje národní zájmy a cíle v souladu s politikou určenou řeckou vládou a jejími orgány. NDP definuje způsoby a koncepci použití vojenských ozbrojených sil Helénské republiky. Výčet principů a cílů NDP pro srovnání udává tabulka 2.

Národní vojenská strategie (National Military Strategy – NMS) je odvozena z NDP a určuje jak poslání a fungování ozbrojených sil, tak i způsoby nasazení a použití v souladu s cíli NDP. NMS definuje strategické určení ozbrojených sil, které mají ve vztahu k národní bezpečnosti zajistit účinné odstranění vůči vojenským hrozbám. Klíčovou hrozbou je podle NMS primárně turecká agrese, až na druhém místě jsou zmíněny další bezpečnostní hrozby, kterými se myslí především nestabilita a možnost eskalace napětí na Balkáně. Vojenská strategie (doktrína) má obranný charakter, jejím cílem je zvýšit připravenost a kapacity ozbrojených sil za účelem implementace NDP.

NMS se dále zakládá na:

- „pružné reakci“ – adekvátní, rychlé, selektivní a účinné odpovědi řeckých sil na celé spektrum útoků a hrozeb až po vedení války. Počítá se především s oblastí Egejského moře a s Thrákií.

- „dostatečnosti obranných sil“ – odporu vůči nekontrolovatelným závodům ve zbrojení. Je to snaha o systematické zavádění moderních vojenských technologií, modernizaci armády a odpovídající výcvik lidských zdrojů.

- schopnosti zajistit „Společnou řeckokyperskou obrannou oblast“ – ustavenou pod vlivem „turecké hrozby“. Jde o společnou obrannou iniciativu Řecka a Kyperské republiky, která vytváří zónu společné obrany s cílem čelit případné agresi proti jedné ze zúčastněných stran.

Prognóza bezpečnostního vývoje

Z geopolitického postavení zemí vyplývají specifika, která konstituují základní bezpečnostní problémy a priority. V prvé řadě se jedná o rizika plynoucí z hrozby nestability na Balkáně a konfliktů vztah s Tureckem. Pro mezinárodní organizovaný zločin je Řecko vstupní branou do Evropské unie a celé Evropy. Mezinárodní terorismus a jeho aktivity znamenají další ohrožení řecké a evropské bezpečnosti, přičemž charakter této hrozby výrazně přesahuje hranice regionu podobně, jako je tomu u dalších zmíněných bezpečnostních hrozeb.²⁴⁾

Z postavení v postbipolárním období Řecka vyplývají konkrétní příležitosti i problémy. Problémy plynou z fluktuující situace a nestability v sousedství Řecka, které přicházejí ze tří oblastí – Balkánu, Blízkého východu, Kavkazu a Střední Asie. Negativní dopad má soupeření vyspělých průmyslových zemí o přístup k přírodním a nerostným zdrojům ve Střední Asii. Na druhou stranu přinesla epocha po ukončení studené války Řecku některé možnosti a příležitosti. Nej důležitější změnou, která zahraničněpolitické a bezpečnostní postavení Řecka zásadním způsobem modifikuje, je proměna základní tenze bipolárního světa (vztahy Západ–Východ) na „novou polaritu“ (vztah Sever–Jih). Ohnisko mezinárodní bezpečnosti se přesunulo ze střední Evropy do perimetru východního Středomoří a Středního východu. Řecko, Turecko a Kypr znamenají důležité faktory pro udržení míru, stability a bezpečnosti v regionu. Díky své strategické poloze bude hrát Řecko významnou roli v procesu konsolidace Balkánu, oblasti Černého a Stře-

dozemního moře a stane se důležitým spojovacím prvkem mezi těmito regiony a Evropou.²⁵⁾ Nelze opomenout Turecko a jeho zahraničněpolitické a bezpečnostní zájmy, které se s řeckými nezdírká kříží.

První náznak trvalejšího zlepšení by přineslo sjednocení Kypru a jeho vstup do Evropské unie. Pragmatický přístup politických a mocenských elit obou zemí znamená záruku pokračující konsolidace a zlepšování vzájemných bilaterálních vztahů.

jan.zavesicky@seznam.cz

Text je v upravené podobě součástí sborníku „Zahraniční a bezpečnostní politika vybraných balkánských zemí“, který vydá MU v Brně.

¹⁾ K rozdílu a asymetrii mezi Řeckem a Tureckem v oblasti vojenských kapacit viz dále Copley, R., Gregory. *Asymmetry among allies. Defense & Foreign Affairs Strategic Policy*. Alexandria: Jan 2001. Vol. 29, Iss. 1; pg. 4, 6 pgs. Dostupné na <http://gateway.proquest.com/>

²⁾ Srovnej např. Grant, Charles. *A European view of ESDP*. IISS/CEPS European Security Forum, 10 September 2001. <http://www.iiss.org/eusec/grant.htm>

³⁾ Turecko se do té doby snažilo aplikovat model přidruženého členství k ZEU i na EBOP. a tak se stát faktickým členem II. pilíře Evropské unie. Dále např. Khol, R.: *Bezpečnostní a obranná politika EU: ambice a realita na počátku roku 2003*. Mezinárodní politika, 3/2003, s. 8.

⁴⁾ Výběr témat odpovídá, jak je již pravidlem, zájmům předsednické země. Viz dále Internetové stránky řeckého předsednictví, Greek Presidency EU. *Our Europe, Priorities of the Greek Presidency*. http://www.eu2003.gr/multimedia/pdf/2002_12/267.pdf. Srovnej Gi-aloglou, Kyriakos. *Aristides Agathocles: The Priorities of the Greek Presidency*. Centre for European Policy Studies (CEPS). http://www.ceps.be/Article.php?article_id=95 K postojům Řecka k CFSP a ESDP dále projev ministra obrany Helénské republiky: Papantoniou, Yannis. *European Foreign and Security Policy and the New Global Challenges*. The London School of Economics and Political Science, London, March 4, 2003. <http://www.lse.ac.uk/collections/hellenicobservatory/pdf/PapantoniouSpeech4March.pdf>

⁵⁾ Viz návrh vytvoření Evropské agentury pro vyzbrojování, výzkum a vojenské kapacity (European Armaments, Research and Military Capabilities Agency).

⁶⁾ Thessaloniki European Council, 19–20 June 2003: Presidency Conclusions, <http://www.eu2003.gr/en/articles/2003/6/20/3121/>

⁷⁾ V kontextu evropské obrany by se součástí „evropské ústavy“ měla stát Evropská bezpečnostní a obranná unie. Snad nejkontroverznějším návrhem celého setkání je plán na vytvoření zárodku evropského velitelství pro plánování a vedení operací Evropské unie. Karásek, Tomáš. *Evropská armáda: realita, projekt, fikce?*. Mezinárodní politika, 8/2003, s. 26. Srovnej Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik (German Council on Foreign Relations): Meeting of the Heads of State and Government of Germany, France, Luxembourg and Belgium on European Defence, 29 April 2003 in Brussels, Internationale Politik (Transatlantic Edition) http://www.dgap.org/english/tip/tip0302/ge_fr_lu_be_290_403.htm

⁸⁾ Papandreu, A., Yeoryios: *The Future of Europe after Iraq*, lecture delivered at St. Antony's College, University of Oxford, 6/5/03. Dostupné na stránkách řeckého předsednictví EU: <http://www.eu2003.gr/en/articles/2003/5/8/2707/> Srovnej Misiak, Slawomir. *Politika Řecka ve vztahu k formování Společné bezpečnosti a obranné politiky Evropské unie*.

⁹⁾ Řekové patří spolu s Itálií a Lucemburčany mezi největší zastávce CFSP, společné evropské obrany a přesunu rozhodovacích pravomocí v oblasti bezpečnostní politiky na nadnárodní úroveň EU. Viz European Commission, EUROBAROMETER, *Public Opinion in European Union*, Report Number 58 Release: March 2003 Fieldwork: Oct. – Nov. 2002, on-line verze http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb58/eb.pdf, 58, s. 71–75.

¹⁰⁾ Robinson, Colin: *The European Union's „Headline Goal“ – Current Status*, Center for Defense Informa-

tion (CDI), http://www.edi.org/document/search/displaydoc.cfm?DocumentID=966&StartRow=1&ListRows/10#_ftnref1 a dále řecké ministerstvo zahraničních věcí, http://www.mfa.gr/english/foreign_policy/eu/eu_relations/keppa_epaa/epaa.html

¹¹⁾ Vztah ke Spojeným státům, nejsilnějšímu spojení v NATO, je ve světle alianční spolupráce zvláště důležitý a v Řecku jsou nadále udržovány americké vojenské základny, ačkoliv proti americké hegemonii se stavějí s větší či menší intenzitou jak politické elity, tak řecká veřejnost. Srovnej Hradečný, Pavel; Dostálová, Růžena; Hrochová, Věra et al. *Dějiny Řecka*. Praha: Nakladatelství LN, 1998. S. 522_524, 531_533, 540_542, 552

¹²⁾ Turecko uznává FYROM pod jejím ústavním názvem – „Republika Makedonija“.

¹³⁾ Kampaně NATO v Kosovu se však účastnila část tureckého letectva.

¹⁴⁾ Od podzimu 2003 je do NRF zapojeno devět tisíc vojáků ze čtrnácti zemí. Nejvíce se podílí Španělsko (2200 vojáků), dále potom Francie s 1700, Německo s 1100, Velká Británie se 700, Turecko a Itálie se 600, USA s 300, Belgie s 250, Nizozemsko s 200, Dánsko se 100 a Polsko s 20 vojáků. Cit. podle Kříž, Zdeněk. *Rok po pražském summitu NATO*. http://www.natoaktual.cz/na_analyzy.asp?r=na_analyzy&c=A031127_083149_na_analyzy_m_00&l=1&t=A031127_0831_49_na_analyzy_m00&r2=na_analyzy

¹⁵⁾ Další tři jsou v italské Veroně, tureckém Izmiru a španělském Madridu.

¹⁶⁾ Allied Forces Southern Europe, AFSOUTH. <http://www.afsouth.nato.int/> a dále Sub-Regional Command, SJCR, Larissa. <http://www.jcsc.nato.int/>. Srovnej *Příručka NATO*, český překlad NATO Handbook. Office of Information and Press, Brussels 1999. ISBN 92-845-0119-9. S. 251–253 a The Prague Summit and NATO's Transformation, A Reader's Guide. NATO Public Diplomacy Division, Brussels, 2003. S. 110. PRARGEN0403.

¹⁷⁾ Nepostradatelnost SJCR v Řecku i Tureku však podcenil Vojenský výbor NATO, když doporučil jejich zrušení, což Aliance přijala na summitu v Praze, 2002. Politická realita převážila nad technokratickým rozhodnutím a navzdory doporučení Výboru zůstanou SJCR nadále jak v Larisse, tak v Izmiru. Podle Norton, Steve; Dinella, Harry. *Keep The NATO Flag In Greece*. Western Policy Center, Washington, D.C., January 2003. <http://www.westernpolicy.org/Secondary.asp?PageName=Publication&Page=Commentary/Commentary63.asp>

¹⁸⁾ Podle Agrafiotis, Dimitris. *New Structure of the Greek Armed Forces*. Southeast European Times, Athens, 05/11/03. <http://www.balkantimes.com/html2/english/031105-DIMITRIS-001.htm>

¹⁹⁾ Zpracováno podle Projekt Streitkräfte der Welt – Armed Forces of the World <http://www.globaldefence.net>, Ministerstvo obrany Helénské republiky, <http://www.mod.gr/> a Informační centrum o NATO, <http://www.nato.cz/clenove/recko.html>

²⁰⁾ Údaje se liší v rádech desetin procenta. V roce 2001 dosáhly obranné výdaje podílu 4,6 procenta HDP. Podle Facts on International Relations and Security Trends (FIRST). International Relations and Security Network (ISN) and the Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). <http://first.sipri.org/>

²¹⁾ Fučík, Josef. *Evropská unie jde do zbraní*. Mezinárodní politika, 10/2003, s. 29–32.

²²⁾ Pro konkrétní údaje viz řecké ministerstvo obrany, <http://www.mod.gr/>

²³⁾ V kapitole je využito především zdrojů řeckého Ministerstva obrany. *Defence policy*. <http://www.mod.gr/ENGLISH/newver/Defence.htm>

²⁴⁾ Srovnej Dokos, P., Thanos. *Greek Security Doctrine in the Post-Cold War Era*. Thesis, A Journal of Foreign Policy Issues, spring 1997, on-line verze, <http://www.hri.org/MFA/thesis/summer98/security.html>

²⁵⁾ Athény usilují o pozici „stabilizačního aktéra“ oblasti a argumentují přitom jak ryze mocenskými prostředky (armádou, tradičně silným loďstvem), tak stabilním a demokratickým politickým systémem, řadou bilaterálních obranných spoluprací, podporou programu Partnerství pro mír, aktivit Rady euroatlantického partnerství (Euro-Atlantic Partnership Council, EAPC), apod. Roli Turecka, neopomenutelného aktéra v oblasti, přitom řecké zdroje příliš nezmiňují. Viz dále Ministerstvo obrany Helénské republiky. *The role of Greece in the Balkans and the Eastern Mediterranean*. <http://www.mod.gr/ENGLISH/newver/Defence.htm>

Role lidového shromáždění v ústavněprávním systému postsovětského Turkmenistánu

Turkmenistán Turkmenbaši je v současnosti jednoznačně nejuzavřenější ze států bývalého Sovětského svazu, s čímž se pojí řada specifík sociálně-politického zřízení. Patří k nim mj. absence (zrušení) prezidentských voleb, monopolní systém jedné strany, jakož i téměř absolutní kontrola informačního prostoru ze strany státu. JAN ŠÍR

V ústavněprávní rovině je k nim možno řadit také institut tzv. lidového shromáždění (*Halk maslahaty*), představující dle díky základního zákona nejvyšší orgán státní moci Turkmenistánu. Shromáždění, které je podle oficiálního výkladu ztělesněním dávných tradic turkmenských kmenových sněmů, je z ústavněprávního hlediska unikátní syntézou všech tří větví státní moci, a nemá tudíž v novodobé teorii a praxi konstitučního práva mnoho analogií. Následující článek si klade za cíl podat stručný popis a rozbor postavení a role tohoto orgánu v kontextu ústavněprávního vývoje postsovětského Turkmenistánu za dvanáct let existence nezávislého státu.¹⁾

Institut obecních *maslahatů* u Turkmenů

Historicky jsou *maslahaty* (sněm, rada, shromáždění) formou lidovlády Turkmenů, jejíž tradice podle „posvátné knihy“ *Ruhnama* sahá až k praotci Turkmenů Velikému Oguz Chánovi okolo roku 3000 př. n. l.²⁾ V předsovětském období *maslahaty* představovaly nejvyšší orgán samosprávy teritoriálně politické jednotky (aulu, rodu, kmene, popř. kmenové konfederace) za účasti nejuzavřenějších osobností obce v čele se stařešiny (*aksakaly*), rodovými a kmenovými náčelníky (*chány*) a vojenskými vůdci (*serdary*). Projednávaly se na nich záležitosti společného zájmu – jako stěhování, ozbrojené výpady na území sousedních kmenů (*alamany*), budování zavlažovacích systémů, opevnění aj. Zároveň sněmy plnily funkce rozhodčího (soudního) orgánu; při svém rozhodování se řídily normami obyčejového práva (*adatu*).³⁾ Tradicemi vesnických *maslahatů* z předsovětského období, jejichž prostřednictvím byl na územích osídlených turkmenkými kmeny prováděn výkon veřejné moci, se podle oficiálního výkladu měli nechat inspirovat i tvůrci ústavy postsovětského Turkmenistánu.

Ústava Turkmenistánu

Ústava, základní zákon Turkmenistánu, byla přijata Nejvyšším sovětem této středoašijské republiky dne 18. května 1992.⁴⁾ V kontextu Turkmenistánu, s ohledem na absenci tradic národní státnosti – odhlédneme-li od dědictví tří komunistických ústav Turkmenské SSR z let 1927, 1937 a 1978 – se jedná o dokument zvláštního významu. Od momentu promulgace ústava dosud prošla třemi novelizacemi. První – reforma z roku 1995 – zahrnovala výlučně

ústavní zakotvení mezinárodněprávního statutu trvalé neutrality Turkmenistánu, a jako taková byla tato reforma spíše „kosmetickou“ záležitostí s významem především pro utváření novodobé státní ideologie.⁵⁾ Oproti tomu pozdější dvě novelizace, provedené v letech 1999 a 2003, se již bezprostředně dotýkaly předmětu našeho zkoumání, když znamenaly podstatnou redistribuci ústavních pravomocí mezi jednotlivými orgány a větvemi státní moci.⁶⁾ Spolu s ústavními zákony, zákony, výnosy prezidenta republiky s platností zákona, rozhodnutími *Halk maslahaty*, jakož i jinými normativními akty tvoří ústava normativní bázi regulace ústavněprávních vztahů, a vymezuje tak formální rámec výkonu moci a politických práv v Turkmenistánu.

Fenomén *Halk maslahaty*

Absence tradice vlastní státnosti, popř. slabé zakořenění této tradice ve vědomí i v politické kultuře Turkmenů, se ukázaly být určující pro formu státoprávního zřízení nezávislého Turkmenistánu. Již k momentu přijetí byla ústava, pokud jde o rozdělení moci, značně atypická a obsahovala – nehledě na často liberální terminologii – četná nestandardní (v demokratickém světě) ustanovení. Stačí v této souvislosti připomenout fakt omezení možných kandidátů na funkci hlavy státu pouze na představitelů titulárního etnika.⁷⁾

Inovaci *par excellence* ale bylo zakotvení institutu tzv. lidového shromáždění (*Halk maslahaty*). Shromáždění, jež bylo definováno jako „nejvyšší zastupitelský orgán moci lidu“, totiž ústava přiznávala důležité pravomoci. V kompetenci mělo zejména projednávat a přijímat rozhodnutí o otázkách účelnosti schválení změn a dodatků ústavy nebo přijetí nové ústavy; provedení celonárodních hlasování; vydávání doporučení stran hlavních směrů ekonomického, sociálního a politického rozvoje země; změny státních hranic Turkmenistánu a administrativně teritoriálního členění; ratifikace a denonsace smluv o mezistátních svazech a jiných uskupeních; vyhlášení války a uzavírání míru; jakož i o jiných otázkách (v neposlední řadě mělo pravomoc iniciovat proceduru *impeachmentu* hlavy státu). Svoláváno mělo být pak podle potřeby, minimálně však jednou do roka. Zasedání měl řídit prezident.⁸⁾

Pozoruhodné bylo jeho složení. *Halk maslahaty* mělo totiž zahrnovat vrcholné představitele všech tří větví státní moci. Z titulu veřejné funkce se zasedání účastní (po vertikále dolů) zejm-

na prezident, poslanci parlamentu (*Mejlisu*), předseda nejvyššího soudu, předseda nejvyššího hospodářského soudu (novelizací z roku 1999 byl institut nejvyššího hospodářského soudu, a tím i funkce jeho předsedy, zrušen). Dále se na zasedání podílejí generální prokurátor, členové kabinetu ministrů, hlavy (*hakimové*) administrací oblastí (*welajaty*), včetně hlavního města Ašchábádu, jakož i starostové (*arčymové*) městských sovětů a městům rovných obcí, jež jsou administrativním centrem rajonu (*etrapu*).⁹⁾

Vůli lidu na zasedání *Halk maslahaty* mají vyjadřovat tzv. lidoví zástupci (*halk wekilleri*); tento institut je rovněž novátorským počinem. *Halk wekilleri* jsou voleni ve všeobecném hlasování přímo po jednom zástupci za každý *etrap*; delegování jsou na pět let a mají imperativní mandát. Volby prvních šedesáti lidových zástupců proběhly v prosinci 1992 (třebaže za situace neexistence volební legislativy šlo o dosti formální záležitost, když příslušné akty o volbách a o statutu lidových zástupců byly přijaty až na sklonku roku 1997), v kontextu *maslahaty* ale volení zástupci tvoří menšinu.¹⁰⁾

Počet členů *Halk maslahaty* nebyl dlouho fixně určen. Absence prováděcí legislativy, upravující způsob konstituování lidového shromáždění, v důsledku umožňovala značný rozmach tohoto tělesa. Jestliže na ustavujícím zasedání *Halk maslahaty* v červnu 1992 u příležitosti inaugurace prezidenta byli ještě přítomni „pouze“ 262 delegátů, v případě osmého zasedání shromáždění v červenci 1998 to bylo již přes 800 osob a v případě desátého *maslahatu* v únoru 2001 (projednávání první verze „posvátné“ *Ruhnama*) přesahoval jejich počet dokonce 3500 osob.¹¹⁾ V praxi byli k činnosti zasedání přibráni představitelé nejrůznějších, v ústavě nedefinovaných společenských organizací, jako jsou Státní rada stařešinů, Demokratická (do prosince 1991 Komunistická) strana Turkmenistánu a Celonárodní hnutí „Obrození“ (*Galkynys*), včetně přidružených organizací, jakož i dalších, nejasno koho reprezentujících a podle jakého klíče delegovaných osob.¹²⁾ Svým formátem *Halk maslahaty* bývá tak někdy srovnáváno s dřívějšími sjezdy KSSS.

Zvláště problematickou se ukázala neurčená právní povaha (síla) rozhodnutí *Halk maslahaty*. Ústava na jedné straně stanovovala, že „rozhodnutí *Halk maslahaty* jsou realizována prostřednictvím prezidenta, parlamentu a ostatních orgánů státní moci“, z čehož bylo možno odvodit nadřazenost rozhodnutí *Halk maslahaty* nad akty jiných státních orgánů.¹³⁾ Na druhé straně rozhodnutí shromáždění sama o sobě neměla povahu zákona ani jiné analogické normy (nýbrž pouhých usnesení, doporučení, strategií, rozvojových koncepcí, akčních programů atp.¹⁴⁾), a musela tedy být následně potvzována a dále rozváděna parlamentem.¹⁵⁾ V praxi tato skutečnost vyvolávala komplikace ohledně interpretace a způsobu implementace rozhodnutí *Halk maslahaty* v případě jejich kolize s jinými normami, včetně ústavy. Příkladem může sloužit mj. precedentní (v regionu postsovětské Střední Asie) rozhodnutí o vypsání všelidového referenda o prodloužení pravomocí osoby stávajícího prezidenta na další funkční období bez provedení voleb (v případě Turkmenistánu z prosince 1993), jímž byly efektivně zrušeny následující volby hlavy státu, přestože ústavní řád Turkmenistánu předpokládá pravidelné ko-

nání voleb, včetně prezidentských. Jiným příkladem bylo rozhodnutí o doživotním prodloužení mandátu osoby téhož prezidenta, jež bylo součástí ústavní reformy z roku 1999.

Ústavní reforma z roku 1999

Posílení pozic *Halk maslahaty* v hierarchii orgánů státní moci Turkmenistánu přinesla ústavní reforma z 27. až 29. prosince 1999.¹⁶⁾ *Halk maslahaty* tím získalo do své kompetence zejména pravomoc přijímat a měnit ústavu (a ne pouze řešit otázky o účelnosti případných změn a dodatků). Jakákoli další novelizace ústavy tudíž nevyžaduje již dodatečnou sankci parlamentu. Kromě toho *Halk maslahaty* obdrželo kontrolu nad vším volebním procesem v zemi (včetně sestavování ústřední volební komise; provádění celonárodních hlasování; organizace kontroly a monitoringu voleb aj.), zahrnující následně i výhradní právo nominace kandidátů na funkci hlavy státu.¹⁷⁾ Většinu jmenovaných pravomocí *Halk maslahaty* přitom převzalo na úkor parlamentu, který byl „reformami“ postupně zcela marginalizován; v kompetenci tohoto původně legislativního orgánu k dnešnímu dni zůstala tvorba zákonů pouze v oblasti trestního a administrativního zákonodárství a procesního řízení.¹⁸⁾ Z iniciativy *Halk maslahaty* vzešlo rovněž několik novel ve formě zvláštních ústavních zákonů – mezi nimi i výše zmínované rozhodnutí, jímž bylo prezidentu Turkmenbaši přiznáno „výjimečné právo zastávat funkci hlavy státu bez časových omezení“.¹⁹⁾

Ústavní reforma z roku 2003

Naposledy byla ústava Turkmenistánu podrobena novelizaci ve dnech 14. a 15. srpna 2003.²⁰⁾ Posílení mocí *Halk maslahaty* bylo hlavním bodem reformy. V důsledku těchto změn se *Halk maslahaty* stalo formálně centrálním prvkem mocenského uspořádání Turkmenistánu s pravomocemi „nejvyšší státní moci a řízení“. V souladu se schválenými změnami a dodatky jsou totiž rozhodnutí *Halk maslahaty* již závazná po celém území Turkmenistánu, změnit je či zrušit smí pouze samo *Halk maslahaty*, čímž byla ústavnost rozhodnutí shromáždění postavena mimo jakoukoli kontrolu (což těmto aktům dává reálnou politicko-právní superioritu). Činnost *Halk maslahaty* může být obdobně pozastavena výhradně týměž *Halk maslahaty*. Shromáždění dále posílilo své kontrolní pravomoci nejen ve vztahu k prezidentovi, vládě a *medžlisu* (včetně práva předčasného rozpouštění parlamentu), ale i ve vztahu ke generálnímu prokurátorovi či předsedovi nejvyššího soudu (*kazyýetu*).²¹⁾ Současně byly *Halk maslahaty* přiznány některé kompetence soudní (jako pravomoc „prohlášení jednotlivých protiprávních činů za akt vlastizrady, prohlášení osob uznaných vinnými a odsouzených za vykonání takových činů za vlastizrady a řešení otázky o povolení uplatnit ve vztahu k takovým osobám výjimečný trest v podobě doživotního odnětí svobody“).²²⁾ Konečně v článku 4 nové redakce ústavy bylo zakotveno, že „státní moc [v Turkmenistánu – *pozn. aut.*] se dělí na *Halk maslahaty*, zákonodárnou, výkonnou a soudní moc“, čímž byl institut *Halk maslahaty* prohlášen za čtvrtou složku moci.

Posílení postavení *Halk maslahaty* v systému orgánů státní moci Turkmenistánu neslo s sebou nutnost upevnění institucionální struktury tohoto orgánu. Činnost *Halk maslahaty*,

v souladu s přijatými ústavními změnami a dodatky, se tak i nadále realizuje ve formě pravidelných, minimálně každoročních zasedání. Jeho status byl ale povýšen již na stálý nejvyšší zastupitelský orgán moci lidu v Turkmenistánu.

Počet členů *Halk maslahaty* byl stanoven na 2507 osob (ačkoli, nutno dodat, konečné složení, jakož i způsob delegování jednotlivých účastníků zasedání vyžadují ještě upřesnění). Vládnoucí elita nicméně dokázala stvrdit formálně svou vedoucí úlohu ve společnosti v článku, jímž bylo vyhrazeno členství v *Halk maslahaty* pro vedoucí představitele hnutí *Gal-knyys*, včetně přidružených stran a organizací (svaz žen, svaz mládeže, odborové svazy), pro vůdce ostatních, legislativou Turkmenistánu nedefinovaných společenských organizací ve státě, jakož i pro zástupce stařešinů.²³⁾ Spolu s tím byla zřízena volená funkce předsedy *Halk maslahaty*, který byl tímto pověřen řízením činnosti shromáždění (do funkce předsedy *Halk maslahaty* byla delegáti shromáždění vzápětí jednomyslně zvolena osoba stávající hlavy státu); jeho kompetence byly rovněž definovány v ústavě.²⁴⁾ Právě poslední novela přitom dle mínění mnoha komentátorů může naznačovat budoucí odklon Turkmenistánu od prezidentské formy zřízení.

Závěr

Jak vyplývá z výše provedené analýzy, za dvanáct let nezávislosti státu se z ústavněprávního hlediska v Turkmenistánu vytvořil zcela osobitý systém mocenských a řídicích struktur. Ústřední místo v něm zaujímá kolektivní orgán, tzv. lidové shromáždění (*Halk maslahaty*), požívající pravomoci nejvyšší politické (zákonodárné a výkonné), jakož i soudní moci. Svou povahou, svým složením ani charakterem přijímaných rozhodnutí *Halk maslahaty* nespadá do žádné kategorie klasické ústavní děly moci, a představuje tak v kontextu transformujících se postkomunistických zemí unikát. V praxi, jakožto orgán, který disponuje rozhodujícími mocenskými pákami a zároveň se nachází v přímém podřízení prezidentovi, je *Halk maslahaty* přitom důležitým nástrojem udržení moci osoby stávající hlavy státu. Splynutí větví moci, tak jak bylo institucionalizováno v podobě *Halk maslahaty*, je tudíž jedním z charakteristických znaků autokratického režimu Turkmenbaši v Turkmenistánu.

jan.sir@amo.cz

¹⁾ Původní ruská verze příspěvku byla přednesena na druhé mezinárodní konferenci Eurasijské sítě politických studií „Interakce politické vědy a orgánů státní moci ve formování politických procesů v Ruské federaci a nově nezávislých státech“ v Jekatěrinburgu 6.–8. února 2004.

²⁾ Saparmyrat Türkmenbaşy: *Ruhnama*. Aş gabat: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2001, str. 9, 67–68, 72, 77–147 *passim*.

³⁾ Podrobně o tom viz Кадыров III.: «Нация» племен. Этнические истоки, трансформация, перспективы государственности в Туркменистане. Москва: Российская Академия Наук, Центр цивилизационных и региональных исследований, Norway Country Council, Department of Regional Development, 2003. — С. 193–195.

⁴⁾ «Конституция Туркменистана» от 18 мая 1992 // *Ведомости Межлиса Туркменистана*. — 1992. № 5. Ст. 30.

⁵⁾ Text ústavy Turkmenistánu ve smyslu změn a dodatků z 27. prosince 1995 viz *Ведомости Межлиса Туркменистана*. — 1995. №4. — Ст. 52. O ideologii Turkmenbaši podrobně viz Slavomír Horák: „Ideologie autoritativního režimu – příklad Turkmenistánu“, *Mezinárodní politika*, 12/2003, str. 30–33. (Dr. Horák se ve své vynikající analýze kultu Turkmenbaši dopustil drobné terminologické nepřes-

nosti, když stávající režim v Turkmenistánu charakterizoval jako autoritativní. Dle našeho názoru Turkmenistán Turkmenbaši dokonce naplňuje definiční znaky totalitního zřízení.)

⁶⁾ Text základního zákona ve znění z 29. prosince 1999 viz *Конституция Туркменистана*. Ашхабад: Изд-во Туркменистана, 2000. Text ústavy v redakci z 15. srpna 2003 viz URL <<http://www.turkmenistan.gov.tm/country/c&konst.html>> [19. 9. 2003].

⁷⁾ Srv. čl. 55, resp. 53 Ústavy Turkmenistánu ve znění z roku 1992 (1995, 1999) a 2003.

⁸⁾ Srv. zejména čl. 45, 50, 52 a 53 ústavy z roku 1992 (1995).

⁹⁾ Srv. zejména čl. 48 ústavy z roku 1992 (1995, 1999).

¹⁰⁾ Tamtéž. Srv. Закон Туркменистана «О статусе народных представителей (халк векиллери) и Закон Туркменистана «О выборах народных представителей (халк векиллери)» от 25 ноября 1997 г. // *Ведомости Межлиса Туркменистана*. — 1997. — № 4. — Ст. 40; 41. Дále srv. Закон Туркменистана «О выборах народных представителей (халк векиллери)» в ред. от 14 декабря 2002 ... URL <<http://www.turkmenistan.gov.tm/country/zakon/zakon-4.html>> [29. 9. 2003].

¹¹⁾ Хаитов М.: Сквозь призму времени и событий // *Нейтральный Туркменистан*. — 2002. — 25 июля. O jednotlivých zasedáních *Halk maslahaty* podrobně viz Jan Šir: „Turkmenistán“, in: Vladimír Votápek, Blanka Hančillová, Bohuslav Litera, Jan Šir, Slavomír Horák: *Sociálně-politický vývoj v postsovětských republikách Střední Asie v mezinárodním kontextu*. Písemný výstup výzkumného grantu MZV ČR č. RB 15/6/02. Praha 2003, str. 131–150 (strojopis).

¹²⁾ V souladu s nepsanou praxí nicméně veškeré delegáti *Halk maslahaty*, jakož i ostatní veřejné činitele v Turkmenistánu zpravidla osobně jmenuje prezident.

¹³⁾ Srv. zejména čl. 51 Ústavy Turkmenistánu ve znění z roku 1992 (1995, 1999).

¹⁴⁾ Zákony jako takové v souladu s ústavou přijímá parlament, resp. z jeho pověření prezident.

¹⁵⁾ Srv. zejména čl. 51 Ústavy z roku 1992 (1995, 1999). Srv. také Закон Туркменистана «О нормативных правовых актах» от 18 июня 1996 ... // *Ведомости Межлиса Туркменистана*. — 1996. — № 1-2. — Ст. 1.

¹⁶⁾ Конституционный Закон Туркменистана «О внесении изменений и дополнений в Конституцию Туркменистана» от 29 декабря 1999 г. URL <<http://www.lexinfo.sosy.de/document.asp?id=3325>> [29. 9. 2003].

¹⁷⁾ Srv. zejména čl. 50 Ústavy Turkmenistánu v redakci z roku 1999. Srv. také Закон Туркменистана «О подборе государственных руководителей и должностных лиц на государственную службу в Туркменистане» от 9 августа 2002 ... // *Нейтральный Туркменистан*. — 2002. — 24 Alp Arslan.

¹⁸⁾ Srv. zejména čl. 66 a 67 Ústavy Turkmenistánu ve znění z roku 1999. Srv. také Закон Туркменистана «О Межлисе Туркменистана» от 29 ноября 2003 ... URL <<http://www.turkmenistan.gov.tm/country/zakon/zakon-28.html>> [8. 1. 2004].

¹⁹⁾ Постановление Халк Маслахаты Туркменистана «О полномочиях Первого Президента Туркменистана Сапармурата Туркменбаши»; Конституционный Закон Туркменистана «Об исключительных полномочиях Первого Президента Туркменистана Сапармурата Туркменбаши» от 28 декабря 1999 г. URL <http://www.tmpress.gov.tm/vol18_edic.html>; <http://www.tmpress.gov.tm/vol18_law.html> [5. 10. 2000].

²⁰⁾ Конституционный Закон Туркменистана «О внесении изменений и дополнений в Конституцию Туркменистана» от 15 августа 2003 г. URL <<http://www.turkmenistan.gov.tm/country/c&konst.html>> [19. 9. 2003].

²¹⁾ Srv. zejména čl. 45, 47, resp. 48 Ústavy Turkmenistánu ve znění z roku 2003. Srv. také Конституционный Закон Туркменистана «О Халк Маслахаты Туркменистана» от 15 августа 2003 г. URL <<http://www.turkmenistan.gov.tm/country/zakon/zakon-17.html>> [29. 9. 2003].

²²⁾ Srv. čl. 48 ústavy ve znění z roku 2003. Stojí přitom za zmínku, že poprvé (což je rovněž příznačné) byly jmenované soudní pravomoci *Halk maslahaty* „vyzkoušeny“ v praxi během mimořádného zasedání lidového shromáždění dne 30. prosince 2002 (tj. ještě před příslušnou novelizací ústavy) v monstrprocesu s vůdci opozice. O výsledcích vyšetřování tzv. atentátu na prezidenta Turkmenbaši a pokusu o státní převrat z 25. listopadu 2002 podrobně viz *OSCE Rapporteur's Report on Turkmenistan*. By Prof. Emmanuel Decaux. ODIHR.GAL/15/03. 12 March 2003.

²³⁾ Srv. zejména čl. 45, 46 a 50 Ústavy Turkmenistánu ve znění z roku 2003.

²⁴⁾ Президент Туркменистана избран Председателем Народного Совета // *Интернет-газета TURKMENISTAN.RU*. 15. 8. 03. URL <<http://www.turkmenistan.ru/print.cfm?r=2&d=3112>> [19. 9. 2003]. Srv. zejména čl. 50 a 51 ústavy ve znění z roku 2003. Srv. také výše citovaný ústavní zákon o *Halk maslahaty* Turkmenistánu.

Historik

v současné zahraniční politice

JAROSLAV ŠEDIVÝ

Svůj příspěvek jsem pojal jako určitý způsob „oral history“, což překládám slovy „historie v ústním podání“, který je dnes velice módní. Uvedu zde několik příběhů, kdy se mi v mé diplomatické praxi hodily znalosti některých úseků historie, kterými jsem se kdysi jako historik zabýval.

Čím je vlastně historik pro práci v zahraniční politice relativně dobře vybaven? Shrnu odpověď do čtyř bodů. Historik umí historické analogie a dovede je využít. Je poučen historií, aby se lépe vyznal v současnosti. Narazí-li v jednání na problém, který má historické kořeny a historik je zná, získává výhodu. A posléze, má kdykoli téma k rozhovoru po ruce.

Všchno, co jsem uvedl, je trochu pravda a trochu ne.

S historickou analogií či poučením z historie musí politik či diplomat umět zacházet **kriticky**, jde-li o řešení reálného problému. Jako příklad, kdy se to nepovedlo, uvedu anglického historika Ch. Webstera, autora knížky *The Congress of Vienna* (Londýn 1934), kterého před pařížskými mírovými jednáními v roce 1919 jako znalce vídeňského kongresu (1813–1815) požádalo britské ministerstvo zahraničí o přípravnou studii, jež měla čerpat ze zkušeností tohoto kongresu poučení či alespoň podněty pro pařížský kongres. Historik zhodnotil jako negativní jev to, že na kongresu ve Vídni poražený stát, Francie, dostal příliš velký prostor k manévrování, takže vlastně ten, kdo vyvolal mnohaleté války v Evropě, nebyl „potrestán“ a vyšel z kongresu jako jedna z rozhodujících evropských mocností. Závěr, který pak britská diplomacie podpořila v Paříži po 1. světové válce, aby bylo Německo tvrdě přitlačeno ke zdi, se pak v pozdějším jeho vývoji ukázal být zcela scestný.

S historickou analogií či poučením je třeba zacházet též **uměřeně**, použije-li se jako pomocný element v té signální části zahraniční politiky. Vycházíme-li ze závěru, že zahraniční politika je z deseti procent signál, znamená o úmyslech, směrech, cílech, ideové zdůvodnění postupu, a z devadesáti procent detailní činnost, analýza, konkrétní malé kroky. Lze to dokumentovat například při stále opakovaném volání po jakémsi omluvném gestu za poválečný odsun Němců či za krutosti, spáchané při tomto odsunu jistě v míře nevýrazné, což se pak při konfrontaci řady detailních elementů této historie ukáže být, když ne protismyslné, tak alespoň problematické.

A nyní alespoň čtyři epizody z mého působení v diplomacii, kdy jsem trochu té znalosti historie použil či využil.

1.

Na ministerstvo zahraničí jsem vstoupil spolu s novým ministrem Dienstbierem 11. prosince 1989. Když jsme zůstali sami v ministrově kanceláři, stála před námi otázka, čím začít. Měl jsem na ni jednoznačnou odpověď – dostat sovětské okupační vojsko z republiky. A ministr mi to hned přidělil jako první úkol. Když jsme konečně dostali sovětskou delegaci, vedenou náměstkem ministra zahraničí Aboimovem k jednání do Prahy, bylo to 15. ledna 1990, celý den jsme se s nimi přeli o to, zda přijeli vyjednávat novou smlouvu o pobytu vojska, jak tvrdili oni, anebo o odchodu vojska, jak jsme žádali my. Ta debata byla tvrdá, hlavní jejich argument byl, že ve Vídni se právě chýlí k závěru jednání států NATO a Varšavské smlouvy o postupném snižování vojsk ve střední Evropě, a že oni nemohou přijmout žádné řešení, které by oslabilo jejich pozici na těchto jednáních. Řekli jsme jim, že je nám v podstatě jedno, jak probíhají multilaterální vídeňská jednání, pro nás že to je problém bilaterální mezi námi a Sověty, neboť oni tu jsou jako okupanti, a nikoliv jako vojsko rozmístěné v rámci Varšavské smlouvy. V té chvíli nastal proti nám obrovský tlak, byla vznesena celá škála argumentů, proč to nepůjde tak, jak jsme my žádali. Až k večeru jsme dohodli kompromisní formulaci, že jednání budou „o pobytu sovětského vojska v ČSSR včetně jeho odchodu“.

Při té celodenní slovní přestřelce jsem si vzpomněl na knihu bývalého Trumana ministra zahraničí Byrnese „*Speaking frankly*“, v níž vylíčil svou krátkou ministerskou zkušenost od konce války do ledna 1947. Zejména se věnoval svým jednáním se sovětským protějškem Molotovem. Tu kapitolu dokonce nazval „*Mister Niet*“. Zhodnotil v ní sovětskou vyjednávací taktiku. Rozdělil ji na tři fáze. První představoval vždy tvrdý útok s maximálními požadavky, výhrůžkami a s použitím všemožného nátlakového arzenálu. Vydrželi-li partner tuto „*dělostřeleckou přípravu*“, nastává druhá fáze – vydírání systémem „něco“

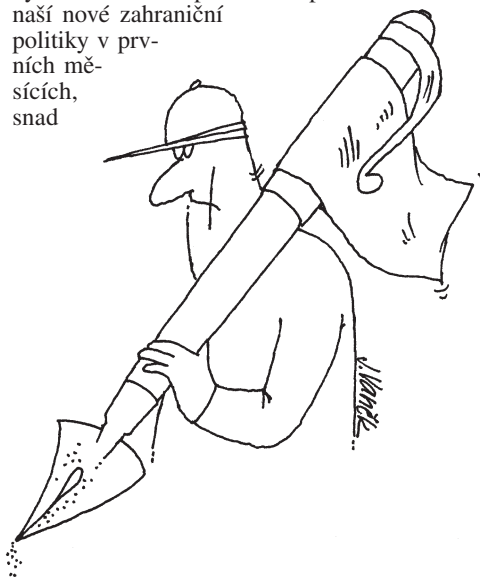
a přistoupí-li se na kompromis, je spojen se snahou dosáhnout maximální kompenzace. Když partner či soupeř přečká i druhou fázi, začne náhle jakoby mávnutím proutkem fáze věcného, realistického vyjednávání. Sdílel jsem tuto zkušenost spolupracovníkům a během půl druhého měsíce vyjednávání jsme přesně a úspěšně prošli všechny tyto tři fáze.

V těchto rozhovorech jsme měli problém s majetkoprávními otázkami a s eventuální náhradou škod, způsobených sovětskou armádou na našem území. V těchto věcech byli sovětské vyjednávající neústupní, dokonce žádali, aby jim čs. strana uhradila všelijaké stavby, které ve vojenském prostoru, samozřejmě bez stavebního povolení, realizovali. Nemohli jsme se těmito otázkami zdržovat a bylo rozhodnuto, že se později k tomu sejde jiná skupina vyjednávačů. Ale tady se mi opět vynořila jiná zkušenost, spojená s odstoupením Podkarpatské Rusi sovětské Ukrajině v roce 1945. Po podpisu Smlouvy o znovusjednocení Zakarpatské Ukrajiny s Ukrajinskou SSR proběhlo několik kol vyjednávání o majetkoprávním vyrovnání, neboť na otrženém území byl nejenom rozsáhlý majetek československého státu, ale i československých občanů. Zejména po únoru 1948 směřovala ta jednání do ztracena, až je nakonec československá delegace pod vedením prezidenta Zápotockého v Moskvě v lednu 1957 zastavila a veškeré původní požadavky anulovala.

Tuhle zkušenost jsem v přípravných rozhovorech naší delegace uvedl jako důvod, proč musí být v chystané smlouvě o odchodu sovětského vojska paragraf, který by určil začátek jednání o majetkových otázkách. V jejím textu pak bylo uvedeno, že následná jednání o finančním a majetkovém vyrovnání v souvislosti s ukončenou přítomností sovětského vojska na našem území budou ukončena do dvou let po podepsání smlouvy o odchodu. Což se sice stalo, ale s žalostným výsledkem.

2.

Při promýšlení prvních kroků, kterými bychom mohli naplnit koncepci naší nové zahraniční politiky v prvních měsících, snad

i letech, po roce 1989, se mi stále silněji vybavovala analogie se situací po poslední válce, zejména pak v letech 1946, 1947. Tehdy, v době nastupující studené války, šlo demokratickému světu o obranu demokratického zřízení všude tam, kde by hranice jaltského kompromisu mohly být prolomeny, a zároveň se řešila otázka rychlého hospodářského oživení válkou rozvrácené Evropy. Čili šlo o bezpečnost a hospodářskou stabilitu. Historickými mezníky se staly dvě americké iniciativy z první půle roku 1947. První z nich byla Trumanova doktrína, která byla vyhlášena poté, co Britové oznámili, že se stáhnou ze Středozemního moře. Jejím motivem bylo rozhodnutí Spojených států, že kdekoliv se vytvoří bezpečnostní vakuum, do kterého by mohla vstoupit sovětská politika, musí je včas zaplnit demokratické síly. Do Středozemního moře proto vplula 6. americká flotila. Cílem bylo nejprve ochránit Řecko a Turecko.

K zajištění hospodářské stability v Evropě představil americký ministr zahraničí Marshall v projevu na Harvardově universitě v červnu 1947 svůj „Marshallův plán“. Jeho základním prvkem bylo oněch tehdejších 13 mld. dolarů jako americká injekce účastníkům plánu, směřující především k jasné rozvojové strategii, která měla být prioritně zaměřená na rozvoj průmyslového sektoru. Metodou „Marshallova plánu“ byla kooperace mezi účastnickými státy, tj. včetně otevření hranic, a povinnosti reinvestovat zisky, což bylo velmi důležité a vedlo k úspěchu celé akce.

Zdálo se mi, že jsme při rozjezdu naší nové zahraniční politiky v podobné situaci. Přesvědčili jsme Gorbačova, aby stáhl vojsko z Československa, a dali najevo, že perspektivně s Varšavskou smlouvou nepočítáme. Ale zároveň nám bylo naznačeno ze strany některých demokratických mocností, že cesta do západních struktur bude pro nás ještě dlouhá. A nikdo neuměl v těch prvních měsících odhadnout vývoj v Moskvě.

Československo a prostor střední Evropy se ocitl v jakémisi bezpečnostním vakuu.

Navrhl jsem ministru Dienstbierovi, abychom se pokusili o naši první zahraničně-politickou iniciativu a naznačil jsem mu její základní obrysy. Souhlasil, protože to odpovídalo i směru jeho uvažování. Vypracovali jsme poměrně podrobný projekt na vytvoření Evropské bezpečnostní komise (EBK), odvozené jako již existující Evropská hospodářská komise od OSN. EBK měla mít silný politický sekretariát na bázi helsinského procesu a k tomu velmi jednoduchý vojenský poradní výbor. Měla existovat vedle obou paktů, NATO a Varšavské smlouvy. Předpokládali jsme, že Varšavská smlouva postupně zanikne a EBK by se stala organizací pro evropskou bezpečnost, spolupracující s NATO nebo se utvářející okolo Aliance. Tento projekt přednesl ministr Dienstbier na pražské poradě ministrů zahraničí Varšavské smlouvy v březnu 1990 a sovětský ministr Ševardnadze byl velmi překvapen.

Náš projekt se nakonec nerealizoval, ale tím, že byl silně prezentován, upozornil na to, že střední Evropa je bezpečnostním vakuumem a něco se s tím musí dělat.

Naše druhá – „hospodářská“ – iniciativa vznikla právě z úvah, že hospodářsky zdevastované země sovětského bloku, orientované převážně na obchod se Sovětským svazem, a tím na této velmoci ekonomicky závislé, budou potřebovat pomoc k hospodářskému znovuoživení, jakýsi nový Marshallův plán. Analogie však nebyla přesná, neboť nám šlo o získání nezávislosti na SSSR, ovšem při zachování sovětského trhu jako odbytiště pro naše výrobky alespoň pro příští dva roky, kdy budou dohody již dříve nasmlouvané a obchodními dohodami podložené výroby. Bylo to ovšem ve chvíli, kdy se Sovětský svaz začal ekonomicky hroutit a odmítal naše dodávky platit.

Navrhl jsem ministroví Stabilizační plán pro střední Evropu a Sovětský svaz. Jeho podstatou bylo, že část obrovských půjček ze Spojených států, Německa a dalších zemí, které plynuly do Sovětského svazu a o kterých jsme téměř s jistotou věděli, že budou propadat bezodným sudem, byla uložena jako zvláštní fond pro SSSR při právě zřízené Evropské bance pro obnovu a rozvoj (EBRD). Navrhovali jsme sumu 16 miliard dolarů po dobu dvou let, z níž by byly financovány dodávky z Československa, Polska a Maďarska do SSSR a placeny jejich firmám. Ty částky by se připisovaly k ruskému dluhu, který už tehdy narůstal závratnou rychlostí, a někteří američtí národohospodáři již otevřeně mluvili o tom, že je SSSR nesplácí.

A abychom potrhli tu symbolickou paralelu či inspiraci Marshallovým plánem, využil ministr Dienstbier svého pobytu ve Spojených státech v květnu 1990 a přednesl tento plán rovněž na Harvardově universitě, podobně jako to učinil v roce 1947 americký ministr zahraničí Marshall. V další variantě plánu jsme okruh zúčastněných zemí rozšířili o Rumunsko a Bulharsko.

Jedna ze zásad zahraniční politiky zní, že má-li mít zahraničně-politická iniciativa úspěch, musí mít jasnou podporu vlády, respektive rozhodující části politického spektra.

Proti našemu plánu se tvrdě postavil tehdejší ministr financí Klaus se zdůvodněním, že by změkčil konkurenční podmínky, do jakých chtěl co nejrychleji dostat naše podniky. Některé z nich pak nesplacené zakázky dodané do SSSR nepřežily, obrovské dolarové subvence Rusku zdaleka neměly očekávaný výsledek a odhadem třetina těchto peněz se vracela v podobě soukromých kont do západních bank. My jsme přišli o určitou možnost udržet se na ruském trhu.

3.

Pro léta 1991, 1992 připravil ministr Dienstbier projekt sjednání několika velkých smluv se sousedy a posléze i s několika dalšími státy. Dojednávaly se pak mezi-

státní smlouvy spíše deklaratorní povahy, smlouvy o porozumění, dobrém sousedství, přátelství a spolupráci apod.

Nebyl jsem zastáncem smluv tohoto typu, sjednávání podobných smluv byla praxe spíše 19. a první půlky 20. století, nicméně jako velvyslanec v Paříži jsem byl pověřen přípravou a dojednáním textu československo-francouzské smlouvy o porozumění a spolupráci. Sdělil jsem do Prahy, kde znali můj názor, že alespoň napíšu preambuli této smlouvy a do ní včlením bod o tom, že obě strany „uznávajíce neplatnost Mnichovské smlouvy ze září 1938 od samého počátku...“ atd.

Text s touto preambulí jsme předložili jako náš návrh francouzskému ministerstvu zahraničí. Na první třídní kolo jednání mi do Paříže přijel asistovat ředitel odboru a specialista na mezinárodní právo z našeho ministerstva. Partnerem z francouzské strany byl vrchní ředitel pro Evropu Jacques Blot, který se hned v první fázi rozhodnutí zarazil u naší „mnichovské“ formulace. Řekl, že je to pro francouzskou stranu nepřijatelné, že by tuto formulaci museli předem konzultovat s Němci a že výsledek takové konzultace už znají předem: odmítnutí. Německé stanovisko, platné dodnes, vychází ze závěru, že Mnichovská dohoda byla podepsána čtyřmi mocnostmi, vstoupila v platnost a byla teprve po šesti měsících porušena Hitlerem, když vojenští obsadili Čechy a Moravu. Podobné stanovisko zastávali i Britové a Churchill ho za války v Londýně několikrát zopakoval Benešovi. Naše stanovisko bylo a je, že dohoda byla Československu vnucena pod nátlakem a v takovém případě mezinárodní právo nemusí podobné smlouvy uznávat. Chvilí jsme debatovali, ale Francouz neměl zřejmě mandát v této formulaci ustupovat. Šli jsme dál.

Během dne jsem si vzpomněl, že když v srpnu 1944 československá londýnská vláda uznala jako druhá v pořadí po belgické vládě prozatímní exilovou vládu generála de Gaulla za svrchovanou vládu bojující Francie, prezident Beneš spolu s de Gaullem vydal jednostránkové prohlášení, v němž francouzský představitel souhlasil s větou, že Francie uznává neplatnost Mnichovské dohody od samého počátku. Večer jsem příslušné místo vyhledal v Benešových pamětech a druhý den při jednání položil na stůl novou formulaci v preambuli: obě strany uznávají platnost závěru ze společného prohlášení ze srpna 1944, podepsaného předsedy obou vlád de Gaullem a Monsignorem Šrámkem, o tom, že Mnichovská dohoda je neplatná od samého počátku. Doprovodil jsem to jakousi výzvou, že přece socialistický prezident Mitterrand nezůstane pozadu za konzervativcem de Gaullem.

Vedoucí francouzské delegace byl poněkud vyveden z míry a odpověděl, jak jsem očekával, že to musí konzultovat. Třetího dne zahájil jednání s potutelným úsměvem, že tak, jak jsem příslušnou formulaci před-

ložil, to nepůjde. A podal mi kopii onoho prohlášení a řekl, že jsem se zmylil v datu. To jsem připustil, i když jsem nevěděl, jak se mi to stalo. Místo 12. srpna byl dokument ve skutečnosti podepsán 22. srpna 1944. Jinak neměl námitky.

Později jsem se dověděl, že naši formulaci byl konzultovat u prezidenta Mitterranda. Smlouva byla podepsána v říjnu 1991 v Paříži oběma prezidenty a ministry zahraničí.

To, že Francouzi souhlasili s naší formulací o mnichovském diktátu, použil pak Dienstbier jako argumentu v jednání s italským ministrem zahraničí De Michelisem, takže Italové, ač se tomu zprvu bránili, do podobné československo-italské smlouvy rovněž připustili formulaci o neplatnosti Mnichovské dohody ex tunc, tj. od samého počátku.

Pouze Britové jsou v této věci dodnes neoblomní a Němci se mají o koho opřít.

4.

Čtvrtá epizoda bude více osobní. Premiér Klaus mě telefonicky požádal, abych převzal vedení ministerstva zahraničí 22. října 1997, v den, kdy podal demisi dosavadní ministr Zieleniec. Byl jsem velvyslancem v Bruselu a právě jsme odpoledne skončili poslední kolo detailních jednání o našem možném přístupu k Washingtonské smlouvě, tj. do NATO. Po několika hektických telefonních rozhovorech s pány Zieleniecem, V. Havlem, Klausem, a i Ruml se do toho vložil, jsem nabídku přijal. Večer jsem pak na rezidenci o všem přemýšlel a s údivem jsem si uvědomil, že jsem již o podobné analogii psal. Takhle se po prohrané bitvě u Wagramu stal dosavadní rakouský vyslanec v Paříži, hrabě Metternich, z rozhodnutí císaře novým ministrem zahraničí, když dosavadní ministr hrabě Stadion rezignoval. Jak jsem vlastně ve své knize „Metternich kontra Napoleon“ popsal první okamžiky, když nový ministr vstoupil do svého úřadu ve Vídni na Ballhausplatz? Bude tam nějaké historické poučení pro mě?

Nalistoval jsem příslušnou kapitolu a hned v prvních odstavcích jsem četl: „... hrabě Klemens Metternich, ač plný odhodlání a plánů, se v prvních týdnech rozhlížel poněkud rozpačitě z budovy kancléřství na Ballhausplatzu na politickou a finanční pozůstalost, kterou měl nyní spravovat... asi byla pro hraběte Metternicha největším myšlenkovým vypětím úvaha, jak si na novém křesle a v novém působišti zařídit milostný život. Vídeň nebyla Paříž a na ministra bylo lépe vidět než na diplomatického zástupce...“

Takže pro mě nepříliš použitelné poučení. Nicméně od Metternicha jsem převzal jednu zkušenost, kterou precizně zformuloval jiný historik a posléze politik, který se Metternichem zabýval a zřejmě i inspiroval, Henry Kissinger: zahraniční politika je uměním kompromisu a podstatou kompromisu je, že každá z jednajících stran trochu sleví ze svých požadavků, ni-

kdo není uspokojen zcela, ale kompromisu je dosaženo. Ovšem já dodávám, že uměním diplomacie je stanovit si, kam až se dá slevit!

Metternich se k podobné formulaci dopracoval, když zejména v letech 1812 a 1813 přemýšlel o evropské politice jako výrazu rovnováhy moci – Francie za Rýnem, Rusko za řekou Němen a rovnováhu vytváří střední Evropa na ose spolupráce Rakouska a Pruska. Jak známo, nejsnadněji se taková politika dělá s kružítkem na mapě, její realizace, zejména v tehdejších evropských poměrech, byla velmi obtížná. Ale svou definici kompromisu Metternich rozvinul a aplikoval bohatě v průběhu Vídeňského kongresu 1814, 1815.

Mně se poprvé v mezistátním jednání podařilo naplnit tuto definici konkrétní podobou, když jsem v závěru roku 1997 ve čtyřech sezeních s německým ministrem zahraničí Kinkelem dojednal zřízení Správní rady fondu budoucnosti a v únoru následujícího roku ustavení česko-německého Diskusního fóra.

Zřízení společného česko-německého Fondu budoucnosti bylo zakotveno v Česko-německé deklaraci z ledna 1997. Fond měl spravovat poměrně velkou částku peněz, z větší části poskytnutých německou stranou, z níž měly být financovány projekty. Zejména ale z Fondu měla být poskytnuta humanitární pomoc bývalým českým vězňům z nacistické éry Německa, kteří nebyli německou vládou v minulosti odškodněni jako bývalí vězňové z jiných západoevropských států. Tato křivda měla být napravena právě z peněz zmíněného Fondu. Ozvaly se ovšem některé sudetoněmecké organizace z Bavorska, že pokud humanitární pomoc nebude též poskytnuta Němcům, kteří při odsunu z ČSR utrpěli úhony, neměli by němečtí zástupci v budoucí Správní radě fondu hlasovat pro jakoukoliv humanitární pomoc postiženým Čechům. Správa fondu přitom byla navržena ve složení čtyři Češi, čtyři Němci plus dva sekretáři, jeden Němec a jeden Čech.

Během deseti měsíců od podepsání Deklarace se nepodařilo sjednat dohodu o složení Správní rady fondu. Německá strana totiž do čtyřlenné německé části této rady navrhla dva podle zdejšího mínění české straně velice nepřátelské členy, funkcionáře sudetoněmeckého hnutí Wittmanna a Neubauera. Ministr zahraničí Zieleniec odmítl o těchto dvou jménech jednat a ministr Kinkel pak neviděl žádnou ústupovou cestu ke kompromisu. Jednání se zadržlo a při posledním sezení počátkem října 1997 Kinkel jednání přerušil a ostentativně odjel do Bonnu.

Převzal jsem vedení ministerstva zahraničí začátkem listopadu 1997 a této záležitosti jsem se ujal jako první z těch nedořešených, které mi přišly na stůl. Z těch osmi a půl tisíce ještě žijících bývalých vězňů jich mezi tím od ledna 1997 několik stovek zemřelo. Museli jsme jednat rychle i z toho důvodu, že bylo třeba Fond zaregistrovat jako nadaci před koncem roku 1997, neboť od ledna 1998 vstupoval v platnost, mno-

hem přísnější nadační zákon, který by registraci fondu, odloženou na tento rok, jenom protáhl o další měsíce.

S Kinkelem jsme se sešli od půlky listopadu do vánoc 1997 čtyřikrát, a to vždy při zasedání buď Evropské unie, nebo NATO, Rady Evropy a naposled to bylo někdy 19. prosince 1997 při zasedání OBSE v Kodani. Výhodou bylo, že jsem se s ním mohl bavit v němčině, což jednání urychlilo, ale také chvílemi vyhotilo. A skutečně, při jedné dosti hutné slovní výměně mi Kinkel nakonec svěřil, že kancléř Kohl nemá zájem jednání urychlovat, neboť v září 1998 budou v Německu parlamentní volby a on potřebuje podporu poměrně vlivných sudetoněmeckých organizací v Bavorsku.

Šlo ale především o ta dvě jména ve Správní radě fondu! Věděl jsem, že s nimi bych při schvalování v našem parlamentu neprošel. Museli jsme najít kompromis, obě strany musely slevit, tím spíše, že Kinkel se chtěl dohodnout. Navrhl jsem následující řešení: německá strana deleguje oba pány do své části Diskusního fóra (tam bylo podle dohody jmenováno na každé straně po dvaceti zástupcích) a místo nich si Kinkel dosadí do Správní rady eventuálně jiné sudetoněmecké funkcionáře, třeba méně známé, ale zaručí mi, že v německé části Správní rady fondu bude někdo, kdo bude v otázce humanitární pomoci našim občanům (bez jakýchkoliv doplňujících podmínek) hlasovat kladně, tj. pro schválení této části poslání Fondu.

Kinkel souhlasil a dohodu jsme oproti diplomatickým zvyklostem stvrdili podáním rukou. A také ji dodrželi!

Když pak po ustavení Diskusního fóra s pány Neubauerem a Wittmannem proti mně ve sněmovně útočili, počínaje poslancem Grossem, zástupci všech stran, vznikla z toho pomalu dvoudenní debata, kterou jsem ustál, i když jsem nemohl poslancům vysvětlit podstatu kompromisu. Avšak pocit uspokojení, že od dubna 1998 začínou bývalí vězňové, dnes již staří pánové a starší dámy, dostávat první peníze, stál za to.

Historik v roli politika zažije někdy okamžiky zvláštního rozpoložení myslí, dotýká-li se otázek či prostředí, které kdysi studoval, o kterých kdysi psal. Mé druhé pracovní jednání s rakouským ministrem zahraničí W. Schüsselem z jara 1998 ve Vídni se odehrávalo v reprezentační budově tamního ministerstva zahraničních věcí – na Ballhausplatz. Když jsme stoupali po starém prošlapaném širokém schodišti do zasedací síně v 1. patře, upozornil mě tehdejší státní tajemník Rohan, který mě doprovázel, že to jsou schody, po kterých po dlouhá léta stoupal ministr a posléze i kancléř Metternich, když v té zasedací síni, kam jsme mířili, řídil vládní kabinet. Byl to pro mě zvláštní pocit, a též vděk, že řízením historické náhody mně byl ten zážitek dopřán!

(Ze záznamu přednášky, pronesené v květnu 2003 ve Společnosti dr. Eduarda Beneše.)

Spojené státy americké a Afrika: minulost a současnost

MESFIN GEDLU

„Svou historii a svými volbami se USA zajímají o Afriku.“

Colin Powell

Studená válka a americká zahraniční politika vůči Africe

Nejvýraznější charakteristikou zahraniční politiky Spojených států amerických ve vztahu k Africe byla její dlouhodobá nekonzistentnost. Hned po druhé světové válce se staly jejími trvalými, i když druhotnými tématy, dva principy: demokracie a lidská práva. V tomto duchu také přijal Bílý dům procesy dekolonizace a vzniku nezávislých afrických států v 60. letech. Na druhé straně ale rozvoj afrického nacionalismu v období nastupující studené války také doprovázely nevyhnutelné a nepřijemné konfrontace s hegemonií USA a jejich západních spojenců na kontinentu. V praxi se to projevovalo tím, že ideje demokracie a lidských práv se staly součástí americké zahraniční politiky v podobě, jakou diktovala rivalita s bývalým Sovětským svazem, a to i přes jejich marginalizaci a odsunutí na okraj zájmu jednotlivými americkými prezidenty. O jednoznačnosti této strategie svědčí slova R. Nixona z dob, kdy byl americkým viceprezidentem, a která pronesl po své návštěvě Afriky. Podtrhují fakt, že americké národní zájmy v Africe budou dlouho určeny „bojem proti mezinárodní komunistické hrozbě“ anebo, že „směr vývoje Afriky může být rozhodujícím faktorem v boji mezi silami svobody a mezinárodního komunismu.“¹⁾ Podle názoru vůbec prvního státního tajemníka pro Afriku J. Satterthwaite měly africké politické aspirace konce 50. let, tj. v období vrcholícího protikoloniálního boje, zůstat „umírněné, nenásilné, konstruktivní a brát v úvahu závazky vůči vzájemně závislé světové veřejnosti a podpořit principy pokračujících vazeb Afriky se západní Evropou.“²⁾

Na zmíněné skutečnosti se v průběhu let nic výrazně nezměnilo, a to navzdory občasným opatřením, jejichž cílem bylo určité korigování očividně kontraproduktivního přístupu politického vedení a posílení demokratických trendů na kontinentu. Celkový obraz zahraniční politiky Spojených států v Africe v období studené války charakterizovala série protidemokratických aktivit a porušování lidských práv ve jménu protikomunistického boje a zajištění bezpečnosti svobodného světa. Navzdory této proklamaci je působení americké zahraniční politiky v tomto období spjata s brutálními režimy v bývalém Zairu,

Keni, Súdánu, Etiopii a s mařením protikoloniálních bojů v Mosambiku, Angole či Namibii a přímým nebo nepřímým podílem na udržování systému rasové segregace a apartheidu v Jižní Africe. Časté zásahy Spojených států hrály významné role v konfliktech po celé Africe včetně bývalých kolonií jako Kongu a Rhodesii, v Súdánu, Ugandě, Etiopii či Libérii. Těsná spojitost Nixonovy a Fordovy administrativy s americkým průmyslovým kapitálem znamenala oddalování nezávislosti jihoafrického subkontinentu z nadvlády bílé menšiny až do poloviny 70. let. Teprve po americké porážce ve Vietnamu, aféře Watergate a následné diskreditaci republikánů a s nástupem prezidenta J. Cartera do Bílého domu se začínají objevovat první zásadní změny, které ukazovaly, že příčiny konfliktů v Africe jsou jiné než „komunistická expanze“.

Carterova administrativa, spoléhající na podporu početné černošské komunity, interpretovala tyto konflikty jako důsledky vnitřní nestability a sociálně-ekonomické a politické krize. Postupně opouštěla plány H. Kissingera na usmíření dvou nesmiřitelných východisek, totiž nalezení rovnováhy mezi africkým úsilím o dosažení svobody a kolonialistickým rasismem. Místo nich se začala prosazovat strategie aktivní podpory hnutí proti apartheidu a diplomatické řešení konfliktů v Angole, Mosambiku a Namibii. Právě prezident J. Carter a jeho přístup k africkému národněosvobozeneckému hnutí postavil Spojené státy poprvé po druhé světové válce na stejnou úroveň s africkými demokratickými silami a jejich bojem za nezávislost, proti rasové diskriminaci a koloniálnímu útlaku, stejně tak s hnutím proti apartheidu v rámci USA.³⁾ Pod Carterovým vedením nahradily komunismus jako hlavní hrozbu amerických zájmů v Africe rasismus a autoritářství, což zřejmě donutilo i představitele jihoafrického režimu k tomu, aby zasedli začátkem roku 1981 k jednacímu stolu.

Ovšem i zmíněné balancování mezi prosazováním demokracie a „reálnou politikou“ bylo v letech studené války odsouzeno k nezdaru. Nejprve sovětská invaze do Afghánistánu a následně islámská revoluce v Íránu přinutily Cartera, aby vyhledal spojence v zemích jako Súdán, Somálsko či Keňa, jejichž režimy byly jednoznačně spojeny s porušováním lidských práv a s odporem vůči demokracii. Definitivní tečku za podporou demokratických změn přinesla

politika „konstruktivního jednání“, která byla vylepšenou verzí republikánské strategie pod heslem, že „přítomnost bělochů v Africe je trvalá“, a Spojené státy tudíž nestojí před jednoznačnou volbou buď „běloši“, nebo „černoši“. Vykonavatelem zmíněné strategie se stal nový republikánský tajemník pro Afriku Ch. Crocker.⁴⁾ Africkou politikou Carterova nástupce v úřadě amerického prezidenta, republikána R. Reagana, nejlépe charakterizovala role jeho administrativy v Libérii v době diktatury S. Doea nebo při přizpůsobení se apartheidu. Tím skončily veškeré naděje, že by zahraniční politika Spojených států vůči Africe mohla být vytržena z kontextu bipolarity a blokového soupeření o globální hegemonii. Tento stav pokračoval bez zásadních změn i za prezidenta G. Bushe staršího a k jeho definitivnímu prolomení došlo až teprve v rámci oteplení vztahů mezi USA a SSSR, k němuž došlo v druhé polovině 80. let a v podstatě předznamenalo začátek konce studené války.

Konec studené války a nové trendy americké zahraniční politiky ve vztahu k Africe

Od 90. let charakterizovaly zahraniční politiku Spojených států vůči Africe dvě zásadní události: kolaps bývalého Sovětského svazu a konec systému apartheidu. Obě změny v podstatě vytyčily hranice nového přizpůsobování se potřebám rozšíření demokracie a dodržování lidských práv, kterou plně prosazoval G. Bush starší v kontextu své vize o „novém světovém řádu“. Rychlé a většinou samovolné zhroucení autoritativních režimů v Somálsku, Etiopii, později v Zairu anebo občanská válka v Libérii, sílící demokratické hnutí v Keni a zemích severní Afriky, či neudržitelnost apartheidu přispělo k příznivé atmosféře nakloněné demokratickým změnám v Africe, jež se odrazilo i v americké zahraniční politice. V letech 1989–1992 se USA otevřeně či skrytě ztotožnilo s demokratickými požadavky opozičních skupin například v Keni, v Etiopii či Zairu. Na popud amerického Kongresu usilovala Bushova administrativa o aktivní účast na ukončení konfliktu v Mosambiku, Angole nebo Súdánu.

Tyto pozitivní trendy pokračovaly rovněž po nástupu nové administrativy prezidenta B. Clintona, který veřejně přiznal, že Spojené státy dosud neměly žádnou africkou zahraniční politiku, a sliboval nápravu.⁵⁾ Clinton se soustředil na vytvoření takových mezinárodních podmínek, v nichž by se zavedení demokratických změn a dodržování lidských práv staly podmínkami pro poskytování americké zahraniční pomoci. V této strategii měly hrát klíčovou roli mezinárodní finanční a rozvojové instituce, především Mezinárodní měnový fond a Světová banka, v níž mají USA značný vliv. Clinton v rámci své nové africké iniciativy dosáhl řady úspěchů. Přiměl například Kongres ke schválení balíku opatření upravujících podmínky podpory ekonomického rozvoje

v Africe a umožňujících otevření amerického trhu pro africké produkty, tzv. *Africa Growth and Opportunity Act* (AGOA). Dalším úspěchem byl jeho podíl na izolování režimu generála S. Abachy v Nigérii, který nechal popravit spisovatele a bojovníka za lidská práva K. Saro-Wiwu. Clintonova vláda usilovala o mezinárodní izolaci řady zemí, jejichž aktivity se neslučovaly s demokratickými standardy, propagovaly politiku síly a potlačování lidských práv. Zároveň se prezidentovi celkem úspěšně podařilo získat pro svou politiku ve vztahu k Africe podporu Evropské unie a OSN. V době, kdy byl prezidentem, se podřizovaly otázky bezpečnosti a bezpečnostních zájmů potřebám míru, stability a budování demokracie v kontextu těsné spolupráce s Organizací africké jednoty. To vedlo ke vzniku první vojensko-intervenční iniciativy, tzv. *African Crisis Response Initiative* (ACIR), za účelem přípravy a posílení africké vojenské kapacity pro operace k zajištění míru. Clinton se stal svědkem ukončení apartheidu v Jižní Africe a v roce 1998 vykonal významnou dvanáctidenní návštěvu Afriky, která měla na celém kontinentu velký ohlas.

Navzdory nepřehlédnutelným *faux pas*, kdy například Spojené státy dovážely nigerijskou ropu v době, kdy odsuzovaly režim S. Abachy, anebo veřejně vyzdvihovaly režimy „nového afrického vedení“ v zemích Uganda, Rwanda, Etiopie a Eritrea, což se zanedlouho ukázalo být jako předčasné a nevděčné vzhledem k posilování autoritativních trendů a celkovému zhoršování politické plurality v těchto zemích, lze říci, že prezident Clinton dokázal prosadit nerozlučnou principů demokracie a lidských práv a amerických zájmů v Africe, a to i v tak citlivých oblastech, jako je bezpečnost. Význam Clintonova přínosu podtrhuje i skutečnost, že v intencích jeho africké politiky pokračovala i konzervativní vláda republikána G. Bushe.

Bush, africká ropa a hrozba mezinárodního teroru

Před svou návštěvou Afriky zdůraznil současný americký prezident ve vztahu k Africe tři priority: posílení míru a stability, boj proti AIDS a ekonomický rozvoj prostřednictvím zvýšené pomoci a možnosti přímého obchodu. Ačkoliv se Bushova strategie zásadně neliší od Clintonovy, nezdá se, že by mu v Africe zajistila větší popularitu. Prezidentovo rozhodnutí udeřit na Irák vyvolalo rozhořčení, nepochopení až nenávisť na celém kontinentě. Bývalý jihoafrický prezident N. Mandela v této souvislosti dokonce označil G. Bushe mladšího za muže, „který není schopen řádně myslet“.⁶⁾

Současný americký prezident se netají svou ambicí vytlačit Evropu, a především Francii, z tradičních vlivových sfér v Africe. Podle některých zdrojů byl Bushův slib z května loňského roku o poskytnutí 15 miliard dolarů na boj proti HIV/AIDS přesně načasován před následným summitem G-8 ve francouzském Evianu, a to s cílem zastít

nit bohaté evropské státy.⁷⁾ S vlivným C. Powelllem po svém boku si G. Bush mladší dobře uvědomuje, že relativně nenákladnými africkými iniciativami může posílit vlastní postavení mezi černošskými voliči doma. Z pohledu druhé – africké – strany ovšem dosavadní iniciativy Bushovy administrativy nedokázaly zaručit potřebný prostor, pokud jde o plnění plánu na obnovení Kontinentu, který je spojen s Africkou unií (AU). Především se to týká projektu Nového partnerství pro rozvoj Afriky (*Nepad*), jehož realizace prakticky zůstává nadále v rovině slibů z roku 2002, kdy byl na summitu G-8 v Kanadě s velkou pompou přijat.

S Afrikou spojují ale G. Bushe mladšího a jeho tým také ropa a boj proti terorismu.⁸⁾ Pentagon a ministerstvo zahraničí vnímají Afriku jako nejslabší článek mezinárodní protiteroristické koalice. Útoky na americké zastupitelské úřady ve východní Africe a další teroristické aktivity v Rudém moři (útok na vojenské plavidlo USS Cole) utvrzují jejich domněnky o přítomnosti malé a roztroušené africké odnože al-Káidy. To vše zvyšuje zájem Spojených států o africkou politickou scénu, zmítanou občanskou nespokojeností a vnitřním povstáním. Z tohoto pohledu nelze zájmy současného amerického vedení na podpoře pro demokracii a rozvoji kontinentu nazvat pouze jako populistické či altruistické, nýbrž že slouží úsilí o získání nových trhů, jistějších zdrojů ropy anebo volební podpory na domácí politické scéně.

Spojené státy již dnes dovážejí až 15 procent ropy z tropické Afriky, přičemž americké vedení předpokládá, že podíl africké ropy se v příštích deseti letech zvýší až na 25 procent. Po událostech z 11. září 2001 se Spojené státy netají svým záměrem snížit svou závislost na ropě ze Středního východu. Z tohoto hlediska může být geografická blízkost dosud nedotčených zásob v širokém pásu od Angoly až po Nigérii pro Spojené státy velmi výhodná. Průzkumy a objevy zásob ropy v Guinejském zálivu potvrdily, že se zde nacházejí nejbohatší světové zásoby ropy, a to jak do množství, tak i kvality.

Navzdory tomu je ovšem zájem Spojených států na řešení afrických ozbrojených konfliktů, například v Libérii či Burundi anebo jejich přímá participace ve formě vyslání mírových sborů, v podstatě okrajový a zdá se, že se vcelku spokojí s tím, že vůdčí roli v těchto konfliktech přebírají evropské mocnosti, jako například Britové v Šieře Leone anebo Francouzi v Pobřeží slonoviny. Pouze dva případy přiměly v minulých letech Spojené státy k větší angažovanosti, a to pokud šlo o politicky bezvýhodnou situaci v Zimbabwe anebo občanskou válku v Súdánu.

Do americké strategie vytvořit politicky a ekonomicky přijatelné podmínky pro uskutečňování cílů neoliberální hospodářské politiky na straně jedné a mocenské hegemonie ve světě na straně druhé zapadá i nejnovější záměr vybudovat v Africe síť vojenských základů.⁹⁾ Tento cíl lze vnímat

jako reakci na nové formy bezpečnostních rizik, která se objevila po skončení studené války, a jejichž uskutečňování v podstatě zrychlily události 11. září 2001. O tom, že tato „nová africká iniciativa“ má „zeleň“ současného amerického establishmentu, svědčí nebyvale otevřené prohlášení generála J. Jonese, velitele evropského velení ozbrojených sil NATO, že Spojené státy usilují o uzavření dohod o dlouhodobém využívání „rodin“ vojenských základů na přích kontinentem.¹⁰⁾

Tento nový a vcelku překvapivý geostrategický posun je dosud poslední ukázkou dvoukolejné politiky Bushovy administrativy vůči Africe: na jedné straně jsou americkou zahraniční politikou systematicky opomíjeny a podkopávány africké priority, na straně druhé manipulují G. Bush a jeho vláda Afrikou a za současným okázalým vystupováním coby obhájců afrických zájmů a potřeb se skrývá konzervativní agenda. Dokladem toho jsou prohlubující se rozpor mezi deklarovanou a skutečnou podporou Spojených států pro budování demokracie a dodržování lidských práv v Africe.

Americkou politiku vůči Africe nelze oddělovat od dlouhé společné historie

Prezident R. Reagan kdysi dokázal zmást postoje americké veřejnosti ve vztahu k Libérii slovy, že země je nejlepším příkladem rychlého přechodu k demokracii v Africe, a to navzdory obzvlášť krvavému převratu, který v roce 1980 vynesl k moci diktátora S. Doe. Ve skutečnosti čekalo na obyvatele Libérie nekonečných dvacet let, poznamenaných občanskými válkami a utrpením.

G. Bush starší v kontextu vítězného ukončení studené války usiloval o propojování proklamovaných cílů Spojených států, jako byly ekonomický rozvoj, demokracie a bezpečnost, s prioritami a potřebami Afriky. Při rozhodování, jak nejlépe tyto cíle dosáhnout, ovšem nemohl všeobecný nezáměr jeho administrativy o tento kontinent zabránit prohlubování propasti mezi perspektivami vypracovanými s výlučným cílem uspokojit zahraničněpolitické zájmy Spojených států a těmi, jejichž kořeny se nacházely v afrických skutečnostech.

O B. Clintonovi se psalo jako o americkému prezidentovi, který jako nikdo předtím usiloval o zvýšení důležitosti Afriky na úrovni jiných regionů v zahraniční politice USA. Po tvrdé somálské lekci byly jeho iniciativy v Africe jako u vůbec prvního prezidenta (snad s výjimkou ryze amerického projektu *peace-corps* prosazovaného J. F. Kennedym) koncipovány pod heslem „africká řešení pro africké problémy“, tak jak ukazuje například program ACIR. Ovšem ani jemu se nepodařilo vytvořit hmatatelnou a komplexní politiku, která by postavila spolupráci mezi Afrikou a Spojenými státy na žádoucí úroveň tak, aby znamenala zásadní přelom ve vzájemných vztazích.

Politika G. Bushe mladšího ve vztahu k Africe, která vznikla pod dojmem hrozivých událostí ze září 2001 a byla motivována nebezpečím globálního terorismu, se stala pro mnohé zastánce demokracie a transparentního vládnutí v Africe „noční můrou“. Při pohledu na současné americké vládní činitele, jako viceprezidenta D. Cheneyho, který vehementně odmítal propuštění N. Mandely z jihoafrického vězení a kteří spojují nejlepší republikánské tradice USA se zájmy ropných a vojensko-průmyslových korporací, se zdá být logické, že se těžiště amerických národních zájmů v Africe bude klonit více směrem k antidemokratičnosti a konfrontaci.

Zvláštní postavení Afriky ve vědomí obyvatelstva Spojených států na straně jedné, a zahraniční politika na straně druhé, resp. potíže z ní plynoucí, nelze oddělovat od dlouhé historie obou světadílů. Během ní byla Afrika definována obchodem s otroky a poznamenána kolonialismem, přičemž obě tyto reality, spojené s rasistickými stereotypy, jejichž dozvuky se projevují i na poli mezinárodních vztahů a mezinárodní politiky, ještě nejsou zdaleka překonány. Podle mého soudu, jedině zásadní změny postojů a chápání politiků v tomto směru mohou smysluplně nastartovat politicko-institucionální a lidské reformy ve vztazích mezi Spojenými státy a Afrikou. Diskriminace, ve které se spojují jak historie tak americké volby zmíněné v úvodu tohoto příspěvku, byly a jsou hlavní slabostí americké zahraniční politiky ve vztahu k Africe.

gedlu@iir.cz

¹⁾ US Government, The Vice-President's Report to the President on His Trip to Africa, February 28–March 21, 1957. WH Office Files, Dwight D. Eisenhower Presidential Library, 1957. Cit. <http://www.africa.ufl.edu/asq>

²⁾ *State Department Bulletin*, May 25, 1959, s. 749

³⁾ Chazan, N. et al., *Politics and Society in Contemporary Africa* (Boulder, Co.: Lynne Rienner Pub., 1992, 2nd ed.), s. 401–402. Carleton, D. & Stohl, M., "The Foreign Policy of Human Rights: Rhetoric and Reality, from Jimmy Carter to Ronald Reagan". *Human Rights Quarterly* 7, May 1985, s. 54–81.

⁴⁾ Crocker, Ch., "South Africa: Strategy for Change". *Foreign Affairs* 59 (2), Winter 1980/1981, s. 323–351.

⁵⁾ Clinton, B., "Developing a New US Policy Toward Africa." The White House Conference on Africa, June 26–27, 1994.

⁶⁾ "Africa's mixed feelings on Bush". BBC News 7 July, 2003, <http://www.news.bbc.co.uk/world/africa>

⁷⁾ *Africa Confidential* 30/5, 2003.

⁸⁾ K terorismu viz Morrison, J. S., *Africa and the War on Global Terrorism*. Congressional Testimony. CSIS, 15 November 2001. "US Eyes African Oil". BBC News 9 October, 2002. <http://news.bbc.co.uk/world/africa>. K ropě viz "Oil Giants Eye African prospects". BBC News 20 May, 2003. <http://www.news.bbc.co.uk/business>

⁹⁾ Více o nových globálních geostrategických zájmech USA s odkazem na Afriku viz <http://www.newamericancentury.org>

¹⁰⁾ *Africa Research Bulletin* PSC, vol. 40(5), s. 15318. *Ibid* vol. 40(7), s. 15389–15390. West Africa 26/5-1/6, 2003.

Česká euroatlantická rada chce napomoci lepší komunikaci

Zahraněční a bezpečnostní politika patří všude na světě k poměrně esoterickým odvětvím. Ti, kteří ji praktikují, působí na čtenáře a diváky běžných médií jako vyslanci z málo srozumitelného světa žargonu, anglicismů a kostrbaté větné stavby.

Je to logicky dáno častým pobytem politiků a analytiků na zahraničních konferencích, jejich účastí na jednáních a summitech, kde „se mluví jinak“, a také čtením odborné literatury a podkladových analýz. Je to také dáno stále klesající kvalitou českých médií, která se buď některým zahraničněpolitickým tématům vyhýbají, nebo je opomíjejí „překládat“ tak, aby byla srozumitelná laické veřejnosti. Je to nejen škoda, jde navíc o vážný nedostatek. Zdejší demokratické diskusi tak schází důležitý rozměr.

Zmíněnou situaci se pokusí napravit nově vzniklá Česká euroatlantická rada (ČER), iniciovaná a organizačně podpořená občanským sdružením Jagello 2000 situovaným v Ostravě. Jagello 2000 má na svém kontě organizování několika úspěšných akcí. K nim patří třeba ostravské Dny NATO pořádané od roku 2001, expandující a v centrále NATO v Bruselu oceňovaná soutěž pro středoškoláky Aliante, či provozování pražského Informačního centra o NATO v Rytyřské ulici.

ČER na ustavující valné hromadě 24. února v Praze zvolila za svého prezidenta Alexandra Vondru, bývalého náměstka ministra zahraničí a vládního zmocněnce pro přípravu pražského summitu NATO v roce 2002. K jejím členům patří například univerzitní profesor Vladimír Nálečka, Radek Khol z Ústavu mezinárodních vztahů, náčelník Generálního štábu AČR Pavel Štefka, velvyslanec při NATO a ZEU Karel Kovanda a armádní generál v záloze Jiří Šedivý. Jak uvedl prezident Vondra, Rada chce zlepšit komunikaci mezi armádou, odbornou a laickou veřejností.

Americký politolog Robert Dahl, významný teoretik demokratických systémů, považuje právo občanů na získávání informací podstatných pro to, aby v demokratické rozpravě mohli vyjádřit a uplatnit svůj názor, za jedno ze základních práv moderní (polyarchní) demokracie. Složitost demokratické správy ve vyspělých státech euroatlantické civilizace je zřejmá a dvojnásob to platí o sféře zajištění bezpečnosti a prosazování strategických zájmů. Je proto nanejvýš důležité, aby laická veřejnost podstatným otázkám v této sféře rozuměla

a dokázala o nich diskutovat. Jinak zůstane zahraniční a bezpečnostní politika v České republice tím, co bohužel připomíná nyní: hru insiderů na ministerstvech, v parlamentu, na univerzitách a v několika odborných centrech.

Přirozenou náplní České euroatlantické rady bude propagování a vysvětlování důležitosti euroatlantické spolupráce. Organizačním zhmotněním takových vazeb je a jistě ještě nějakou dobu bude zejména Severoatlantická aliance. Před pěti lety vstupovala Česká republika do NATO za zvuku fanfár a velkého zájmu tisku. Dnes se Aliance v českých médiích objevuje méně. V důsledku emancipace Evropy po skončení studené války a nové americké bezpečnostní doktríny přijaté jako součást války proti terorismu po útocích z 11. září 2001 také ona sama prochází změnou. Ze zásadní, strategické organizace, jež vytvořila západní politickou identitu, se mění v užitečnou, ale méně epochální instituci prostřednictvím níž mohou – ale také nemusí – členové řešit své bezpečnostní zájmy. Spojené státy odmítly pomoc NATO po 11. září, a válku v Afghánistánu a později v Iráku vedly společně s koalicí ochotných zemí (dnes je NATO zapojeno v Afghánistánu). Tím naznačily, že Aliance je v některých ohledech pro ně svazující institucí, což NATO a potažmo euroatlantickou vazbu oslabilo.

To je škoda. Česká republika má na silné euroatlantické vazbě zájem, přeje si významnou bezpečnostní, politickou a pochopitelně také hospodářskou roli Spojených států v Evropě. Česká euroatlantická rada hodlá tato dilemata, tyto otázky vysvětlovat a dostávat do popředí české odborné i populární diskuse. Půjde o samotnou povahu naší integrace do Evropské unie a její vznikající bezpečnostní a obranné dimenze, půjde o to, aby vývoj v této oblasti euroatlantické vazby neoslaboval. V neposlední řadě půjde o to, aby se občané v těchto dilematech orientovali a dokázali o nich debatovat.

**Tomáš Klvana,
člen České euroatlantické rady**

tomas.klvana@volny.cz

Churchill a strategická dilemata před světovými válkami

Churchill and Strategic Dilemmas Before the World Wars. Essays in Honor of Michael I. Handel/ Editor. John H. Maurer – London: Frank Cass, 2003 – 164 s. – ISBN 0-7146-5468-X.

Ke čtenáři se dostává nová publikace o Winstonu Churchillovi a zařazuje se do množství literatury zabývající se osobností tohoto politika a státníka. Zkoumá především Churchillovy názory na vzestup Německa a Japonska na velmocenské pozice a na to, jak rostoucí vojenská síla těchto dvou zemí ohrožovala bezpečnost Velké Británie a jejího impéria. Rovněž zachycuje, jak Churchill vnímal, že změny v mezinárodní a strategické oblasti pod vlivem nových technologií nepůsobí vždy ve prospěch Británie. Například rostoucí význam válečného letectva při moderním vedení války ohrožoval britské ostrovy možností přímého bombardování.

Autoři čtyř statí obsažených v publikaci – Christopher M. Bell, profesor historie na univerzitě v Halifaxu v Novém Skotsku, David Jablonsky – profesor zabývající se otázkami národní bezpečnosti v Oddělení národní bezpečnosti a strategie (Department of National Security and Strategy) při Armádní válečné univerzitě (US Army War College) v Carlisle v Pensylvánii, Brian Mc Kercher – profesor historie na Královské vojenské univerzitě (Royal Military College) v Kanadě a John H. Maurer – profesor zabývající se politickými vědami a otázkami strategie na americké Námořní válečné univerzitě (Naval War College) v Newportu na Rhode Islandu – charakterizují Churchillovo hodnocení hrozeb vyplývajících z Německa a Japonska i skutečnosti, jak technologické inovace ovlivňovaly postavení Velké Británie jako světové velmoci. Zároveň nabízejí nová hodnocení zahraniční politiky a strategických postupů, jež zastával Churchill ve vztahu ke zmíněným hrozbám.

Jednotlivé eseje byly napsány pro mezinárodní konferenci k otázkám bezpečnostní strategie konané na počest Michaela I. Handela v listopadu 2001 v Newportu. M. I. Handel se dlouhodobě zajímal o postoje W. S. Churchilla a o jeho úlohu během druhé světové války. Upozornil například na skutečnost, že „Churchill pochopil, že nové zbraně samy o sobě nezajistí úspěch ve válce. Vojenská transformace musí spočívat na široké strategické koncepci, zaměřující nové zbraně i doktríny... k dosažení rozsáhlejšího politického zaměření sloužícího boji.“⁽¹⁾ Osvětlil Churchillovu kritiku německého vojenského velení během první světové války – jako například transformace námořního vedení války s použitím ponorek, aby byl zničen britský obchod. Dokazoval, že němečtí vojenští velitelé, zaslepení bezprostřed-

ními operačními úspěchy, udělali velkou strategickou chybu. Německé akce s ponorkami sice poškozovaly obchod Velké Británie, ale strategicky působily na vstup USA do války.

John H. Maurer rozebírá *Churchillovy názory na rozvoj německé námořní vojenské síly před první světovou válkou* i v souvislosti s jeho vlastním postavením a funkcí u britských námořních sil. K hlavním úkolům řadil nutnost zabránit Německu v jeho úsilí porazit Británii na moři. Podle J. H. Maurera Churchill podporoval některá opatření týkající se připravenosti na válku, ale válku samu nepokládal za nejlepší řešení státních zájmů. V mírovém období hodnotil vliv mezinárodních ekonomických vztahů a mezinárodního obchodu. „V Německu oceňoval výsledky v oblasti vzdělanosti, státní správy, vědy a technologie. Německo mu též sloužilo jako model pro sociální reformy. Britský program sociálních reformů však byl ohrožen rostoucí rivalitou s Německem v námořním zbrojení. Churchill pokládal toto zbrojení soupeření za bláznovství.“⁽²⁾ Autor podrobně analyzuje Churchillovy názory na budování německé námořní vojenské síly a na to, jak by na to měla reagovat Velká Británie, konkrétně jak zvítězit – ať již v soupeření v době míru, či při případném vypuknutí války. Značnou pozornost přitom autor věnuje navrhovaným konkrétním postupům britského válečného námořnictva v této době britsko-německého střetávání, ale i německým válečným plánům. Upozorňuje i na metody Winstona Churchilla psychologicky působit s cílem přesvědčit německé vládní představitele o marnosti jejich snah v oblasti námořního vedení války. „Churchill přišel do admirality s jasným cílem zamezit oživení německých námořních válečných sil... Británie měla stavět více lodí než Německo a udržovat britskou flotilu neustále v připravenosti na válku.“⁽³⁾ Publikace zachycuje i jeho argumenty v diskusi s kritiky jak mezi konzervativci, tak mezi liberály. V německém námořním zbrojení viděl příčinu, proč Británie neomezila rozvoj vlastní obranyschopnosti. Doufal i ve zvýšení vlivu demokratických sil v Německu na vlastní vládu.

Christopher M. Bell se zaměřil na *osobnost W. Churchilla v souvislosti s bezpečnostní situací v Tichomoří a s limity britské moci v letech 1921–1941*, na jeho postoje tentokrát hlavně při konfrontaci s japonskými námořními silami. Autor zdůrazňuje ústřední roli W. Churchilla při těchto událostech, osvětluje i chybné kroky a postupy. „Churchill nikdy nelitoval toho, jak byly stanoveny dispozice britských sil, či zadání omezených priorit obraně Malajska...“⁽⁴⁾ Churchillovo podceňování japonského nebezpečí ve dvacátých letech je

srovnáváno s okamžitým a jasným varováním před nacistickým Německem v letech třicátých. Co se týče rozhodování o válce v Tichomoří, autor se snaží osvětlit, že nebylo ani přímé, ani jednoduché. Churchillovy postoje krátce po první světové válce vycházely podle něho z následujících úvah. „Tichomoří dominovalo ve Washingtonské dohodě. Amerika se spíše bude střetávat s Japonskem než my. Jaký problém stojí mezi Anglií a Japonskem? Jaká diplomatická kombinace by nás mohla dostat proti sobě?“⁽⁵⁾

Postupně – tak, jak se rozvíjel střet britských a japonských zájmů – vystupovala nutnost učinit konkrétní opatření v programech britské admirality. Autor poukazuje na Churchillův vztah k britským tichomořským územím, jeho přesvědčení, že nemohou být ponechána Japonsku na milost a že Velká Británie musí být schopna vést přinejmenším obrannou válku v regionu. Konkrétní události v Tichomoří jsou pak ukazovány v přímé souvislosti s vývojem britských pozic. Autor se pokouší odpovědět v těchto souvislostech na řadu otázek spojených s postojem W. Churchilla, například jak mohl takový zastánce znovuzbrojení ve třicátých letech jen o pár let dříve tak drasticky omezit válečné námořnictvo, jak mohl státník, který tak jasně předvídal nebezpečí ze strany Německa a později Sovětského svazu, tak zcela mylně odhadnout japonskou zahraničněpolitickou koncepci a vojenské plány?

Otázku vyzbrojení doprovázela otázka možností jeho financování z pozic W. Churchilla ve vedení admirality. Na počátku druhé světové války Churchill formuloval britskou bezpečnostní strategii. Významnou úlohu zde hrála Austrálie. Churchill zůstával na optimistických pozicích vzhledem k situaci na Dálném východě, předpokládal, že Japonsko přijme opatrnější strategii. Zároveň přeceňoval význam některých vojenských faktorů a jejich vliv na japonskou námořní strategii. Pád Singapuru je například ukázán jako výsledek Churchillova rozhodnutí koncentrovat britské omezené zdroje proti Německu a Itálii.

B. J. C. McKercher charakterizuje osobnost W. Churchilla – *politika a стратега – ve vztahu k ohrožení ze strany nacistického Německa v letech 1933–1939*. „Koncem třicátých let W. Churchill vystupoval jako hlavní kritik britské zahraniční a obranné politiky...“⁽⁶⁾ v parlamentu pak působil jako hlavní síla konzervativní opozice vůči Chamberlainovi a jeho kabinetu. Jeho nesouhlas v dané době s britskou strategií byl „emotivně politický. Do značné míry diskuse týkající se Churchillovy strategické vize je začleňována do debaty k appeasementu... o cílech a schopnostech Stanleje Baldwina a Neville Chamberlaina.“⁽⁷⁾

V historickém pohledu je představen rozpor v evropské velmocenské politice po nástupu Hitlera k moci. Churchillova představa britského unilateralismu za politice vyzbrojení zde navazuje přímo na jeho koncepci impéria. Autor si všímá i Churchillových postojů v rámci širších strategických otázek. Koncem roku 1935 Churchill pokládal za základ britské zahraniční a obranné politiky odstraňovací sílu britského válečného letectva – RAF. Premiér Baldwin sice udržel Churchilla vně své politiky, ale výsledky Chamberlainovy zahraniční politiky

v Evropě od léta 1937 do března 1939 umožnily Churchillovi politicky se rehabilitovat.

David Jablonsky sledoval osobnost *W. Churchilla ve specifickém vztahu – a to ve vztahu k problematice technologie*. Chtěl názorně ukázat, jak „viktoriánský přístup k technologii ovlivnil Churchillovy názory na povahu války, na využití technologického překvapení ve válce a na politiku řízení rozvoje a využití technologie ve válce.“⁸⁾ Dokumentuje, jaké druhy zbraní se uplatnily v různých konfliktech, jichž se účastnila Velká Británie, jaký význam měly nové technologie, jak byly využity a s jakým výsledkem a jak to vše působilo na stanoviska a rozhodování W. Churchilla.

V průběhu první světové války se Churchillův zájem o technologie ještě prohloubil, chápal úlohu inovací ve výzbroji. Zkušenosti z této války vedly Churchilla – jak autor vysvětluje – k tomu, že chtěl použít technologická překvapení v průběhu druhé světové války. Autor zároveň analyzuje Churchillovy úvahy týkající se spojení mezi politikou a technologickým rozvojem. Uvádí, že „nejdůležitější, co Churchill pochopil koncem války, bylo, že politická úroveň s širokým spektrem všech prvků národní síly musí určovat využití technologie v moderní válce.“⁹⁾

Každá z uvedených statí osvětluje osobnost Winstona Churchilla z jiného hlediska pomocí různé literatury a pramenů i různým způsobem.

Celkově však čtenář získává dobré podněty i doplňující skutečnosti k hlubšímu pochopení Churchillových postojů i konkrétního počínání vzhledem k oběma světovým válkám.

Ivona Řezanková

¹⁾ Viz: Churchill and Strategic Dilemmas Before the World Wars. Essays in Honor of Michael I. Handel/ Editor: John H. Maurer – London: Frank Cass, 2003 – s. 6.

²⁾ Tamtéž, s. 8.

³⁾ Tamtéž, s. 36.

⁴⁾ Tamtéž, s. 51.

⁵⁾ Tamtéž, s. 56.

⁶⁾ Tamtéž, s. 88.

⁷⁾ Tamtéž, s. 88.

⁸⁾ Tamtéž, s. 122.

⁹⁾ Tamtéž, s. 140.

Ročenka SIPRI 2003

SIPRI Yearbook 2003. Armaments, Disarmament and International Security. Oxford University Press 2003, 847 stran. ISBN 0953-0282.

Na světě vychází velké množství ročenek zaměřených na nejrůznější obory lidské činnosti. V oboru bezpečnostních studií patří k nejuznávanějším a také k nejvyhledávanějším ročenka Stockholmského mezinárodního ústavu mírových studií nazvaná SIPRI Yearbook. Na rozsahu téměř tisíce stran hodnotí nejdůležitější otázky a problémy mezinárodní bezpečnosti, probíhající ozbrojené konflikty, jednání o kontrole zbrojení, vývoj výdajů na zbrojení, nové trendy ve vojenství a další důležité náměty.

Radu důležitých hodnocení a poznatků obsahuje také poslední vydání ročenky, která vyšla na závěr roku 2003 pod názvem SIPRI Yearbook 2003. Velmi zajímavou částí celé ročenky je úvod nazvaný „*Tendence a změny v mezinárodní bezpečnosti*“. Alyson J. K. Bailes v něm píše, že základním problémem současnosti se stala americká odpověď na hrozbu terorismu, a zejména pak invaze do Iráku. Hlavním smyslem probíhající diskuse je budoucnost globálního uspořádání mezinárodních bezpečnostních vztahů. Ta může trvat velmi dlouho, protože sám fenomén terorismu je neobyčejně složitý. Navíc svým vlivem dále umocňuje a prohlubuje další bezpečnostní problémy a do hry vtahuje nové činitele bezpečnostní politiky.

Za nejvážnější hrozbu dnešního světa A. Bailes označuje souhrnné působení terorismu, šíření zbraní hromadného ničení a destabilizačních aktivit tzv. *rogue states*. Tyto hrozby vymezuje jako existenciální z hlediska jejich hloubky a dopadů. Jsou hrozbami pro národní i mezinárodní právo, pro lidská práva, a zejména pro bezpečnost. Zároveň s tím A. Bailes tyto hrozby hodnotí jako asymetrické, protože jejich původci jsou slabší a těžko postižitelní, a tak je velmi nesnadné je odstrašovat nebo vyrovnávat jejich působením. Zároveň s tím připouští, že definice terorismu bude ještě dlouho diskutovaným tématem. Upozorňuje i na problémy na poli *arms control*, které vyplývají z toho, že s těmi nejnebezpečnějšími činiteli se

nejhůře jedná a je nejtěžší je zapojit do mezinárodních jednání a procedur.

V další části A. Bailes uvádí, že Bushova administrativa vsadila na aktivní národní strategii, jež se opírá především o vojenskou sílu. K tomu dodává, že jsou problémy, na jejichž vyřešení sama vojenská síla nepostačuje, protože odpovědí na její použití je ještě větší násilí při akcích teroristických organizací. Podrobněji se zabývá tzv. teroristickou diasporou ve světě, která se vytváří a působí jako výsledek probíhajících ozbrojených konfliktů. Její vůdcové zneužívají každého utrpení ve světě, odvolávají se na strádání uprchlíků, a zejména pak na bědné podmínky Palestinců na okupovaných územích.

Stranou zájmu nezůstala ani bezpečnostní politika Evropské unie. Oceňuje její důraz na integrativní přístupy, na dodržování právních norem a na tzv. *soft policy*. Dodává k tomu ale, že její účinnost se snižuje, když do hry vstupují činitelé, kteří jsou k evropským výzvám hloušší. Připomíná, že EU nedokázala účinně pomoci Blízkému a Střednímu východu. A. Bailes svůj úvod končí důrazem na pozitivní, nikoli negativní vymezení bezpečí. Zdůrazňuje, že cesta k bezpečnosti nevede jenom přes boj proti terorismu, ale především přes dlouhodobé úsilí o globální uspokojení těch nejzákladnějších lidských potřeb, jimiž jsou ubytování v teple a v suchu, dostatek jídla a pitné vody a nezbytná lékařská péče. Z toho vyvozuje, že mezinárodní společenství musí pokračovat ve své pomoci nejchudším oblastem světa, především pak Africe.

Velmi zajímavou částí ročenky je její první kapitola prvního oddílu nazvaného *Bezpečnost a konflikty 2002*. Kapitola nese název Euroatlantický systém a globální bezpečnost a zpracovali ji Ian Anthony, Alyson Bailes, Sharon N. Kile a Zdzisław Lachowski. Připomínají doktrinální reakci Spojených států na teroristické útoky z 11. září 2001 – National Security Strategy of the USA, National Strategy for Homeland Security a National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction. Používají výraz Bushova doktrína, za jehož základ považují prezidentovo vyhlášení že režim, který poskytuje útočiště teroristům, nebo který jim pomáhá, bude považován za nepřátelský.

Za zásadně důležitý prvek označují odchodlání Bushovy administrativy vést boj proti nepřátelským státům a proti šíření zbraní hromadného ničení cestou otevřených i skrytých vojenských operací. To potom vyúsťuje v důraz na vojenskou sílu a na vysoký stupeň připravenosti a mobility ozbrojených sil. Rumsfeldovu strategii přechodu od modelu zakládání na hrozbě k modelu opírajícímu se o schopnosti hodnotí jako „portfolio schopností nezbytných k odstrašování a k ničení nepřátel, kteří při dosahování svých cílů spoléhají na překvapení, podvody a na asymetrickou válku“. Dále pojednávají o čtyřech hlavních hrozbách pro bezpečnost USA, jimiž jsou: proliferace balistických řízených střel dlouhého dosahu, nepřátelské státy, které by mohly ohrozit zájmy USA v klíčových oblastech světa, nestabilita šířená ze slabých a hroutících se států a nestátní činitelé schopní zasadit zničující úderu Spojeným státům a jejich obyvatelům.

Podrobněji se autoři zastávají u operace Irácká svoboda. Za problematiku označují především argument o nálehavosti hrozby iráckých zbraní hromadného ničení. Dále vyslovují „otázku zásadního charakteru, zda si jeden stát, i když tak silný jako USA, může osobovat právo na to, aby jednostranně vystupoval jako žalobce, soudce i vykonavatel trestu vůči jinému suverénnímu státu, který jej přitom přímo nenapadl.“ Vyjadřují názor, že „všude, kde to je možné, by se na hrozby transnacionální povahy mělo odpovídat opatřeními transnacionální povahy“.

Dále autoři připomínají, že válka v Iráku ještě více zvýraznila rozdíly v bezpečnostní filosofii USA a Evropy. Vládám evropských zemí vytýkají, že váhaly vůbec diskutovat o společném zdůvodnění jejich názorů na nová bezpečnostní témata, neboť se obávaly, že při takové diskusi by se dále zvýraznily neshody a rozdíly. Připomínají, že základní otázka zněla, zda NATO bylo vhodné pro naplnění nálehačných bezpečnostních zájmů Spojených států. Z toho, že USA neměly zájem o to, co NATO nabízelo, vyvozují další závažnou otázku: Jaké je opodstatnění pokračující existence NATO v dlouhodobém výhledu?

Druhá kapitola prvního oddílu ročenky je věnována velkým ozbrojeným konfliktům (Major armed conflicts). Její autoři Sharon Wiharta a Ian Anthony v úvodu upozorňují především na problém asymetrie, který se projevuje téměř ve všech sledovaných konfliktech. Zabývají se především Nepálem, Kolumbií, Čecenskem a druhou intifádou. Kritizují Izrael za to, že na-

sazuje těžké zbraně, ale stejně tak uznávají neschopnost Palestinské autonomie zjednat nezbytný pořádek. V další části kapitoly autoři připomínají konflikty, které se v průběhu roku 2002 dostaly na dosah ukončení – Srí Lanka, Kongo, Súdán (konflikt, který se s 2 miliony mrtvých a 4,5 milionu běženců, stal podle jejich hodnocení jedním z nejobtížnějších konfliktů na světě), Somálsko s 350 000 mrtvých a 400 000 běženců).

V závěru příspěvku autoři připomínají, že v roce 2002 probíhalo v 19 oblastech světa celkem 21 ozbrojených konfliktů. Ve všech případech se jednalo o vnitrostátní konflikty, jedinou výjimku tvořil indicko-pákistánský konflikt. Ve srovnání s rokem 2001 tak ve světě ubyly celkem tři velké ozbrojené konflikty. Z regionálního hlediska byly ozbrojenými konflikty nejvíce postiženy Afrika, Asie, a zejména Blízký a Střední východ.

Radu velmi zajímavých myšlenek obsahuje také kapitola nazvaná *Vojenský sektor v měnícím se světě*. Její autoři Bjorn Hagelin a Elisabeth Skons se zaměřili na zobecňující poznatky o bezpečnosti na počátku 21. století. Nejprve připomínají čtyři základní přístupy k zajišťování bezpečnosti. První z nich je teritoriální a klade hlavní důraz na zajištění nedotknutelnosti státních hranic a státní svrchovanosti tváří v tvář hrozbě vnějšího útoku. Druhý přístup je extrateritoriální a projevuje se vnějšími intervencemi či podporou vytypovaných činitelů na území jiných států. Třetí přístup je intrateritoriální a zaměřuje se na dosažení bezpečnosti cestou eliminace hrozeb působících uvnitř území státu. A konečně čtvrtý přístup je neteritoriální, protože se vymezuje vůči takovým hrozbám, jakými jsou například náhlé klimatické změny, propukání epidemií nebo pandemií a další.

K tomu pak autoři dodávají, že po skončení studené války poklesl význam hrozeb vojenského charakteru, vyvstala potřeba přehodnotit způsoby dosahování bezpečnosti a je nutné považovat bezpečnost v širším kontextu, který za-

hrnuje i vnitřní stabilitu. Jako zvlášť pádny argument uvádějí dramatický nárůst tzv. společenské zranitelnosti (Societal vulnerability) v důsledku koncentrace obyvatelstva ve velkých metropolích (mega-cities), kde se stávají snadnými cíli násilných akcí, jež mohou přicházet jak zevnitř státu, tak i ze zahraničí. Dochází tak ke vzájemnému překrývání vnější i vnitřní bezpečnosti.

Dalším předmětem této kapitoly je vzájemné doplňování teritoriálních a extrateritoriálních metod při zajišťování bezpečnosti. V případě prvních jde povětšinou o stejné metody, jaké pamatujeme z doby studené války, kdy šlo hlavně o zajištění připravenosti na případný mezistátní ozbrojený konflikt. V druhém případě se jedná především o preemtivní vojenské akce či projekci síly a o akce z oblasti tzv. nové bezpečnostní agendy (new security agenda), což jsou zejména mírové operace a akce na zajištění humanitární pomoci.

Autoři se zmiňují rovněž o narůstajícím významu vnitřní bezpečnosti, která se vztahuje především k zajištění vnitřního pořádku, a zejména pak k ochraně lidí před kriminalitou. Jako následováním příklad uvádějí Švédsko a jeho koncepci totální obrany, jež se vedle klasické ochrany státu zaměřuje také na zajištění ekonomické a psychologické obrany. Zevrubně se zabývají také americkou koncepcí Homeland Security.

Stranou zájmu dvojice autorů nezůstala ani koncepce lidské bezpečnosti (human security), která nepopírá existenci a význam vojenských hrozeb, ale zároveň s tím se podrobně zabývá hrozbami, které vyvstaly po skončení studené války a mají závažný dopad na bezpečnost lidského jedince. Ty nejzákladnější hrozby jsou spojeny se strachem o přežití a s životem člověka v nedostatku a v nouzi. Autoři uvádějí, že lidskou bezpečnost můžeme vymezovat na základě čtyř přístupů. Ty se zakládají na zajištění základních lidských potřeb, na důrazném intervenčním přístupu, na důrazu na rozvoj a eli-

minaci hrozeb z oblasti tzv. nové bezpečnostní agendy (šíření drog, malých zbraní, obchodování s lidmi, krádeže, vydírání a další). Všechny tyto přístupy se vztahují k „hodnotám blahobytu, které jsou natolik významné, že lidské bytosti jsou ochotny se za jejich uhájení bit, nebo kvůli nim riskovat své vlastnictví, nebo dokonce i vlastní životy.“ Lidská bezpečnost má podle autorů vážný dopad na oblast zkoumání výdajů na bezpečnost – nelze se totiž omezovat jenom na výdaje ministerstev obrany či vnitra, ale je nutné brát do úvahy, že pokrývání nové bezpečnostní agendy lze těžko poměřovat na základě finančních výdajů. V době důrazu na lidskou bezpečnost se již nelze omezovat na pojetí vojenských výdajů, vyčíslované cenou zajištění bezpečnosti v jejím tradičním, státně vymezeném pojetí odvozeném od vnější hrozby.

Vedle výše zmíněných kapitol obsahuje ročenka SIPRI 2003 ještě celou řadu dalších zajímavých kapitol, které se zabývají například hodnocením vývoje vojenských rozpočtů nejdůležitějších zemí světa. Dále ročenka nabízí desítky stran údajů o vývoji zbrojních trhů, kde přesvědčivě ukazuje na několik základních trendů – mezi výrobci zbraní se upevňuje postavení nejvyspělejších západních zemí severní polokoule, zužuje se skupina zemí schopných vyvíjet nejmmodernější zbraňové systémy, narůstá náskok USA před zbytkem jejich konkurentů, důležitým segmentem se vedle nákupů nových systémů stává také modernizace systémů dřívější výroby, velmi důležitým trhem je Evropa a státy východní a jihovýchodní Asie.

Ročenka SIPRI 2003 tedy přináší velké množství hodnověrných údajů a zároveň s tím i celou řadu velmi zajímavých zobecňujících hodnocení o stavu bezpečnosti našeho světa na počátku 21. století. Nabízí také názory na budoucí vývoj. Jistě se stane vítaným pomocníkem pro každého, kdo se zabývá otázkou bezpečnosti a obrany na počátku 21. století.

Jan Eichler

eichler@iir.cz

91 24 219/2004
AFRICA

Africa South of the Sahara 2004. – 33rd ed. – London: Europa, 2003. – 20, 1422 s.: mp., tab. – Bibl.-Pozn.-Rej.

ISBN 1-85743-183-9 SSN 0065-3896

91 47 559/2004
CENTRAL

Central and South-Eastern Europe 2004. – 4th ed. – London: Europa, 2003. – 3, 809 s.: mp., tab. – Bibl.-Pozn.-Přil.

ISBN 1-85743186-3 ISSN 1470-5699

929 50 660

COUGHLIN, Con
Tajný život Saddáma Husajna / Con Coughlin. – 1. vyd. – Praha: BB art, 2003. – 362 s.: fot., mp. – Pozn.-Rej.

ISBN 80-7341-101-6

327 50 631

DEJMEK, Jindřich
Nenaplněné naděje: Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie od zrodu První republiky po konferenci v Mnichově (1918-1938) / Jindřich Dejmek. – 1. vyd. – Praha: Karolinum, 2003. – 495 s. – Bibl.-Pozn.

ISBN 80-246-0709-3

91 I 47 765/2004
EASTERN

Eastern Europe, Russia and Central Asia 2004. – 4th ed. – London: Europa, 2003. – 13, 721 s.: mp., tab. – Bibl.-Pozn.-Rej.

ISBN 1-85743-187-1 ISSN 1470-5702

91 I 22 276/2004

FAR
The Far East and Australasia 2004. – 35th ed. – London: Europa, 2003. – 26, 1341 s.: mp., tab. – Bibl.-Pozn.-Rej.

ISBN 1-85743-185-5
ISSN 0071-3791

31 50 636

FOREST, Maxime
Post-Communisme: Les sciences sociales a l'épreuve / Maxime Forest, Georges Mink. – 1. vyd. – Praha: Dokořán, 2003. – 221 s. – Bibl.-Pozn.

ISBN 80-86311-14-7

339 50 615

KLVAČOVÁ, Eva
Vstup do Evropské unie: Oslabení nebo posílení ro-

le státu / Eva Klvačová. – 1. vyd. – Praha: Professional Publishing, 2003. – 176 s.: tab. – Bibl.-Pozn.

ISBN 80-86419-55-X

342 50 654

LIPSET, Seymour Martin
Dvousečná zbraň: Rub a líc americké výjimečnosti / Seymour Martin Lipset. – 1. vyd. – Praha: Prostor, 2003. – 380 s. – Pozn.-Rej.

ISBN 80-7260-094-X

32 50 656

MAREŠ, Miroslav
Etnické a regionální strany v ČR po roce 1989 / Editor Miroslav Mareš. – 1. vyd. – Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. – 239 s.: tab. – (Politologická řada ; Sv. 17). – Bibl.-Pozn.

ISBN 80-7325-026-8

91 12 857/2004

MIDDLE
The Middle East and North Africa 2004. – 50th ed. – London: Europa, 2003. – 20, 1378 s.: tab. – Bibl.-Pozn.-Rej.

ISBN 1-85743-184-7

SSN 0076-8502

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

- 42 50 652
NÁVRH
 Návrh evropské ústavy: sborník textů / Editor Marek Loužek; Jan Zahradil, Václav Klaus aj. – 1. vyd. – Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2003. – 246 s. – (Ekonomika, právo, politika)
 ISBN 80-86547-27-2
- 34 50 634
NĚMEC, Miroslav
 Mafie a zločinecké gangy: Aktuální problémy vzniku, výskytu a působení zločineckých gangů a mafií a boj proti nim / M. Němec. – 1. vyd. – Praha: Eurounion, 2003. – 390 s.: gr., mp. – Bibl.-Pozn.
 ISBN 80-7317-026-4
- 34 50 633
NOŽINA, Miroslav
 Mezinárodní organizovaný zločin v České republice / Miroslav Nožina. – 1. vyd. – Praha: Themis, 2003. – 407 s. – Bibl.-Pozn.-Rej.
 ISBN 80-7312-018-6
- 342 50 657
OD
 Od Mečiara k Dzurindovi: Slovenská politika a politický systém v prvním desetiletí samostatnosti / Editor Lubomír Kopeček. – 1. vyd. – Brno: Masarykova univerzita, 2003. – 177 s.: tab. – (Studie - IIPS ; Sv. 26). – Bibl.-Pozn.
 ISBN 80-210-3136-0
- 355 50 651
PAUER, Jan
 Praha 1968: Vpád Varšavské smlouvy: Pozadí, plánování, provedení / Jan Pauer. – 1. vyd. – Praha: Argo, 2004. – 358 s.: fot. – Bibl.-Pozn.-Rej.
 ISBN 80-72003-558-4
- 32 50 659
PROROK, Vladimír
 Politologie / Vladimír Prorok, Aleš Lisa. – 1. vyd. – Dobrá Voda: Čeněk, 2003. – 223 s.: tab. – (Vysokoškolské učebnice). – Bibl.-Pozn.
 ISBN 80-86473-31-7
- 327 50 655
SCHMIDT, Helmut
 Sebezáchova Evropy: Perspektivy 21. století / Helmut Schmidt. – 1. vyd. – Praha: Paseka, 2003. – 179 s. – (Souvislosti). – Pozn.
 ISBN 80-7185-561-8
- 342 50 653
SCHULZE, Hagen
 Stát a národ v evropských dějinách / Hagen Schulze. – 1. vyd. – Praha: Lidové noviny, 2003. – 366 s. – Bibl.-Pozn.-Rej.
 ISBN 80-7106-393-2
- 31 50 664
SLOVENSKO
 Slovensko na cestě do neznáma / Editor Fedor Gál aj. – 1. vyd. – Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2003. – 263 s.: gr. – Slovensko v pohybe). – Bibl.-Pozn.
 ISBN 80-88935-56-3
- 91 50 578/2004
SOUTH
 South Asia 2004. – 1st ed. – London: Europa, 2003. – 16, 608 s.: tab. – Bibl.-Pozn.
 ISBN 1-85743-219-3
- 91 I 42 768/2004
SOUTH
 South America, Central America and the Caribbean 2004. – 12th ed. – London: Europa, 2003. – 18, 1010 s. 16, 832 s.: mp., tab. – Bibl.-Pozn.-Rej.
 ISBN 1-85743-188-X ISSN 0258-0661
- 32 50 658
STANKIEWICZ, Władysław Józef
 Politická teorie a současný svět: Klasické koncepty ve věku relativismu / W. J. Stankiewicz. – 1. vyd. – Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. – 211 s. – (Politologická řada ; Sv. 15). – Pozn.-Rej.
 ISBN 80-7325-014-4
- 327 50 075
THACKRAH, Richard
 Dictionary of Terrorism / Richard Thackrah. – 2nd ed. – London: Routledge, 2004. – 17, 318 s. – Pozn.-Rej.
 ISBN 0-415-29821-0
- 91 I 45 912/2004
USA
 The USA and Canada 2004. – 6th ed. – London: Europa, 2003. – 16, 612 s.: mp., tab. – Pozn.
 ISBN 1-85743190-1 ISSN 0956-0904
- 929 50 635
VACHALOVSKÝ, Přemysl
 Jan Kavan v labyrintu služeb / Přemysl Vachalovský, Pavel Záček. – 1. vyd. – Praha: Formát, 2003. – 638 s. – Pozn.-Příl.
 ISBN 80-86718-02-6
- 91 46 548
WESTERN
 Western Europe 2004. – 6th ed. – London: Europa, 2003. – 13, 793 s.: mp., tab. – Bibl.-Pozn.
 ISBN 1-85743-189-8 ISSN 0953-6906

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

PhDr. Jaroslav Bureš, nar. 1953; absolvoval Filosofickou fakultu UK, obor arabistika, orientalistika. V současnosti je vědeckým pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů. Zabývá se problematikou arabského, islámského světa a Středomoří. (str. 17)

Doc. PhDr. Miloš Calda, nar. 1943; přednáší na katedře amerických studií IMS FSV UK v Praze. Je členem Redakční rady časopisu Mezinárodní politika. (str. 12)

Ing. Mesfin Gedlu, Ph.D., nar. 1955; český občan etiopského původu, absolvent Vysoké školy zemědělské v Praze, ze studií vyloučen v roce 1982. V letech 1996–1999 vystudoval Filozofickou fakultu UK, obor politologie. Původním povoláním zootechnik, nyní zaměstnanec ÚMV; zabývá se především soudobými společnostmi a politikou zemí subsaharské Afriky a měnící se situací a perspektivami vztahů Sever–Jih. (str. 34)

Bc. Jakub Hudák, nar. 1981; studuje pátým rokem na Fakultě sociálních věd UK, obor mezinárodní vztahy a současně je posluchačem historie a politologie na Filozofické fakultě UK v Praze. Zabývá se marxistickými režimy Latinské Ameriky. Pracuje jako redaktor Parlamentního zpravodaje. (str. 15)

Jehuda Lahav, nar. 1930; izraelský novinář a publicista, doktorát získal na Hebrejské univerzitě v Jeruzalémě (obor historie). Je dlouholetý zahraničním korespondentem Mezinárodní politiky. (str. 21)

JUDr. Radomír Jungbauer, nar. 1936; absolvent MGIMO v 1962, po roce 1968 byl nucen odejít z ministerstva zahraničí a v 70. a 80. letech působil na UK a v ČSAV. V letech 1990–97 byl velvyslancem v Mexiku a zástupcem ředitelky odboru MZV. Od r. 1993 je čestným členem Mexické akademie mezinárodního práva. Od r. 1998 pracuje na Odboru mezinárodního práva Ministerstva obrany ČR, od r. 2003 v jeho personální sekci. (str. 20)

Mgr. Radek Khol, nar. 1972; vystudoval obor mezinárodní vztahy na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze a obor válečná studia na King's College v Londýně. Nyní je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů. Zabývá se problematikou OSN a evropské bezpečnosti, jakož i globálními problémy. (str. 5)

Tomáš Klvaňa, nar. 1966; v roce 1992 dokončil studia na Fakultě sociálních věd UK. Poté studoval mezinárodní vztahy University of Minnesota ve Spojených státech, kde také v roce 1997 získal Ph.D. V letech 1997–2003 přednášel teorii médií a žurnalistiku na University of Southern Maine v USA a v období let 2001–2003 byl zástupcem šéfredaktora Hospodářských novin. Byl mluvčím prezidenta Václava Klause (2003) a ve stejném roce absolvoval expertní stáž na John F. Kennedy School of Government Harvardovy Univerzity ve Spojených státech. Je členem České euroatlantické rady a přednáší na New York University v Praze. (str. 36)

Daniel Raus, nar. 1957; vystudoval Slovenskou vysokou školu technickou v Bratislavě, poté pracoval ve Státním dřevařském výzkumném ústavu. V první polovině 90. let byl dopisovatelem české redakce Svobodné Evropy. V letech 1995–2003 pracoval ve slovenské redakci Svobodné Evropy se sídlem v Praze. Pravidelně publikuje v celé řadě slovenských periodik. (str. 4)

Jana Sehnálková, nar. 1978; vystudovala mezinárodní teritoriální studia a americká studia na FSV UK. V současné době působí jako interní doktorand na katedře moderních dějin FSV UK, kde se i nadále zabývá studiem Spojených států amerických. (str. 10)

Anton Sorokin, nar. 1978 v Rusku; v roce 1995 zahájil studium na Voroněžské státní univerzitě, Fakulta románsko-germánské filologie, obor španělská a anglická filologie, v roce 1997 se přestěhoval do ČR, kde v roce 1998 nastoupil na FF UP v Olomouci, obor rusistika-romanistika. V roce 2002 se stal posluchačem FF UK Ústavu translologie. Zabývá se Latinskou Amerikou, zvláštní pozornost ve svých studiích věnuje problematice Kuby. (str. 15)

Jaroslav Šedivý, nar. 1929; absolvent FF UK, obor historie, slavistika, krátce pracoval v ČSAV, potom v UMPE, v r. 1970 propuštěn, po půlročním věznění pracoval jako lesní dělník, poté 17 let čistí oken; od září 1989 v Prognostickém ústavu; od prosince 1989 poradce ministra zahraničních věcí; v červnu 1990 jmenován velvyslancem ve Francii. Od listopadu 1995 byl velvyslancem v Belgii, Lucembursku a zastupoval ČR u NATO v Bruselu. Od listopadu 1997 do června 1998 ministrem zahraničních věcí ČR, od ledna 1999 do června 2002 velvyslancem ve Švýcarsku. Publikoval řadu studií z oboru dějin zahraniční politiky a několik knih. (str. 31)

PhDr. Jan Šír, nar. 1976; absolvent Institutu mezinárodních studií FSV UK v oboru Rusko a východoevropská studia. V současnosti je interní doktorand tamtéž. Zabývá se problémy bezpečnostněpolitického vývoje nástupnických států bývalého Sovětského svazu. (str. 29)

Jan Závěšický, nar. 1982. Studuje Fakultu sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, Katedru mezinárodních vztahů a evropských studií a Katedru politologie, obor Mezinárodní teritoriální studia (kombinace mezinárodní vztahy a evropská studia – politologie). Ve svém studiu a publikační činnosti se zaměřuje na bezpečnostní politiku a organizace, problematiku ozbrojených konfliktů v postbipolární éře a bezpečnostní dimenzi evropské integrace. Od roku 2003 je externím zaměstnancem Mezinárodního politologického ústavu (International Institute of Political Science) Masarykovy univerzity v Brně, kde se podílí především na tvorbě analýz a komentářů pro NATOaktual.cz, oficiální informační server Ministerstva zahraničních věcí ČR o NATO. (str. 26)

Robert Zbiral, nar. 1980; studuje na katedře politologie a evropských studií UP Olomouc (5. ročník) a na Právnické fakultě UP Olomouc (4. ročník). V letech 2001–2002 absolvoval studijní pobyt na College of Charleston. Zajímá se o problematiku Evropské unie a oblast životního prostředí. (str. 23)